

Innehållsförteckning

Del I. Inledning och bakgrund	2
1. Inledning	2
1.1. Syfte och frågeställning	3
1.2. Disposition.....	4
2. Bakgrund	4
2.1. Kunskapssamhälle	5
2.2. Överutbildning på den svenska arbetsmarknaden	5
2.2.1. Första sorteringsnivån: social snedrekrytering in i högre utbildning	6
2.2.2. Andra sorteringsnivån: selektion inom det högre utbildningsväsendet.....	8
2.2.3. Tredje sorteringsnivån: etablering på arbetsmarknaden.....	9
Del II. Teori och hypotes	11
3. Teori	11
3.1. Modell över centrala begrepp.....	11
3.1.1. Observerade förhållanden.....	12
3.1.1.1. Klassbakgrund.....	12
3.1.1.2. Högre utbildning.....	13
3.1.1.3. Etablering på arbetsmarknaden.....	13
3.1.2. Sociala mekanismer	14
3.1.2.1. Rationell handling	14
3.1.2.2. Socialt kapital.....	17
3.1.2.3. Bryggan mellan rationell handling och socialt kapital	19
3.2. Tillgänglig information och risktagande	20
3.2.1. Kompetens och prioriteringar	24
3.2.2. Omvärlden.....	24
3.2.2.1. Diskriminering i arbetslivet.....	25
3.2.2.2. Arbetsgivare och arbetstagare	25
3.3. Sorteringen på arbetsmarknaden.....	27
3.3.1. Att hålla sig anställningsbar.....	27
4. Hypoteser	29
4.1. Hypotes om större arbetslöshetsrisk för arbetarklassbarn med högre utbildning	29
4.2. Hypotes om att rekrytering till högre tjänstemannapositioner är mer frekvent bland personer med högre klassbakgrund, givet högskoleexamen	31
Del III. Analys	32
5. Empiri och metod	32
5.1. Analysmetod.....	32
5.1.1. Logistisk regressionsmodell	33
5.2. Datasamling, urval, bortfall och begränsning	34
5.2.1. Etisk diskussion	35
5.3. Operationalisering av beroende och oberoende variabler	35
5.3.1. Det centrala sambandet.....	35
5.3.2. Beroende variabler	37
5.3.3. Oberoende variabler.....	37
6. Empirisk analys	38
6.1. Deskriptiv statistik	39
6.1.1. Beroende variabel: arbetslöshet.....	39
6.1.2. Beroende variabel: egen klasstillhörighet	41
6.2. Logistisk regressionsanalys.....	42
6.2.1. Beroende variabel: arbetslöshet.....	42
6.2.2. Beroende variabel: högre tjänstemannaposition.....	44
6.2.3. Validering av klassbakgrundsvariabeln	46

<i>Del IV. Slutsatser</i>	47
7. Slutsatser	47
8. Avslutande diskussion	49
8.1.1. Framtida forskning	51
9. Referenser	52
10. Appendix	55
1a. Korstabell (tre utbildningsnivåer – klassbakgrund), ULF 1979	55
1b. Korstabell (tre utbildningsnivåer – klassbakgrund), ULF 2002/03	55
2.a. Validering (arbetslöshetsvariabel).....	56
2.b. Validering (högre tjänstemannaposition)	57

Del I. Inledning och bakgrund

1. Inledning

En grundläggande uppgift för samhällsvetenskaplig forskning är att studera social förändring. Ett centralt sociologiskt problemområde är att belysa bakomliggande mekanismer som kan förklara hur en individ hamnar på en viss position i samhället. Sociologisk teori antyder att den sociala positionen är avgörande för individens tillgång till information (Bourdieu 1997ab), vidare anses detta i sin tur påverka beslutsfattande när det gäller exempelvis utbildningsinriktning och karriärval (Ahrne, Roman och Franzén 2000). Uppsatsens kvantitativa ansats ämnar belysa hela kedjan från det att en person väljer att utbilda sig till dess att hon skall etablera sig på arbetsmarknaden. Att den sociala klassbakgrunden utgör huvudfokus beror på att uppsatsen betonar strukturella samband som kan få effekter för individens egen samhällsposition. Social klassbakgrund är ingenting som individen "väljer", av egen fri vilja. Här undersöks effekten av utbildning på arbetsmarknaden kvantitativt ur ett jämförande perspektiv över tid, baserat på nationella data från 1979 samt 2002/03.

Syftet med den högre utbildningen i Sverige har varit omtvistat, bland annat på grund av den större mängd utbildningsreformer som präglat senaste decennier (Andréasson, Rosenberg och Lindstrand 2007). Lindberg (2009) framhåller tre perspektiv på den högre utbildningens uppgift. En person som studerar på universitet kan vara nyttig, utvald eller bildad.¹ Detta karaktäriserar *nyttighets*, *konkurrens*- och *bildningsperspektivet*. *Nyttighetsperspektivet* förhåller sig till den högre utbildningen på så vis att det skall tillfredsställa arbetsmarknadens behov. Det skall finnas en färdig föreställning om hur individens kunskaper och färdigheter skall komma samhället till del. *Konkurrensperspektivet* syftar istället till att skapa en utmaning för studenten. Specifika användningsområden för kunskapen som kan relateras till arbetsmarknaden skall därför inte stå i fokus. Den högre utbildningens uppgift är att gallra ut de som inte håller måttet, för att endast de "utvalda" som klarat av sin examen eller erhållit högsta betyg skall erkännas och premieras i samhället. Universitet och högskolor skall förhålla sig till samhällets föreställning om vad en examinerad student bör klara av. *Bildningsperspektivet* grundar sig slutligen i institutionella ideal om den bildade människan. Människan skall stimuleras och ges möjligheter till att utveckla sitt intellekt till en högre nivå (Lindberg 2009).

I relation till den neoklassiska teorin om konkurrens och marknadsfördelar (Becker 1997) är konkurrensperspektivet intressant. Här menas att samtida utbildningsdebatter präglas av detta synsätt, då främst via *anställningsbarhetsbegreppet* intrång inom utbildnings- och arbetsmarknadsrelaterade sammanhang i Sverige (se Andréasson m.fl. 2007). Konkurrensaspekten anses vara aktuell mot bakgrund av ett samtida kvalitetsfokus; den mest kompetenta skall identifieras (bland en rad kvalificerade personer) och slutligen rekryteras på arbetsmarknaden (Abrahamsson och Johansson 2009). Människans handlingsalternativ, enligt neoklassisk teori, anses vara begränsad av individuell prestation och kompetens (Becker 1997). I denna uppsats väljer författaren att utgå ifrån ett neoklassiskt perspektiv genom att belysa eventuella skillnader i alternativ och handlingsstrategi. Detta då empiriska studier av sociala fenomen här anses vara av stor vikt för att få en uppfattning om hur 'lika möjligheter för alla individer, efter prestation' ter sig i praktiken. Tankesättet har dominerat samhällspolitisk utveckling de senaste decennierna i Sverige (Sandberg 2007).

---

¹ Noteras bör att de tre perspektiven är renodlade idealtyper, i praktiken interagerar de med varandra (se Lindberg 2009).

De senaste decennierna har präglats av ökade satsningar inom utbildningssystemet. Fler individer har idag universitetsexamen i jämförelse med mitten av föregående århundrade, varefter utbildningsexpansionens "guldår" tog vid (Erikson och Johansson 1993; Åberg 2002). Med detta har antalet personer med högskoleexamen som härstammar från familjer med icke-akademisk bakgrund blivit fler (Unemar-Öst 2009). Studier av social snedrekrytering till högskolor visar samtidigt att klassbakgrund har betydelse för individens val av högskola (Rönn 2009). Samtidigt finns även studier som belyser en eventuell *snedrekrytering till arbetsmarknaden* (Hällsten 2010). Sverige må ha fler antal högutbildade i jämförelse med 1970-talet, men detta medför inte automatiskt att dagens arbetsmarknad efterfrågar mer kvalificerad arbetskraft. Skillnaden mellan 1970-talet och idag är möjligen att på 2000-talet konkurrerar låg- och högutbildade personer i större utsträckning om samma jobb. Personer med eftergymnasial utbildning konkurrerar självklart med högre kvalifikationer i jämförelse med dem som endast har grund- eller gymnasiekompetens. Allt fler individer anser sig samtidigt i början av 2000-talet ha mer utbildning än vad arbetspositionen kräver (Åberg 2002). Men oavsett om samhället karaktäriseras likt ett överutbildat, eller enbart bildat samhälle (se Lindberg 2009), så är det intressant att det finns en absolut skillnad över tid i Sverige i form av fler högskolestuderande med arbetarklassbakgrund. Detta behöver dock inte innebära att den relativa skillnaden har blivit större för personer från arbetarklasshem i förhållande till de individer som härstammar från en tjänstemannabakgrund. Den relativa skillnaden kan fortfarande vara konstant över tid, även om den absoluta skillnaden har förändrats (Erikson och Jonsson 1993). Den relativa arbetslöshetsrisken och sannolikheten att rekryteras till en tjänstemannaposition varierar möjligen beroende av klassbakgrund och ytterst sannolikt beroende av utbildningsnivå.

För att tydliggöra uppsatsens centrala fokus definieras tre sorteringsnivåer. För det första handlar det om en *social snedrekrytering in i högre studier*.² För det andra är det viktigt att åskådliggöra *var i utbildningssystemet olika individer hamnar*. Forskning visar att kvinnor med arbetarklassbakgrund som väljer att gå vidare till akademiska studier (=första sorteringsnivån) i högre grad tenderar att välja låg status utbildningar (=andra sorteringsnivån), ofta professioner med relativt ny akademisk tradition som erhåller lägre lönenivå i jämförelse med mer traditionella professioner (Rönn 2009; Berggren 2006). För det tredje är det relevant att belysa huruvida olika individer bedöms på olika sätt när de väl skall *etablera sig på arbetsmarknaden* (=tredje sorteringsnivån). I denna uppsats ligger fokus främst på den tredje nivån. Men eftersom de två föregående sorteringsnivåerna anses påverka den tredje sorteringsnivån kräver resonemanget en teoretisk bakgrund och förståelse som riktar sig till samtliga nivåer. Genom att fokusera på dessa tre sorteringsnivåer kan denna uppsats visualisera en eventuell social diskrepans mellan högutbildade personer som får jobb samt dem som rekryteras till högre tjänstemannapositioner, i relation till högutbildade som inte rekryteras till dessa positioner eller rent av blir arbetslösa.

1.1. Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka huruvida klassbakgrund givet högre utbildning har effekt vid etablering och rekrytering på arbetsmarknaden, om den eventuella effekten skiljer sig åt beroende av social position och vidare över tid. Det centrala är huruvida det finns ett potentiellt samband mellan utbildning, klassbakgrund

---

² I denna uppsats används begreppet "högre studier" synonymt med "eftergymnasiala studier" på högskolenivå (se kodning av variabler, *Del III*).

och etablering på arbetsmarknaden. För att tydliggöra resonemanget definieras följande frågeställning:

Vilken roll spelar den sociala bakgrunden efter högre utbildning för möjligheten att:

a) få ett jobb?

b) få ett jobb som står i paritet med utbildningen?

För att hantera ovanstående frågeställning står klassbakgrunden i fokus. Anledningen till att social klassbakgrund står i centrum framför individens egen klass grundar sig i uppsatsens ambition att visualisera huruvida klassbakgrunden har en (mer eller mindre) determinerande effekt på individens samhällsposition och framtida klasstillhörighet.³

Uppsatsens belyser för det första arbetslöshetsrisken för personer med eftergymnasiala kvalifikationer, relaterat till klassbakgrund. För det andra belyses vilken effekt klassbakgrund och utbildning har för en individ när det gäller att rekryteras till en högre tjänstemannaposition. Med detta undersöks om (och i sådant fall i vilken mån) utbildningsexpansionen har resulterat i minskade klasskillnader över tid. Om sorteringsnivåerna påverkas av sociala mekanismer som kan relateras till klassbakgrund kan det paradoxalt nog vara så att utbildningsexpansionen snarare bidragit till *ökade* klasskillnader, att individer från en högre klass eventuellt har fått ökade möjligheter till att få ett välbetalt jobb på arbetsmarknaden.

1.2. Disposition

Uppsatsen delas in i en teoretisk och en empirisk. För det första behandlas den teoretiska delen, som syftar till att förklara den förändring som skett inom Sveriges högre utbildningssystem i relation till en individs sociala klassbakgrund. Detta ämnar ge en teoretisk grund till uppsatsens huvudsakliga empiriska ansats. Bakgrund och det teoretiska ramverket som presenteras i *Del I* och *Del II* ligger till grund för den empiriska analys som beskrivs i *Del III*. Slutligen presenteras de slutsatser som är ett resultat av den empiriska analysen, i *Del IV*.

2. Bakgrund

Detta bakgrundskapitel syftar till att ge en översikt av tidigare forskning. De tre sorteringsnivåerna som definierats i inledningen kommer i det följande att beskrivas mot bakgrund av en rad förändringar över tid som präglat utvecklingen mellan de år som kommer att undersökas empiriskt (1979 samt 2002/03) i uppsatsens analysdel.

För de första beskrivs huruvida den sociala snedrekryteringen till högre utbildning har minskat över tid, mer specifikt *om* en individ studerar vidare. Forskning visar att det finns ett samband mellan klassbakgrund och individers utbildningsval; förutsatt *att* hon studerar anses klassbakgrunden för det andra ha effekt på *vad* hon i sådant fall studerar (Erikson och Jonsson 1993). För det tredje handlar det om individens etablering på arbetsmarknaden efter högre utbildning, huruvida rekrytering in i högre tjänstemannapositioner och individuell arbetslöshetsrisk korrelerar med den sociala klassbakgrunden.

---

³ Med klasstillhörighet menas de fyra kategorier som mäter den oberoende variabeln klassbakgrund, mer specifikt *arbetare, företagare/lantbrukare, lägre tjänstemän* eller *högre tjänstemän i ledande position* (se kodning av variabler, *Del III*).

2.1. Kunskapssamhälle

Inte alltför sällan har de senaste decennierna beskrivits i termer av ett service- och informationsinriktat kunskapssamhälle (Castell 2000; Beck 2000; Bauman 1999). Vad detta innebär i praktiken är vida omtvistat. Skilda teoretiker har visualiserat samhällstrenden, något som ofta har karaktäriserats som det ”moderna samhället” i termer av post-industrialism. Å ena sidan handlade det om att varuproduktion omvandlades till serviceproduktion. Den ökade serviceproduktionen medförde i sin tur drastiska transformationer inom aktuell klasstruktur, främst på grund av att samhället stod i behov av ett ökat antal professionella och tekniskt utbildade personer. Denna process pågick i takt med expansionen av utbildningsväsendet. Å andra sidan medförde slutligen post-industrialismen att teoretisk kunskap blev alltmer betydelsefull i samhället. Kunskapen kodifierades via utbildningssystemet och antalet personer med professionell akademisk utbildning ökade. En annan konsekvens är att antalet personer inom tjänstesektorn ökade (Castell 2000).

Kunskaps- och informationssamhället har alltså fört med sig en rad nya professioner och arbetspositioner. Vad som tidigare var högstatusyrken står numera lägre i rang. Många serviceyrken kan idag jämföras med en ny form av arbetarklass (Hochschild 2003). Den tidigare traditionella arbetarklassen inom produktionssektorn har minskat i antal eftersom produktionen i kunskapssamhället flyttas till länder där arbetskraften är billigare, det vill säga från den kunskapsrika världen till den kunskapsfattiga (se Castell 2000).

2.2. Överutbildning på den svenska arbetsmarknaden

Det kunskapssökande samhället har, i likhet med vad som demonstrerats i inledningskapitlet, resulterat i att Sverige under 2000-talet har karaktäriserats i termer av en ”överutbildad befolkning” (Åberg 2002: 19). Frågan är då varför man ska utbilda sig om man inte lyckas få ett jobb som står i paritet med sin utbildningsnivå. För att få klarhet redogörs för en kontextuell aspekt i det följande.

Sveriges högre utbildningssystem har gått från elitutbildning i början av 1900-talet till en form av massutbildning från 1950-talet och framåt (Unemar-Öst 2009). Forskare, såsom Martinsson Löfgren (2008), menar samtidigt att det svenska högre utbildningssystemet idag befinner sig i kris. En rad nya högskoleexamina har etablerats, vilket inte alltid erkänts på den svenska arbetsmarknaden i lika hög grad som mer traditionella akademiska utbildningar gjorts. Idag är en akademisk examen troligen inte ett ”säkert kort” i sig in på arbetsmarknaden, i jämförelse med vad det var på 1970-talet (Martinsson Löfgren 2008).

Icke desto mindre talar politiker, fackförbund och ledande personer i samhällsdebatten i termer av att ”investera i utbildning” (Andréasson m.fl. 2007; Öberg 2001). Man menar att utbildning bör ge avkastning, både på ett individuellt plan och för samhället. I samband med att Bolognareformen tog vid år 2007 inom europeisk högskoleutbildning har arbetsmarknaden präglats av ett samtida fokus på akademikers ”employability” (Martinsson Löfgren 2008). Martinsson Löfgren (2008) framhåller i sin avhandling att det inte finns någon enhetlig definition av begreppet. I svensk bemärkelse har ”employability” -begreppet under 2000-talet översatts med anställningsbarhet, något som Martinsson Löfgren menar haft stark betoning på individens egen förmåga att göra sig anställningsbar. Det senaste året har Högskoleverket (HSV) valt att överge begreppet anställningsbarhet framför *användbarhet* (HSV 2009). I grund och botten handlar det om att individen skall göra sig användbar för samhället.

Paralleller till anställningsbarhetsbegreppet kan dras till ekonomen Beckers (1997) resonemang om utbildning som en (human)kapitalinvestering, som skall ge avkastning på arbetsmarknaden. I ett idealt samhälle, enligt Becker, skulle alla individer ha samma möjligheter att studera vidare upp till eftergymnasial nivå. Detta eftersom sorteringen in i högre utbildning anses ske via individuell prestation och kompetens. Men Erikson och Jonssons (1993) forskning visar däremot att klassbakgrund påverkar individens potentiella rörlighet mellan olika utbildningsnivåer. Författarna menar att skolans kultur, oavsett utbildningsnivå, i första hand är "medelklassens", att skolan är inrättad på ett sådant sätt som bättre 'passar' barn från medelklassen. Undervisande lärare tillhör själva en socialgrupp som kan likställas med medelklassen, i egenskap av tjänstemannaposition. Argument har framförts om att social snedrekrytering till högre studier resulterat i att det främst är personer från familjer med hög utbildningstradition som förfogar över viktiga tjänstemannapositioner inom stat, kommun och landsting. Med detta menas att social snedrekrytering anses skapa ökade sociala klyftor och bristfällig förståelse mellan människor från olika samhällsklasser (Erikson och Jonsson 1993). Människor i ledande position har då troligen svårt att identifiera sig med utsatta personer i samhället, dem som har det svårt. Kanske är det därför inte så enkelt som att en högre utbildning medför en "hög" position i samhället? I sådant fall skulle utbildningen främst fungera som ett konkurrensmedel.

De tre perspektiv som definierats i inledningen, nytto-, konkurrens- och bildningsperspektivet, har påverkat den förändring av utbildningsväsendet som pågått i Sverige sedan 1950-talet (Lindberg 2009). Olika decennier har präglats i olika hög grad av perspektiven. I samtida debatt om högre utbildning finns alla tre perspektiven latent (se Andréasson m.fl. 2007), även om det individuella nytto- och konkurrensperspektivet kan tänkas vara talande för diskursen om anställningsbarhet (Martinsson Löfgren 2008). Att konkurrensaspekten kommit att bli central inom samhällsdebatten beror sannolikt på fler har akademiska meriter, att utbildningsexpansionen medfört ökad konkurrens bland de akademiska professionerna (Åberg 2002). Detta talar för att anställningsbarheten (det vill säga ett kriterium utöver de formella meriterna) rimligen bör vara central för den tredje sorteringsnivån, sortering in på arbetsmarknaden. Nedan förklaras detta samband mer ingående. Innan dess ges en beskrivning av de två föregående sorteringsnivåerna (social snedrekrytering in i högre utbildning samt val av utbildningsinriktning), baserat på tidigare forskning ur svensk kontext. De tre sorteringsnivåerna anses vara grundläggande för den idag överutbildade befolkningens karaktär i Sverige.

2.2.1. Första sorteringsnivån: social snedrekrytering in i högre utbildning

Intressant är att relatera skillnader i högskoledeltaganden till Jonssons (1987) definition av social snedrekrytering; en "uppdelning av barnens framtid vid tidig ålder" (Jonsson 1987: 231, egen översättning). Han menar att klassbakgrunden inverkar på individens potentiella rörlighet från en utbildningsnivå till en annan. Vidare har forskning identifierat stora betygsskillnader beroende av klassbakgrund bland individer som studerat vidare till gymnasial och eftergymnasial nivå (Ahrne m.fl. 2000).

Idag är det ett faktum att medelbetygen är betydligt högre bland arbetarklassen som går vidare till högre studier. Med detta kan konstateras att individuell prestation i sig inte är ett kriterium för den individuella rörligheten mellan utbildningsnivåer. En intressant parallell är att barn vars föräldrar har studerat på högskola och/eller tillhör en högre samhällsklass har större förutsättningar att uppnå bättre betyg. De har vanligen mer stöd och resurser i sin hemmiljö i jämförelse med barn som härstammar från en arbetarklassfamilj. Tjänstemannabarn med låga betyg går därför

i större utsträckning vidare till högre studier än vad arbetarklassbarn gör (Ahrne m.fl. 2000). Klassbakgrunden kan alltså påverka individens betyg. Likväl ger klassbakgrunden effekt på den relativa sannolikheten att studera vidare oberoende av betyg (Erikson och Jonsson 1993; Ulfsdotter-Eriksson 2001). Därmed antyds att den relativa skillnaden för personer med olika klassbakgrund troligen inte har jämnat ut sig i lika stor utsträckning som den absoluta skillnaden utbildningsexpansionen i Sverige fört med sig (i form av fler utbildningsplatser). Poängteras bör ändå att den sociala snedrekryteringen in i högre studier (det vill säga den första sorteringsnivån) har jämnat ut sig sedan mitten av 1900-talet. Det har skett förändringar inom den första sorteringsnivån via utbildningssystemets expansion. Fler personer med icke akademisk bakgrund slutför eftergymnasiala studier. Åtgärder för att reducera ojämlikheter och klyftor i samhället är exempelvis införandet av allmänna studiemedel och, som ovan nämnt, ett ökat utbud av studieplatser inom högre utbildning på 1980-talet (Ulfsdotter-Eriksson 2001). Erikson och Jonssons (1993) uppmärksammade utredning "Ursprung och utbildning" visar att det är oändligt många fler som fullföljer gymnasiala studier på 1990-talet, även om dessa fortfarande är en väldigt selektiv grupp. Betydelsen av social bakgrund tycks ha minskat över tid, något författarna relaterar till pågående inkomstutjämning och reformpolitik. Utbildningsreformer har präglat Sveriges utbildningssystem, i syfte att reducera sociala ojämlikheter när det gäller tillgång till utbildning. Utbildningsreformerna initierades på 1950-talet, vilket till en början kom att prägla Sverige likt en explosionsartad "massutbildning". Den sociala utjämnings guldera avstannade dock på 1970-talet. Utbildningsbaserade ojämlikheter reducerades under 1900-talets mitt, men trenden har avtagit alltmer de senaste åren, från 1990-talet fram till idag (se Erikson och Jonsson 2007).

En annan källa som understryker att social klassbakgrund styr inträdet till högre studier är SCB:s undersökning av övergång till högskola. Denna baseras på höstterminens studenter 2003 och visar att klass styr utbildningsvalen i högre grad än vad exempelvis etnicitet gör. Dem som invandrat till Sverige före det att de fyllde 13 år och vars föräldrar har studerat på högskolenivå avviker endast marginellt i jämförelse med dem som har svensk bakgrund (avsett att föräldrarna har samma utbildningsnivå). Skillnaderna är mycket större mellan dem vars föräldrar har fullföljt grundskoleutbildning i jämförelse med högskoleexamen; bland de föregående var det endast 10 procent som gick vidare, medan det var hela 40 procent i den senare kategorin. Undersökningen konstaterar alltså att föräldrars utbildningsbakgrund styr skillnader i högskoledeltagande (SCB 2007).

Andra exempel, som också baserats på svenska data, visar att klassbakgrund kan påverka en individs inkomstförutsättningar (Halleröd 1996) och generella attityder i samhället (Svallfors 1995). Samtidigt bör poängteras att Sveriges ekonomiska ojämlikhet (i likhet med övriga nordiska länder samt Nederländerna) är förhållandevis låg i jämförelse med andra OECD-länder.⁴ Välfärdssystemet, där utbildning anses utgöra en central byggsten, har varit en bidragande faktor till denna utveckling. Social klass har därför mindre betydelse för en persons framtida förutsättningar i Sverige i jämförelse med andra europeiska länder. Forskning visar att ekonomisk ojämlikhet mellan klasser har reducerats sedan 1970-talet, detta på grund av att den sociala cirkulationen klasser emellan har ökat. Samtidigt framhålls att klass som kategori fortfarande har en signifikant effekt, även om effekten har förändrats över tid (Bihagen 2000).

Det finns således en rad empiriska belägg för att klassbakgrund fortfarande spelar roll inom utbildningsrelaterade sammanhang (se Erikson och Jonsson 1993).

---

⁴ OECD är en förkortning för Organisationen för Ekonomiskt samarbete och Ekonomisk Utveckling (eng. Organisation for Economic Co-operation and Development, se Chochraïne 2002).

Samtidigt har en rörlighet mellan klassgränser präglat utvecklingen under 1900-talet. Det finns en inter-generationell rörlighet när det gäller utbildningsnivå, vad som vanligen definieras som en rörlighet mellan fader till son/dotter. Studier visar att det inte finns någon större skillnad mellan Storbritannien, Frankrike och Sverige. Skillnaden är möjligen att Sverige tycks vara mer föränderligt och flexibelt över tid då klassbarriärerna inte är lika stabila som i de två föregående länderna (Erikson och Goldthorpe 1992). Detta beror till stor del på att Svenska staten inte tar någon studerandeavgift, att staten tillhandahåller lån och bidrag till alla studenter utan att ta hänsyn till social klass (avseende föräldrars ekonomiska situation). På så vis kan studenter finansiera sin utbildning utan att vara beroende av sina föräldrar, något som visat sig haft betydelse för utbildningsval vid internationella jämförelser (Hällsten 2010).

2.2.2. Andra sorteringsnivån: selektion inom det högre utbildningsväsendet

Den enskilde individen antas genom utbildning få ökade möjligheter till arbete och delaktighet i samhället (SOU 2000). Samtidigt tyder forskning på att utbildningsval och utbildningsinriktning inom universitet och högskola präglas av social bakgrund; att det finns ett grundläggande samband mellan föräldrars utbildning- och samhällsklass i förhållande till individuell studieinriktning (Erikson och Jonsson 1993). Expansionen av det högre utbildningssystemet medförde att en rad nya utbildningar etablerades, och även nya lärosäten i form av mindre högskolor som på senare år fått universitetsstatus. Dessa utbildningsplatser har inte varit lika erkända på arbetsmarknaden som de mer traditionella utbildningsprofessionerna. En intressant iakttagelse är att de nya utbildningsplatserna och utbildningarna attraherade studenter vars föräldrar inte hade akademisk utbildning i bagaget (Foss 2004). Det blev en segregering bland dem som hade akademisk examen, där utbildningens status till viss del kom att vara avgörande för individens förmåga att etablera sig inom för sin utbildning relevanta sammanhang. En akademisk examen var inte längre en garanti in på arbetsmarknaden utan individen lämnades själv att marknadsföra sig så att organisationer i samhället (såväl privata som offentliga) skulle kunna identifiera de akademiska meriter som ansågs vara användbara (Martinsson Löfgren 2008).

Den andra sorteringsnivån berör, som ovan nämnt, snedrekryteringen *inom* högskolan. Expansionen av det högre utbildningsväsendet resulterade i att antalet högskolor ökade. Mindre och nyetablerade högskolor lockade personer som inte hade föräldrar med akademisk bakgrund medan äldre universitet med mer anrika anor i större grad attraherade personer från högre tjänstemannahem (Erikson och Jonsson 1993). Vidare har det visat sig att personer med icke-akademisk bakgrund i större utsträckning tenderar att välja kortare utbildningar på högskolor som har lägre status, som finns inom räckhåll från det område man själv växt upp i (Hällsten 2010). Att strategiskt välja utbildning, vara villig att flytta och tävla med andra människor i samma position, har visat sig vara mer centralt för den (svenskfödda) professionella tjänstemannaklassen (Ahrne m.fl. 2000). Idag är det dock viktigt att strategiskt välja de kurser och program som erkänns i samhället, för att individen skall lyckas med att bli anställningsbar (Andreasson m.fl. 2007). Tillgång till information och kunskap om vad som värderas i samhället blir därför väldigt viktig. Forskning visar att personer med examen från mer anrika universitet och högskolor har högre inkomster i jämförelse med dem som har en examen från nyetablerade program och lärosäten (Hällsten 2010). Alla känner dessvärre troligen inte till att olika utbildningar värderas olika. Dessa faktorer är orsaken till att denna uppsats undersöker utfallsvariabeln *egen klassposition*, där klassbakgrunden antas

vara en bakomliggande orsak till vem som rekryteras till högre tjänstemannapositioner (givet akademisk examen).

Med ovanstående kan konkluderas att Sverige må ha låg snedrekrytering till högre studier ur internationell bemärkelse (Erikson och Jonsson 1993), men forskning visar att den sociala bakgrunden har en betydande effekt vid val av utbildning (Erikson och Jonsson 2007; Hällsten 2010). Detta tyder på en selekteringsnivå inom det högre utbildningsväsendet, som kan relateras till den sociala bakgrunden. Sverige skiljer sig när det gäller nivå av snedrekrytering, men inte i förhållande till det sociala mönster som identifierats empiriskt. Ett mönster i förhållande till social klassbakgrund kvarstår, trots att antalet universitetsstudier har ökat. Orsaken till att skillnader i val av utbildning är värt att belysa grundar sig i att det troligen kommer att resultera i skillnader vad gäller förutsättningar och strategier på arbetsmarknaden, något som därför presenteras mer ingående i det följande.

2.2.3. Tredje sorteringsnivån: etablering på arbetsmarknaden

Inom den neoklassiska teorin råder föreställningen om att alla individer har samma tillgångar till information. Detta är även kriteriet för en 'perfekt marknad' (Marshall 1890). Enligt Becker (1997) kan arbetsmarknaden jämföras med vilken marknad som helst, där utbildning har ett "värde" precis som vilken materiell tillgång som helst. På samma vis, menar Becker, så förändras detta värde över tid. Han menar att den perfekta marknaden endast är en utopi, något som talar för att arbetsgivarens behov troligen aldrig är identiska med arbetstagarens kunskap och resurser. Expansionen av det högre utbildningsväsendet har påverkat utbudet av kvalificerad arbetskraft i positiv riktning, även om det i sin tur medfört att konkurrensen mellan personer med liknande utbildningskvalifikationer ökat (Åberg 1998; 2002). Idag tyder forskning på att huruvida en person har examen från exempelvis Lunds universitet eller Kalmar högskola kan vara avgörande vid anställningstillfället, att det föregående är att föredra (Martinsson Löfgren 2008). Detta leder in på den tredje sorteringsnivån, närmare bestämt arbetsmarknaden. På grund av den ökade konkurrensen bland högskoleutbildade visar statistik en tilltagande trend i samhället bland personer med högskoleexamen; att personer med en akademisk examen väljer att fortsätta studera, som ett alternativ till arbetslöshet (SCB 2008). Att ha en akademisk examen är således inte (i praktiken) en garanti mot arbetslöshet, även om det må ge konkurrensfördelar på arbetsmarknaden. Att vara attraktiv på arbetsmarknaden, att hålla sig anställningsbar, kräver troligen idag något mer än just formell utbildning och akademiska meriter.

Om alla individer förmådde finna arbete och bli rekryterade via jobbannonser i dagstidningar eller dylikt skulle snedrekrytering på arbetsmarknaden vara av ett sociologiskt intresse som i första hand berörde formella aspekter. I praktiken är arbetsmöjligheter troligen nära sammanlänkade med informella nätverk och kontakter.⁵ Såväl jobbsökar- som rekryteringsstrategier kan vara en effekt av systematiska förändringar på arbetsmarknaden (Granovetter 1995). En individuell dimension av denna samhällskontext riktar sig mot ett *meritokratiskt system* - att en verksamhet skall kunna uppnå bästa kvalitet genom att identifiera "mest lämpliga" kvalifikationer (Abrahamsson och Johansson 2009; Öberg 2001). Ett samhälle som anses vara präglad av överutbildning och ökad konkurrens (Åberg 2002) resulterar möjligen i att sociala relationer och sociala nätverk ges stor betydelse på arbetsmarknaden. Att individer med

---

⁵ Studier visar att bland arbetare i New York på 1990 talet är det 60-90 procent av jobben som gick via informella nätverk (Granovetter 1995). Få liknande studier har identifierats som berör tjänstemän, men mycket talar för ett liknande utfall även här.

lägre klassbakgrund tycks välja mindre attraktiva utbildningsinriktningar och utbildningsplatser anses vara en bidragande effekt till att vissa grupper har lägre lön och högre arbetslöshetsrisk (Hällsten 2010).

Statistiska Centralbyråns (SCB) publikation "Svensk utbildning i internationell statistik" (SCB 2005) konstaterar att det i stort sätt går att identifiera liknande förhållanden världen över, att arbetskraftsdeltagandet är högre bland personer med högre utbildning. Dessutom tyder undersökningarna på ett tydligt samband mellan arbetslöshet och utbildningsnivå. Personer med eftergymnasial utbildning har i genomsnitt lägre arbetslöshet i jämförelse med personer som har kort utbildning, ett samband som mer eller mindre återkommer inom samtliga OECD-länder. Det finns även stora skillnader i arbetslöshet mellan olika utbildningsgrupper. Detta kan självklart förklaras med en mängd olika bakomliggande faktorer. Tillfälliga svängningar inom arbetsmarknaden kan exempelvis medföra en hög arbetslöshet för långtidsutbildade, en exponering som drabbar vissa grupper i samhället mer än andra. En annan faktor som framhålls är att utbildningsväsendet, vilket noterats ovan, inte alltid erbjuder utbildningar som är efterfrågade på arbetsmarknaden. Matchningen mellan vad det högre utbildningssystemet 'levererar' och vad arbetsmarknaden förmår erbjuda anses därför inte ha varit optimal (Martinsson Löfgren 2008; Åberg 2002).

Man kan fråga sig hur man egentligen kan förklara den sortering som sker på arbetsmarknaden. Sammanfattningsvis kan konstateras att tidigare forskning som identifierats främst riktats mot sortering in i utbildning (det vill säga första sorteringsnivån) samt val av utbildningsinriktning (det vill säga andra sorteringsnivån). Sortering in i högre utbildning respektive inom det högre utbildningsväsendet kan, mot bakgrund av de empiriska studier som nämnts ovan, relateras till den sociala klassbakgrunden. Empiriskt material som riktar sig mot den tredje sorteringsnivån har, i skrivandets stund, inte kunnat identifieras i lika hög grad. Den rena effekten av klassbakgrund har ofta varit förstörad eftersom detaljerad information om utbildningsinriktning (vilka faktiska utbildningar olika individer fullföljer) länge saknats. Aktuella studier som tar hänsyn till utbildningsinriktning visar emellertid att klassbakgrund påverkar val av studieinriktning, vilket därmed tyder på att klassbakgrund bör ha effekt vid etablering på arbetsmarknaden (Hällsten 2010).

Utbildningsexpansionen har medfört ett ökat inflöde av individer från skilda klassbakgrunder (Erikson och Jonsson 1993) men det finns samtidigt en baksida av denna tilltagande sociala mobilitet. En viktig aspekt av social snedrekrytering till högre utbildning är vilken effekt det har, och vidare har haft, för olika individer då de skall etablera sig på arbetsmarknaden.

Del II. Teori och hypotes

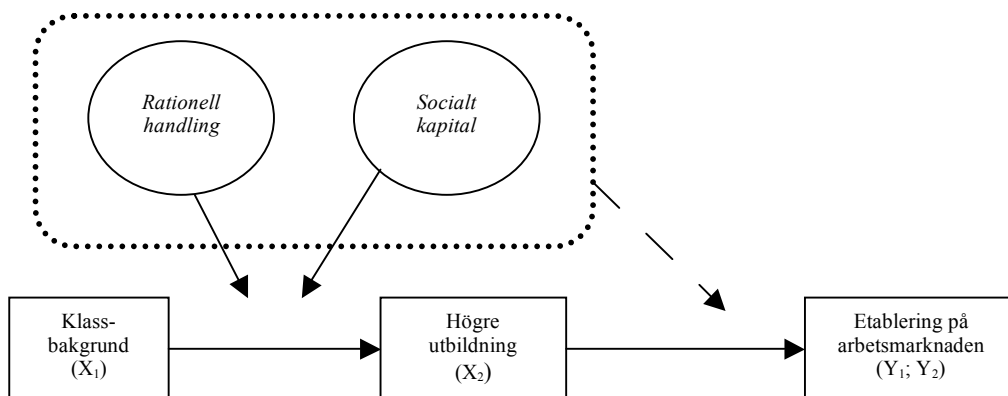
För att knyta an till den kontext och tidigare forskning som redovisats i bakgrundskapitlet följer nu en redogörelse över den teori som efterföljande hypotes vilar på.

3. Teori

Här ges en teoretisk förankring till klassbakgrundens reella betydelse för personer med högre utbildning i förhållande till den sociala position individen hamnar i på arbetsmarknaden. Ambitionen är inte att definiera huruvida kulturella eller ekonomiska faktorer av klassbakgrund är mer avgörande än den andra, utan endast undersöka vilken effekt klassbakgrunden har i sig. För det första när det gäller utbildningsnivå, för det andra utbildningsinriktning och för det tredje vid etablering på arbetsmarknaden. Den teori som ligger till grund för uppsatsen har präglats av det senaste decenniets utbildningsreformer och politik i Sverige. Individens förmåga att bemöta samhällets och arbetsmarknadens krav anses idag vara väldigt centralt, något som möjligen fått ökad betydelse i takt med att utbildningssystemet expanderat. Detta kommer i det närmaste att belysas teoretiskt. Innan dess ges en närmare redogörelse över centrala begrepp som de teoretiska utgångspunkterna kretsar kring.

3.1. Modell över centrala begrepp

Sambandet mellan högre utbildning och arbetslöshet bör, baserat på tidigare forskning om neoklassisk teori, förhålla sig negativt; ju högre utbildning en individ har desto lägre är hennes arbetslöshetsrisk. Att utbildning ger konkurrensfördelar bör då rimligen leda vidare till att sambandet mellan rekrytering till högre tjänstemannaposition bör vara det motsatta; ju högre utbildning, desto större sannolikhet att rekryteras till en högre tjänstemannaposition. Vad som kan undersökas via manifesta variabler är huruvida det finns något samband mellan akademisk examen och klassbakgrund (se figur 1 nedan).

Figur 1. Modell över sambandet mellan uppsatsens observerade variabler (klassbakgrund, högre utbildning och etablering på arbetsmarknaden) och sociala mekanismer (rationell handling och socialt kapital). Källa: Författarens schematiska bild.

Sambandet mellan de oberoende variablerna klassbakgrund (X_1) och högre utbildning (X_2) undersöks i relation till två beroende variabler som mäter individens etablering på

arbetsmarknaden. För det första avgörs detta i förhållande till individuell arbetslöshetsrisk (Y_1), för det andra undersöks sambandet i relation till individuell rekrytering till högre tjänstemannaposition (Y_2). Detta står i relation till de två sociala förklaringsmekanismer, teorier om den rationella handlingen samt det sociala kapitalet. Teoretiskt argumenteras för att det sociala kapitalet till viss del är en effekt av den sociala klassbakgrunden. Vidare att den sociala klassbakgrunden i sin tur påverkar såväl individuell utbildningsnivå som individuella förutsättningar att etablera sig på arbetsmarknaden. Detta genom att det sociala kapitalet begränsar och styr den rationella handlingen. För att förstå hur de för uppsatsen relevanta begreppen interagerar med varandra visualiseras sambandet i en modell (se figur 1).

3.1.1. Observerade förhållanden

För att förtydliga den centrala modell (se figur 1) som utgör ramen för uppsatsens teoretiska ansats redogörs först för tre observerade förhållanden som senare kommer att undersökas empiriskt i uppsatsens analysdel, *Del III*.

3.1.1.1. Klassbakgrund

Det är idag uppenbart att individer med olika klassbakgrund har olika förutsättningar i livet (Erikson och Jonsson 1993), även om graden av påverkan må vara omtvistad (se Pakulski och Waters 1996). Det finns dock ingen, och har heller inte funnits, någon gällande konsensus om hur klass bör definieras (Crompton 1993). Därför är det viktigt att ge en tydlig bild av vad som här menas med begreppet.

Klassbegreppet har varit vida beforskat inom samhällsvetenskapliga forum. I boken "Ursprung och utbildning" klargör författarna i det inledande kapitlet att "lägre" och "högre" sociala grupper definieras utifrån en persons samhällsstatus, inflytande och resurser utan att lägga någon värdering i själva definitionen. (Erikson och Jonsson 1993). I denna uppsats används "högre" och "lägre" klass på samma vis då det förekommer framöver i texten. Idag anses klasstillhörigheten vara mer flexibel. Forskning visar att klasspositionen varierar i större utsträckning mellan generationer (se Bihagen och Halleröd 2000). Många svenskar hamnar numera i en annan klassposition i jämförelse med sina fäder. Allt fler äktenskap sker "över klassgränserna". Sociala gränser anses dock fortfarande existera, man menar att det inverkar på människors potentiella rörlighet. Fortfarande är det en stor andel svenskar som gifter sig inom sin egen sociala bakgrunds sfär (Bihagen och Halleröd 2000). En bakomliggande orsak till att detta inte alltid visualiseras i forskning grundar sig i att det har blivit mer och mer komplext att kategorisera klass över tid. En arbetare är idag inte längre endast en manuellt arbetande industriarbetare av traditionell karaktär. Industrialiseringen av det moderna samhället har istället satt arbetslivets struktur i gungning (Crompton 1993).

Klassbakgrundens effekt på individnivå har under 1900-talet ofta betonat primära och sekundära effekter. Primära effekter hänvisar till individens studieresultat, exempelvis att akademikerbarn får mer hjälp och stöd från sina föräldrar under skoltiden i jämförelse med barn till föräldrar som saknar gymnasieutbildning. Sekundära effekter åsyftar till skillnader i utbildningsval, att klassbakgrunden begränsar de valmöjligheter som studieresultatet kan ge utlopp för (Boudon 1989). Denna uppsats betonar alltså de *tertiära* effekter som klassbakgrund kan tänkas ha, mer specifikt vid etablering på arbetsmarknaden. Mekanismer som ryms inom ramen för det socialt kapitalet och/eller

rationella handlingar anses kunna förklara sambandet. Dessa mekanismer förhåller sig till individers samhällsposition, om än på olika sätt.

3.1.1.2. Högre utbildning

Sannolikt finns skillnader över tid avseende hur expansionen av det högre utbildningsväsendet har präglat det svenska samhället, bland annat i relation till samtida "överutbildning" (Åberg 2002). I takt med utbildningsexplosionen har arbetsmarknaden gått mot ett tjänstesamhälle. Sveriges ledande politiker har sedan 1950-talet sökt tillmötesgå detta genom att "pumpa in" människor i "rätt" fack, där samhällsbehov finnes. Istället har det blivit en obalans mellan högre utbildning och arbetsmarknad. Utbildningsexpansionen har skett i lavinartad takt, medan arbetsmarknaden inte anpassat sig tillräckligt snabbt för att kunna matcha de studenter som universitet och högskolor "producerar" (Martinsson Löfgren 2008).

Stor del av dem som idag har en akademisk examen tvingas arbeta inom sektorer där de själva anser sig vara "överkvalificerade". Vissa personer rekryteras till höga poster medan andra med liknande formella kompetenser hamnar i en position som kräver lägre kvalifikationer (Åberg 2002).

Det faktum att antalet studenter blivit fler sedan 1950-talet har resulterat i en ökad konkurrens på arbetsmarknaden bland kvalificerad arbetskraft. Idag förväntas studenterna marknadsföra sig själva via erfarenheter som är införskaffade utanför utbildningsmiljön, exempelvis via fritidsaktiviteter och nätverk (Morley 2001). Samtidigt poängteras att studier vid universitet för många studenter för det första innebär att ta lån och för det andra att arbeta extra vid sidan av för att få ekonomin att gå ihop (Andersson och Lindblad 2007). En situation som sannolikt påverkas beroende av klassbakgrund. Det skulle då innebära att handlingsalternativ och valmöjligheter rimligen är nära sammanbundet med den sociala positionen (Erikson och Jonsson 1993; Åberg 1998).

3.1.1.3. Etablering på arbetsmarknaden

Samtida samhällsdebatt om högre utbildning har präglats av teorier beträffande individualiseringens inflytande på arbetsmarknaden, något som Beck (2000: 146) definierar "samhällets frikopplingsprocess från kollektiva kategorier och gemenskaper". De för uppsatsen centrala begreppen information och risktagande har, med utgångspunkt i Becks resonemang, ingen teoretisk förankring i relation till klassposition. Arbetsmarknaden beskrivs i termer av utbildning, mobilitet och konkurrenskraft, inom vilken människan bedöms ha reflexiv förmåga att konfrontera invanda mönster och sociala sammanhang. Förmåga att reflektera över sin situation behöver inte vara beroende av klassbakgrund. Med ett sådant perspektiv indikeras att individen har utrymme att självständigt välja. Att hon kan agera på basis av sina reflexiva val, utan att förlita sig till sin sociala omgivning och tidigare generationers erfarenheter (Beck 2000). Samtidigt poängterar Beck (2000) även att individualismen är standardiserad. Sveriges utbildningssystem och arbetsmarknad anses vara definierad via formella institutioner. Människor har idag endast sig själva som skapare av sina egna öden: "Blixten, i form av arbetslöshet och fattigdom, slår inte längre ner i en grupp, en klass eller ett skikt, utan i *marknadsindividen* med dennes personliga och specifika villkor" (Beck 2000: 147). Med andra ord menar Beck att klass inte har en determinerande effekt på framtida arbetsmöjligheter. Möjligheterna att etablera sig på arbetsmarknaden relateras snarare till individuella erfarenheter och (utbildnings) kvalifikationer som individerna själva lämnas

att marknadsföra i samhället (Beck 2000). Men kanske har inte alla individer samma förutsättningar att lyckas på arbetsmarknaden. Faktum är att ojämlika förhållanden kvarstår, men förklaringen till detta bör enligt Beck inte härledas till klassbakgrund. Ojämlikheterna anses vara individuella, inte kollektiva.

I likhet med Beck (2000) anser Bauman (1999) att individualiseringstendenser är ofrånkomligt, att individer inte kan välja själva att vara en del av det eller inte. Bauman karaktäriserar det moderna utbildningsprojektet likt förhoppningen om att vinna social kontroll över människors sociala livsmiljö. Individualiseringen, enligt Bauman, är ett kollektivt problem. Strukturell arbetslöshet anses inte vara något som ”drabbar” individen utifrån, utan snarare någonting som den arbetslöse själv pådragit sig genom sin egen lathet eller inkompetens.

Furåker (2005) menar att individualiseringstendenser främst är förknippade med professioner med lång akademisk utbildning, dem som besitter tillräckliga resurser och förmågor att hantera dominerande samhällsinstitutioner. Alla individer anses inte ha samma möjligheter att ”välja” handlingsalternativ. Detta skulle trots allt medföra att individualiseringen påverkar människor i olika grad beroende av social position. Samtidigt har, vilket noterats tidigare, antalet personer med akademisk utbildning ökat. I praktiken har detta medfört att fler personer konkurrerar om kvalificerade jobb idag i jämförelse med 30 år sedan. Orsaker till att personer med eftergymnasial utbildning ökat i antal beror på ovannämnd expansion av det högre utbildningssystemet. Redan etablerade professioner har alltså blivit fler, men det har även resulterat i att nya utbildningar (och professioner) etablerats (Furåker 2005). De nya utbildningarna har, vilket noterats ovan, i högre grad attraherat individer med icke-akademisk bakgrund (Foss 2004). Dessutom har ”gamla” utbildningar såsom förskolelärare och fritidspedagoger fått högskolestatus, något som självfallet leder till att fler har akademiska meriter (Rönn 2009).

Ovanstående antyder att det sannolikt inte är utbildningen i sig som ger fördelar på arbetsmarknaden, snarare huruvida en individ kan marknadsföra sig. Med detta påstående krävs empiriskt underlag för att bedöma huruvida klassbakgrund ger fördelar på arbetsmarknaden. Innan den empiriska analysen tar vid behövs ytterligare teoretiskt förtydligande. De sociala mekanismerna, rationellt handlande och socialt kapital, som ingår i uppsatsens centrala modell (se figur 1, s. 11) beskrivs därför i det följande.

3.1.2. Sociala mekanismer

De observerade mekanismerna anses här förklaras av en rad sociala mekanismer som samtliga indikerar varför klassbakgrunden har betydelse. I det följande förklaras hur sociala mekanismer kan förklara en potentiell interaktion mellan de observerade mekanismerna klassbakgrund och högre utbildning, och möjligen även individens framgångar på arbetsmarknaden.

3.1.2.1. Rationell handling

Klassisk ekonomisk teori betonar sällan *varför* olika människor har olika tillgång till information, exempelvis att detta kan bero på informella nätverk och sociala kanaler (Granovetter 1995). Det finns dock sociologer bland rational choice anhängare som menar att individen reflekterar och fattar beslut beroende av social kontext (Goldthorpe 2000).

Den sociala kontexten anses styra hur information blir gällande och sprids i samhället. Människor kalkylerar och väger för- respektive nackdelar i förhållande till mängden tillgänglig information och den nivå av risktagande som handlingen anses medföra. Beslut tas på basis av tillgänglig information och nivå av risktagande, det utgör grunden för varför handlingen anses vara rationell. Rationaliteten anses vara styrd av den specifika individens sociala position. Risktagandet är alltså beroende av den sociala grupp som individen tillhör, den sociala kontext som individen ingår i och identifierar sig med. Den sociala kontexten definierar vilka sociala normer och värderingar som dominerar individens rationella val och handlingar. Människors ojämlika möjligheter i livet förklaras med utgångspunkt i att personer från skilda samhällspositioner reflekterar på olika sätt. Att klass och klassformation i grund och botten handlar om att människor med olika klasstillhörighet har olika preferenser. Den rationella handlingsteorin lyfter med detta den *individuella handlingen* i fokus, att handlingen präglas av aktiva beslut (Erikson och Goldthorpe 1992; Goldthorpe 2000). En individ från mindre socioekonomiskt fördelaktig bakgrund förutsätter således låg risk vid val av utbildningsinriktning, och med detta följer lägre "avkastning". En individ från en socialt fördelaktig bakgrund värderar istället (i proportion till föregående) högre risktagande som vanligen resulterar i mer välbetalda och inflytelserika jobb (Hallahan 2004). Individuell risknivå anses med detta vara socialt överförbar, mellan förälder och barn.

Förespråkare till den rationella handlingsteorin, såsom Goldthorpe (2000), menar att individuella handlingar kan prediceras. Chicagoskolans ambition var just att kunna förutspå individers handlingar, för att vidare kunna anpassa samhället på bästa sätt (Becker 1997). Goldthorpes (2000) vision är att förena *rational action theory* (RAT)⁶ med empiriska material som baseras på kvantitativa data, så kallade *quantitative analysis of large scale data* (QAD)⁷. Han menar att de utgör ett ömsesidigt beroende, att vi inte bör separera teori från empirisk verklighet. Empiriska data kräver teoretisk förankring för att det inte skall riskera att uttryckas i slumpmässiga termer, oavsett om det så gäller val av variabler för statistiska modeller eller specifika kvalitativa fallstudier. Genom att konsekvent relatera datainsamling och analys till rationella handlingsteorier skall samhällsvetenskaplig forskning ges mer substans och status.

Att det rationella perspektivet bygger på att människan i grund och botten reflekterar och funderar över allt hon gör är något som tyder på den rationella handlingens komplexitet. Goldthorpe (2000) har utarbetat en definition av den rationella handlingen som ämnar inkludera en subjektiv modell framför, men även i relation till, en objektiv rationell handling. Aktörens rationalitet relateras till "situationella influenser" (Goldthorpe 2000: 95, egen översättning), en så kallad kognitiv bunden rationalitet som teorin utgör en modell av. Han menar att:

aktörer agerar rationellt när, i ljuset av väl grundade övertygelser, de väljer de handlingens riktningar som med störst sannolikhet kommer att förverkliga deras drömmar/målsättningar (Goldthorpe 2000: 101, egen översättning).

I relation till den subjektiva och situationsbundna rationella handlingen visar forskning, vilket poängterats i bakgrunds kapitlet, att barn från lägre samhällsklasser förutsätter

---

⁶ RAT definieras "[any] theoretical approach that seeks to explain social phenomena as the outcome of individual action that is construed as rational, given individuals goals and conditions of action, and in this way made intelligible" (Goldthorpe 2000: 94).

⁷ QAD definieras "[any] analysis of extensive social data - though typically data collected via survey research - that involves the statistical investigation of relationships among existing variables" (Goldthorpe 2000: 94). Även om det aldrig uttrycks explicit poängterar Goldthorpe att kvantitativa data tenderar att vara överlägsna andra data såsom fallstudier eller etnografiska metoder.

högre utsikter att lyckas (exempelvis genom bättre betyg) för att gå vidare till högre utbildningsnivå i jämförelse med barn från högre sociala grupper (Ahrne m.fl. 2000). Kultur och normer blir en produkt av mänsklig handling. Studier vid universitet må vara en norm inom högre samhällsklasser, men möjligen kan det anses vara en belastning som för lägre samhällsklasser inte betraktas ge några direkta inkomster - på kort sikt endast ett medel att bli skuldsatt. Effekten blir att rationellt övervägande baseras på olika plattformar för olika individer, något som det faktum att arbetarklassbarn som väljer att gå vidare till högre studier generellt har bättre betyg än barn från tjänstemannahem utgör ett tydligt exempel på (Erikson och Jonsson 1993).

En intressant parallell till den rationella handlingsteorin är Boudons (1989) teorier om social selektion inom utbildningssystemet. Han poängterade redan på 1970-talet att det är mer sannolikt, oavsett studieresultat, att barn till akademiker kommer att fortsätta studera på teoretisk nivå. Detta då de har mindre att förlora på att studera vidare i jämförelse med barn till föräldrar med icke-akademisk bakgrund. Att studera är kostsamt av olika anledningar, såväl finansiellt som socialt. En social kostnad kan bestå i att välja ett annat yrke än sina vänner. Det resulterar i skilda operationaliseringar när det gäller att reflektera över huruvida det är lönsamt att investera i en utbildning eller ej. "Investeringar" i humankapital genom utbildning och kunskap anses variera i värde beroende av tid och rum (Becker 1997). Att "investera" i studielån ger därför sannolikt en mer negativ association för en individ med arbetarklassbakgrund i jämförelse med en person som härstammar från ett tjänstemannahem. I egenskap av rationell varelse väger individen alltså sannolikheten att lyckas på arbetsmarknaden i relation till marknadens preferenser och individens egen position. Rådande samhällsstruktur anses påverka individens sätt att reflektera över och förhålla sig till olika handlingsstrategier. Detta utgör Goldthorpes (2000: 165) handlingsprincip; "lagen om stora nummer".

Med denna princip menas att människor agerar så som de flesta agerar mest, det indikerar att individer handlar och agerar i relation till allmänt erkända principer som dominerar i samhället. I vår samtid hänvisas detta ofta till aktuell marknadssituation. Oavsett om det är en medveten handling eller ej så anses individen anpassa sina handlingar efter rådande marknadssituation. Det medför att handlingen anpassas i förhållande till det "värde" som den antas ge utlopp för. Olika handlingar har olika värde beroende av social kontext, exempelvis på arbetsmarknaden (Goldthorpe 1987; 2000). Utbildningsstrategiska och arbetsrelaterade beslut baseras på reflexiva överväganden. När individen skall välja utbildningsväg grundas det slutgiltiga beslutet på reflexiva och rationella slutsatser.

Slutligen bör betonas att den rationella handlingsteorin, enligt Goldthorpe (2000), avser förena mikro- med makroperspektiv genom att visualisera hur ett stort antal individuella handlingar tillsammans utgör de makrosociala fenomen som vanligen står i centrum för samhällsvetenskaplig forskning. Således bör statistiska regulariteter förklaras i termer av individuella regulariteter. Med detta kan konstateras att "lagen om stora nummer" är ett uttryck att hålla i åtanke vid studier av sådana sociala regulariteter som det högre utbildningsväsendet och arbetsmarknaden anses vara. Denna princip antyder följaktligen att individuella övertygelser formas via aktuella sociala värderingar och normer i samhället. Den rationella handlingsteorin utgör en förklaring till varför människor med liknande bakgrunder agerar på liknande sätt. Att människor handlar enligt de allmänt erkända principer som dominerar i samhället (så som de flesta agerar mest). Klasskillnader förklaras via förutsättningar och föreställningar om hur individen "bör" agera för att passa in i sitt sociala sammanhang. Såväl målsättningar som rationella medel att nå fram präglas av individuell klassposition. Medel är begränsade av de möjligheter, den resursfördelning, och de restriktioner som klasskulturen i sin helhet för

med sig (Goldthorpe 2000). Den begränsade tillgången till information som en viss social position medför resulterar således i att den rationella handlingen alltid anses vara begränsad.

3.1.2.2. Socialt kapital

Det sociala kapitalet utgörs av individens släktrationer och kontaktnät. Förmågan att utnyttja dessa tillgångar anses ge viktiga sociala fördelar i livet, exempelvis då individen skall etablera sig i samhället. Ett praktiskt exempel är att en person vars föräldrar/förälder ingår i den högre tjänstemannaklassen sannolikt har större tillgång till sociala nätverk som kan vara gynnsamma på den konkurrensbaserade arbetsmarknaden. Teorier om det sociala kapitalet utgår ifrån just detta; att olika individer har olika möjligheter att få arbete och information om hur arbetsmarknaden fungerar. Möjligheterna styrs av vilka *personliga kontakter* vi har. En person som vuxit upp med föräldrar som är verksamma jurister har sannolikt fördelar om sonen/dottern vill söka notarietjänst i framtiden. Den som känner rätt personer får med större sannolikhet relevanta tips om hur hon kan söka jobb, vilka arbetsgivare hon bör vända sig till och hur hon borde presentera sig på anställningsintervjuer. Genom att födas in i "rätt" familj ges individen försprång i jämförelse med dem som saknar sådana bekantskapskretsar (Bourdieu 1990; 1997b).

Den sociala bakgrunden anses även utgöra en central grund för *de svaga bandens styrka*. Teorier om dessa sociala nätverk poängterar att det är genom bekantas bekanta framför nära vänner eller släktingar som gynnsamma nätverk kan identifieras. Människor utanför individens "naturliga" krets kan ge tillgång till information som personen annars inte skulle kunna få ta del av (Granovetter 1995). I vilken grad människor tillgängliggör och förmår nätverka med relevanta bekantskapskretsar kan relateras till den språkliga dimensionen av det sociala och kulturella kapital som Bourdieu (1997ab; 2002) framhållit i flera decennier.

Samtliga kapitalformer som Bourdieu (1997b) benämner (såsom sociala, kulturella, ekonomiska och symboliska) anses korrelera med varandra, varpå en distinktion dem emellan är svår att fastslå. Det sociala kapitalet åsyftar, enligt Bourdieu (2002), vad vi till vardags identifierar som kontakter, de tillgångar som personliga familjeband, sociala nätverk och gruppstillhörigheter utger. Social klassbakgrund anses påverka en persons kulturella kapital, något som vidare har betydelse för dennes utbildningskarriär. Det kulturella kapitalet består av formella tillgångar i form av kulturobjekt eller utbildningscertifikat, men även förmåga och kapacitet att tolka den dominerande kulturen. Detta färgar följaktligen av sig på individens sätt att tala och föra sig i den sociala världen. Studenter med en social bakgrund som liknar den dominerande formen av kulturellt kapital har det mer förspänt när det gäller att välja lämplig utbildningsinriktning, få stöd och upprätthålla sitt kulturella kapital. Ekonomiskt kapital är avgörande för studenters levnadsförhållanden. Exempelvis kan ett starkt ekonomiskt kapital betyda att en studerande inte behöver oroa sig för sin ekonomiska situation under sin studietid. Detta kan innebära att hon tvingas jobba extra vid sidan av, vilket kan få negativa konsekvenser för studieresultatet. Att lyckas under sin studietid är starkt relaterat till det sociala kapitalet, det nätverk där framgång i form av kunskap och information sprids och delas sinsemellan (Bourdieu 1997b). Utan det sociala kapitalet är det lätt att gå vilse i den stora utbildningsdjungeln, speciellt om man tar examen i ett ämne som är föga erkänt på arbetsmarknaden och som vidare ger låg status (Foss 2004; Berggren 2006).

I utbildningsrelaterade sammanhang interagerar det kulturella kapitalet tydligt med det sociala kapitalet eftersom en kulturell reproduktion anses ske via den sociala bakgrunden. Vidare utgör utbildningskapital genom examensbevis en del av det kulturella kapitalets grund. Den sociala bakgrunden anses vara avgörande för hur lång "bildningsresa" en person måste ta sig igenom för att hamna i maktens fält. Om personen är uppvuxen i "rätt" familj är inte bildningsresan lika lång som för en person med arbetarklassbakgrund (Bourdieu 1990; 2002). Orsaken till att uppsatsen fokuserar på det sociala kapitalet grundar sig i att uppsatsen intresserar sig för i vilken mån den sociala klassbakgrunden ger effekt på den egna klasstillhörigheten, hur sociala mekanismer påverkar individens sociala position. En viktig aspekt av den sociala positionen är att människor med samma kapital utvecklar relativt liknande perceptions- och dispositionsmönster. De befinner sig inom vad Bourdieu kallar för samma *habitus*, en bakomliggande orsak till människors ojämlika möjligheter och samhällspositioner. Det sociala rummet begränsar individens rörlighet och potentiella relationer.

Habitus begreppet baseras på antagandet om att människans kropp och sinnen definierar trögrörliga system av dispositioner som formats ända sedan födelsen. Dessa dispositioner tillåter henne att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen. Habitus styr även människans praktiska handlingar på så vis att den sociala världen återskapas eller förändras. Att den återskapas kan förklaras via "strukturella scheman" (Bourdieu 2008:19), ett system av modeller (bestående av sociala och kulturella drag) som bör finnas tillhands när empiriska data skall insamlas och analyseras. Betydelsen av den sociala klassbakgrunden bör stå i centrum vid insamling och analys av data eftersom:

det faktiskt bara är det differentiella urvalet efter social bakgrund som *systematiskt* kan förklara variationerna i språklig kompetens som en funktion av social bakgrund, och som i synnerhet kan vända detta direkta samband mellan innehav av kulturellt kapital (identifierat genom faderns yrke) och grad av framgång (Bourdieu 2008: 121, egen kursivering).

Citatet visar att selektionsgraden (oavsett om det gäller inom utbildningssystemet eller arbetsmarknaden), enligt Bourdieu, inte bör definieras oberoende klassbakgrund. Klassbakgrunden anses ge språkliga och kulturella fördelar genom de "hierarkiska och centraliserade strukturen hos universitetssystemet i synnerhet och maktapparaterna i allmänhet" (Bourdieu 2008: 122). Det språkliga kapitalet, vilket är återkommande inom Bourdieus empiriska studier av det franska samhället, kan betraktas som en form av socialt kapital. Det inger förmåga att föra sig i relevanta sociala sammanhang och är en förutsättning för att det sociala kapitalet ska ha reell verkan. Bourdieus teori om det sociala kapitalet visar hur ett skolsystem (i detta fall det franska) *systematiskt* förmår sortera människor för att passa olika sociala positioner (Bourdieu 2008).

Ovanstående demonstrerar att det sociala kapitalet till stor del anses vara något som reproduceras mellan generationer. Beroende av vilket habitus en individ föds in i blir det mer eller mindre komplicerat att inta specifika positioner i samhället. Alla individer anses inte ha samma förutsättningar att nå eftertraktade inflytelserika samhällspositioner. Det gäller att ha en känsla för spelet i form av ett passande habitus som matchar det sociala *fält* som individen utbildat sig inom, som ger mer eller mindre välanpassat "socialt lokalsinne" (Bourdieu 1997a). Den högre utbildningen färgas av specifika värderingar och praktiker som kan te sig obegripliga för den som inte har högutbildade föräldrar. Det är självklart inte omöjligt att "klättra" i klasstegen, men klassbakgrunden kommer alltid att präglade den nya positionen (Bourdieu 1997b).

Vidare påstås att det med en ny klasstillhörighet vanligen formas en ny livsstil, en förändring av det sociala kapitalet. Här krävs att individen tar till sig de sociala mönster som är kopplat till det *sociala rummet*, den plats där olika kapitalformer ger människor möjlighet att skapa sig olika sociala positioner. Det sociala rummet delas upp utifrån den totala mängd kapital som aktören innehar. En person med icke-akademisk bakgrund kan tillgängliggöra sig den akademiska sfärens diskurser genom att skaffa sig en akademisk utbildning. På så vis kan nya färdigheter utvecklas (såsom akademiskt språk och retoriker). Detta kan i sin tur skapa rörlighet och ökade kapitalformer, även om det möts av större motstånd och må vara mer resurskrävande för någon som inte har ett relevant socialt kapital "naturligt" via sin klassbakgrund (Carle 2004).

Visserligen sker individuella handlingar spontant, utan reflektion över dess (habitus) ursprung. Men Bourdieu (1997a) menar ändå att den kulturella reproduktionen av sociala institutioner leder till att sociala och ekonomiska ojämlikheter regelbundet bibehålls. Föreställningen om habitus som något som reproduceras mellan generationer skildrar Bourdieus tydligt strukturella och systematiska klassdefinition. En bakomliggande orsak till detta kan härledas till de kapitalstarka klasserna; att härstamma från en familj med omfattande ekonomiskt kapital ger större svängrum, oavsett arena.

Via det sociala kapitalet kan vi alltså *förstå* och *identifiera* centrala mekanismer som klargör *varför* människor handlar och agerar som de gör. Barn från lägre sociala grupper löper troligen större risk att misslyckas med sina studier på grund av att de genom sina föräldrar har ett *annat* socialt stöd än vad som krävs och värderas i skolbanken. Det kan även vara ekonomiska faktorer som inverkar, det vill säga att familjeekonomin inte räcker till för läxhjälp eller dylikt. Högre socialgrupper har bättre tillgång till nätverk och information, något som ytterligare indikerar att människor från olika sociala grupper löper olika stor risk (Erikson och Jonsson 1993). Bourdieus förklaringsmodell ger en approximativ indikation på hur olika gruppers chanser till universitetsstudier determineras av det sociala kapital och det sociala nätverk som personen omger sig med. Med detta ges följaktligen en systematisk förklaring till de empiriskt observerade variationer inom (och så även utanför) utbildningssystemet som kan relateras till social bakgrund.

3.1.2.3. Bryggan mellan rationell handling och socialt kapital

Bryggan mellan Goldthorpe och Bourdieu kan identifieras via "lagen om stora nummer" (Goldthorpe 2000: 165). Denna princip, som är talande för Goldthorpes syn på den rationella handlingen, indikerar just det faktum att människor lever i en social kontext som de ofta styr och anpassar sina handlingar efter. Att göra som "alla andra" kan i praktiken tolkas som att individer agerar med hänsyn till sitt eget habitus. Skillnaden mellan att förklara sambandet mellan arbetslöshet, högre utbildning och klassbakgrund via rationella handlingar eller socialt kapital tycks inte vara så stor. Här framhålls att handlingen, oavsett teoretisk utgångspunkt, dirigeras av något som kan likställas med det habitus som Bourdieu framhåller. En möjlig skillnad är att habitus i grunden skapar olika preferenser. Inom den rationella handlingsteorin anses individer som befinner sig i samma sociala position vanligen ha olika värderingar, och därmed skilda preferenser (Goldthorpe 2000), vilket alltså inte är fallet utifrån Bourdieus (1997ab) habitusteori.

De praktiska principer som determinerar den sociala handlingen med utgångspunkt ur det sociala kapitalet (Bourdieu 1997ab) kan möjligen jämföras med Goldthorpes teorier om hur aktörer alltid agerar i enlighet med "best practice" (Goldthorpe 2000: 120). Den mest rationella handlingen begränsas av individuell tillgång

till information. Informationstillgång styrs vidare av den sociala positionen. Goldthorpe (2000) framhåller att individuella handlingar och beslutsöverväganden sker i relation till individens sociala kontext. Teorier om socialt kapital, det andra perspektivet, utgår ifrån Bourdieus (1990; 1997ab; 2008) resonemang om hur det sociala kapitalet påverkar individens handling på så vis att den sociala klassbakgrunden begränsar individens habitus (det vill säga handlingsutrymme).

Baserat på vad som beskrivits ovan blir det tydligt att den rationella handlingsteorin (som syftar till att förstå hur människor reflekterar och väljer så som de gör) till stor del kan likställas med Bourdieus strukturella perspektiv på samhällsförändring. Detta ger även belägg för de tre sorteringsnivåer som definierats i bakgrundskapitlet, det vill säga sorteringen in i högre utbildning, inom högre utbildning samt sorteringen in på arbetsmarknaden. Paralleller till uppsatsens första två sorteringsnivåer (det vill säga sortering in i högre utbildning, samt inom det högre utbildningsväsendet) betonas genom att rekrytering in i högre studier relateras till social klassbakgrund. Skillnader i utbildningsval, den första och andra sorteringsnivån, härleds till information och risktagande. Med utgångspunkt i uppsatsens centrala begrepp kan konstateras att individens tillgång till information och relevanta sociala nätverk sannolikt utgör centrala förklaringsmekanismer avseende den tredje sorteringsnivån, den sociala sorteringen in på arbetsmarknaden.

3.2. Tillgänglig information och risktagande

Det finns en hel del gemensamma ståndpunkter mellan teorier om rationell handling och socialt kapital, då specifikt gällande individuell riskbedömning och tillgång till information. Utifrån det rationella handlingsperspektivet, och även mot bakgrund av teorier om det sociala kapitalet, antas olika individer uppleva ”kostnader” för vidareutbildning på olika sätt. Individuella preferenser skulle då vara avgörande för hur den totala nyttan av investeringen bedöms. Detta kan förklara den första sorteringsnivån (den sociala snedrekryteringen till högre utbildning) på så vis att olika sociala grupper upplever sig ha olika ”nytta” av att investera i högre utbildning samt att de sannolikt löper olika stor risk.

Konkurrensaspekten anses vara aktuell mot bakgrund av samtida kvalitetsfokus (Abrahamsson och Johansson 2009). Där finns en utopi om ett meritokratiskt samhälle där den person som är mest kvalificerad, som har mest relevant kunskap, skall bli rekryterad (vilket i praktiken är den som får bäst betyg och innehar mest relevanta referenser). Detta visualiserar en rådande föreställning om att utbildning skall ha en sorterande funktion (Martinsson Löfgren 2008; Lindberg 2009). Abrahamsson och Jonsson (2009) menar att utvecklingen mot en global marknad har resulterat i en form av ”rationell produktion” där flexibilitet, förståelse och social kompetens anses vara ledord. En arbetsmarknad som sätter individen i främsta ledet, på bekostnad av kollektivet. Individen skall ställa sin ”totala kompetens till produktionens förfogande” genom att göra sig anställningsbar (Abrahamsson och Jonsson 2009: 132).

Mot bakgrund av teorier om det sociala kapitalet bör en klassanalys som inte enbart utgår ifrån marknadsbaserade ideal (se Becker 1997) i förhållande till specifika yrkespositioner (se Goldthorpe 2000) tillföras. Bakomliggande orsaker till den rationella handlingen (exempelvis tillgänglig information) torde kunna förklaras genom individens sociala habitus. Detta habitus resulterar i att individen identifierar en viss typ av risk och därför (re)agerar ”automatiskt” i viss riktning. Populationen blir på så vis ett resultat av

sällning - en ojämlig selektion som baseras på det faktum att människor från början inte har selekterats likvärdigt.

Klasshierarkin kan till viss del definieras utifrån närhet och distans till det akademiska språket. Tillgång – eller bristfällig tillgång - till de språkliga koder som ryms inom akademins ramar kan troligen härledas till rådande maktdimension i samhället. Samhällets maktforum konstitueras vanligen i akademiska termer (Bourdieu 1990; 2008). Möjligen har utbildningsexpansionen (via ökad konkurrens bland kvalificerad arbetskraft) resulterat i att det sociala kapitalet kommit att bli en alltmer väsentlig tillgång. Fortfarande kvarstår problematiken kring *vem* som väljer, *vems* kunskap som premieras och *vem* som får mer inflytande än den andre i samhället givet att fler har liknande formella behörigheter än vad som efterfrågas på arbetsmarknaden (Åberg 2002; Öberg 2001). Med andra ord, vem som rekryteras och blir anställd inom dominerande samhällspositioner och vem som blir arbetslös.

För att tydliggöra hur de sociala mekanismerna operationaliseras i relation till de observerade mekanismerna klassbakgrund och högre utbildning sammanställs teorier om rationell handling och socialt kapital i en jämförande tabell (se figur 2 som följer). Tabellen beskriver hur teorier om socialt kapital och rationellt handlande korrelerar med varandra. Genom att visualisera perspektivens likheter kan en syntes slutligen sammanställas. De aspekter som framkom utgör teoretiska ramar för hur den empiriska analysen i efterföljande avsnitt, *Del III*, kommer att uttolkas.

I uppsatsen undersöks hur kompetenser, prioriteringar och den sociala strukturen inverkar på den sociala positionen. Dessa aspekter av den individuella handlingen tydliggör hur den sociala positionen kan relateras till, och varför det till viss mån anses determineras av, den sociala klassbakgrunden.

Figur 2. Jämförande förklaringsmodell utifrån de två perspektiven rationellt handlande och socialt kapital

		RATIONELLT HANDLANDE	SOCIALT KAPITAL
1. KOMPETENS:	1a. Individuell förmåga att orientera sig mitt i samtidens utbud av valmöjligheter	Människor har olika värderingar och olika preferenser, även om de befinner sig i samma sociala position. Samhällspositionen begränsar dock individens förmåga att tillgängliggöra sig <i>information</i> . Vissa handlingar medför större <i>risktagande</i> än andra p.g.a. den ekonomiska förlust det kan ge, varpå individen alltid överväger för respektive nackdelar i förhållande till marknadens preferenser.	Habitus orienterar människors förmåga att använda och tillgängliggöra ett stort utbud av <i>information</i> . Den sociala positionen är därför till stor del avgörande för individuella preferenser.
	1b. Språk	Det som individen inte kan definiera via sitt vokabulär identifieras som ett <i>risktagande</i> (man flyr "det okända").	Ger individen kategorier beroende av samhällsposition – kan endast tillgängliggöra sig <i>information</i> som man förstår.
2. PRIORITERINGAR:	2a. Baserade på förmåga / prestation	Klassbakgrunden kan påverka inställningen till sin egen prestation, varpå prestationer aldrig har ett absolut värde. Lägre klassbakgrund förutsätter bättre studieresultat för vidareutbildning p.g.a. <i>riskkalkyl</i> . "Lagen om stora nummer" vägleder handlingen (ur vilken den egna samhällsklassens handlingar identifieras - det krävs ytterst goda resultat för att gå åt motsatt riktning), man gör som man brukar göra.	Högre klassbakgrund medför större självkänsla och "rätt" att ta plats inom samhällets maktpositioner. Man gör som man brukar göra i förhållande till sitt eget habitus.
	2b. Baserade på situation / social position	Vissa behov kan vara mer nödvändiga än andra i specifika situationer (ex. fattigdom, brist på mat). Handlingen blir ett större <i>risktagande</i> beroende av situation.	Individer agerar ofta "oreflekterat", utifrån de villkor som det sociala rummet determinerar.
3. STRUKTUR VS. INDIVID:	3a. Struktur	"Lagen om stora nummer" begränsar individers tillgång på <i>information</i> . Prioriteringar/rationella handlingar måste vara försvarbar för ett större antal individer (beroende av vilken grupp man tillhör/identifierar sig med).	Samhällsstrukturen påverkar människors förmåga att tillgängliggöra sig <i>information</i> , där "högre klasser" är rörligare, har större möjligheter och fler alternativ än "lägre klasser".
	3b. Rationell handling	Handlingen sker alltid i enlighet med en övervägningsprocess där individen kalkylerar för- respektive nackdelar (och <i>risker</i>) beroende av social position.	Handlingen kan vara mer eller mindre "oreflekterad" eftersom habitus till viss del kan ha en determinerande effekt på den individuella handlingen.
	3c. Makt och inflytande	Marknaden värderar individer beroende av social position. Förmåga att "avancera" till en högre marknadsposition (och därmed även maktposition) är svårare för dem som tillhör de klasspositioner som har lågt marknadsvärde. Låg klassposition innebär sämre möjligheter att styra över sin arbetsposition.	Det sociala kapitalet begränsar/främjar individens förmåga att tillgängliggöra och tolka <i>information</i> , varpå maktens aktörer kan agera "fritt" utan reell insyn från medborgare i de "lägre klasserna".
KONSEKVENSN AV 1+2+3:		ALTERNATIV/BEGRÄNSADE MÖJLIGHETER BEROENDE AV SOCIAL POSITION	ALTERNATIV/BEGRÄNSADE MÖJLIGHETER BEROENDE AV SOCIAL POSITION

Källa: Erikson och Goldthorpe 1992; Goldthorpe 2000; Bourdieu 1990; 1997ab; 2002; 2008.

Figuren (figur 2) beskriver olika sätt att förklara orsaker till social mobilitet, att chansen/förmågan att röra sig mellan olika samhälls- och klasspositioner varierar beroende av person (exempelvis beroende av klassbakgrund). Avsikten är att tydliggöra hur teorier om det rationella handlandet och det sociala kapitalet förhåller sig till det individuella risktagandet beroende av social position. Bristfällig kunskap och tillgänglig information (en effekt av människors sociala position) förklaras för det första via marknadens premisser i form av risktagande och för det andra via socialt habitus (som i hög grad färgas av den sociala klassbakgrunden). Detta utgör en strukturell förklaring till varför människor agerar och "investerar" sina handlingar på olika sätt.

I praktiken är det främst synen på den rationella handlingen som skiljer de två perspektiven åt, även om likheter också i detta avseende kan skönjas. Medan det rationella handlingsperspektivet betonar att individer i praktiken kalkylerar och reflekterar över de val som kan vara avgörande för hennes framtida samhällsposition (Erikson och Goldthorpe 1992; Goldthorpe 2000) menar teorier om det sociala kapitalet att en person exempelvis väljer utbildningsinriktning beroende av habitus. Habitus inrymmer en känsla för framtiden som är allt annat än strategisk planering, mer likt en förkroppsligad praktik som resulterar i en (mer eller mindre omedveten) uppfattning om hur rådande dominans och "spelet" på arbetsmarknaden fungerar. Erfarenhetshorisonten har därmed inte någon betydelse på en praktisk handlingsnivå när personen ska välja utbildning. Habitus resulterar i en praktisk framtidskänsla, en form av omedveten strategi där klassbakgrunden är central (Bourdieu 1990: 1997a).

Sammanfattningsvis framhåller båda perspektiven att människors handlingsalternativ är beroende av den sociala samhällspositionen. Graden av risktagande och tillgång till information begränsar människors alternativa handlingsriktningar, exempelvis vad gäller utbildningskarriär eller vägval på arbetsmarknaden. Likheterna till trots kan det ändå konstateras att teorier om det sociala kapitalet betonar en förklaringsmodell av mer strukturell karaktär, där handlingen i högre grad är en produkt av strukturen (och därmed inte en rationell handlingsstrategi i sig). Klassbakgrunden torde därför vara mer determinerande och avgörande för individens potentiella rörlighet om man anammar ett renodlat perspektiv baserat på det sociala kapitalet. Teorier om den rationella handlingen framhåller istället individens potentiella rörlighet i förhållande till marknaden (som i sig är av en föränderlig karaktär). Möjligheterna är i sin tur begränsade via "lagen om stora nummer"; att gå emot strömmen i förhållande till sin sociala kontext kräver väldigt mycket av den enskilde individen.

Oavsett perspektiv så måste individen alltid agera och göra ett val, oberoende av om handlingen förklaras genom strukturella (determinerande) mekanismer i samhället eller via rationellt övervägande. Men för att välja krävs att individen har alternativ. Vad figur 2 visar är att de alternativ som en individs prestation medför sannolikt begränsas av individens klassbakgrund. Teorierna kompletterar på så vis det observerade utfallet (vilket redovisas framöver i det empiriska avsnittet) genom att förklara varför klassbakgrunden borde ha betydelse.

De kategorier som figur 2 visualiserar, som identifierats via en teoretisk genomgång av de två perspektiven rationellt handlande och socialt kapital, utgör i det följande ramar för hur klassbakgrundens betydelse för den sociala positionen kan tolkas i uppsatsens empiriska analys. Kategorierna klargörs i det följande.

3.2.1. Kompetens och prioriteringar

Mekanismer bakom social snedrekryteringen till högre utbildning och vidare arbetsmarknad kan alltså förklaras på olika sätt, beroende av teoretiskt perspektiv. Uppsatsen har hittills visat att flertalet teoretiker är ense om att social klass till viss mån påverkar människors beslutsfattande (jämför exempelvis Goldthorpe 2000; Bourdieu 1997ab; Becker 1997). Det anses, som ovan indikerats, påverka hur en individ reflekterar och tar ställning till beslut som kan komma att inverka på framtida samhällsposition. Intressant är därför att relatera etablering och rekrytering på arbetsmarknaden till det rationella handlandet, individens sociala kapital och habitus. Dessa aspekter kan tänkas inverka då en individ för det första beslutar sig för att söka en viss tjänst (det vill säga individuell prioritering), och för det andra då en individ skall rekrytera andra individer på "sakliga" grunder (det vill säga i förhållande till kompetens).

Information och risktagande är två centrala begrepp som förmår visualisera hur och på vilket sätt teorier om rationell handling och teorier om socialt kapital i grund och botten förklarar och förhåller sig till klassbegreppet likartat. Människor identifierar sig vanligen med "likasinnade", dem som härstammar från liknande social bakgrund. Våra handlingar definieras av den sociala kontext som vi har information om (Goldthorpe 2000), det habitus vi tillhör (Bourdieu 1997ab). Den sociala positionen ger olika individer olika "verktyg" (exempelvis genom olika kompetenser såsom språkkunskaper) att använda på arbetsmarknaden. Båda perspektiven predicerar således att klassbakgrund har betydelse för individens prioriteringar i livet. Skillnaden är möjligen att prioriteringen (som sätter handlingen i spel) i större utsträckning sker per automatik utifrån teorier om socialt kapital medan den rationella handlingen mer anses vara ett resultat av individuella preferenser i förhållande till individens tillgång till/brist på information.

3.2.2. Omvärlden

Att klasshierarkin anses vara påtaglig i samhället är något som, vilket påvisats tidigare i uppsatsen, tyder på att individer tar ställning och fattar beslut beroende av social position. En expansion av utbildningsväsendet skulle i teorin även innebära att arbetsmarknaden omformas så att den kan tillmötesgå kunskaps- och servicesamhället på bästa sätt. I praktiken har arbetsmarknaden dessvärre inte lyckats bemöta de resurser och tillgångar som utbildningsexpansionen resulterat i (Åberg 2002). Detta förklaras som följer. Tidigare i uppsatsen har betonats vad individen gör, hur individen agerar. Vad som framhålls är att individen inte gör enskilda val, utan att detta sker i interaktion med omvärlden (där även andra individer gör rationella val). Härnäst är det därför centralt att belysa hur andra individers rationella val påverkar den enskilde individen.

När en person har erhållit en akademisk examen skall denne bege sig ut på arbetsmarknaden. Med utgångspunkt ur vad som skildrats i bakgrundskapitlet, om den svenska överutbildade befolkningen, kan konstateras att arbetsmarknaden präglas av en ökad individuell konkurrens. Dessutom har poängterats att individualiseringsprocessen pågått i olika grad för olika grupper. Olika individer har olika nivå av kapitalformer och resurser. Detta medför att alla inte har samma alternativ och möjligheter (Furåker 2005). När utbildningen är avklarad pågår en tävlan mellan individer, en tävlan där olika individer har olika förutsättningar (Ahrne m.fl. 2000).

3.2.2.1. Diskriminering i arbetslivet

Svenska Akademiens ordlista (2002) definierar begreppet diskriminering likt "en fördom som omvandlas till handling" samt att "ogynnsamt särbehandla folkgrupper" (ibid. 140). Kanske är detta ofrånkomligt i situationer där antalet sökande är fler än antalet lediga platser.⁸ Det medför ju i praktiken att enskilda individer måste tillbakavisas.

Furåker (2005) belyser en intressant aspekt av diskriminering inom arbetslivet. Han menar att diskriminering efter utbildning ofta är synlig och uppenbar, förhållandevis lätt att identifiera. Diskriminering enligt klassbakgrund beror däremot på mer subtila orsaker. Exempel på sådana orsaker kan vara sociala kontakter och verbal förmåga. I praktiken är det ofta en blandning av faktorer som inverkar vid etablering på arbetsmarknaden. Det kommer därför troligen alltid finnas personer som kan känna sig förfördelade när ett "rättvist" beslut skall tas på kort tid. Diskriminering innebär i praktisk bemärkelse att sortera ut individer som är mest lämpade för aktuella kriterier. Problemet är att uppdragsgivare ibland skymmer undan egentliga motiv bakom besluten, eller att de inte ens är medvetna om dem själva (ibid.). Detta talar för att det kan finnas strukturella orsaker till att vissa blir, och andra inte blir, rekryterade på den svenska arbetsmarknaden.

I likhet med Erikson och Jonsson (1993) lyfter Furåker (2005) fram det demokratiska perspektivet, vikten av att hela samhället är representerat inom centrala maktpositioner. Furåker breddar perspektivet till en aktörsbaserad nivå genom att ifrågasätta huruvida det finns faktorer som enskilda aktörer kan göra något åt. Ett sådant perspektiv är intressant i relation till 2000-talets diskurs om akademikers etablering på arbetsmarknaden, mer specifikt "den individuella jakten på sin egen anställningsbarhet" (Andréasson m.fl. 2007: 4, egen kursivering). Att vara anställningsbar innebär följaktligen att ha förmågan att etablera sin kunskap i för samhället relevanta och praktiska kontexter. Sådana förmågor blir i praktiken föga relevant om strukturell (medveten eller omedveten) diskriminering förekommer vid rekrytering. Om det dessutom drabbar vissa samhällsgrupper mer än andra anses det vara ett demokratiskt problem (Kazamaki 1987).

3.2.2.2. Arbetsgivare och arbetstagare

För att belysa uppsatsens centrala frågeställningar räcker det inte med att enbart se till hur social position och dominerande marknadsstruktur påverkar individens etablering på arbetsmarknaden. Vårt att poängtera är relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare, där arbetsgivaren anses ha kontroll och auktoritet medan arbetstagaren är underordnad den föregående (Erikson och Goldthorpe 1992). Detta sociala kontrakt, mellan arbetsgivare och arbetstagare, har även karaktäriserats som en form av statusmarkör, något som utgör samhällets "naturliga" klasshierarki (Goldthorpe 2000).

Att som arbetsgivare identifiera dem som är mest lämpade vid rekryteringsprocessen när det finns ett överskott på kvalificerad arbetskraft tycks vara problematiskt. Tillslut måste det ju finnas specifika faktorer som faller avgörande. Sannolikt är det något helt annat än just formella kriterier som blir avgörande vid rekryteringsögonblicket då en mängd kvalificerade arbetare skall ställas emot varandra och "mest kvalificerade" skall anställas. Relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare kan alltså karaktäriseras som en relation där den föregående innehar kontroll och auktoritet medan den senare är underordnad (Erikson och Goldthorpe 1992). I detta

---

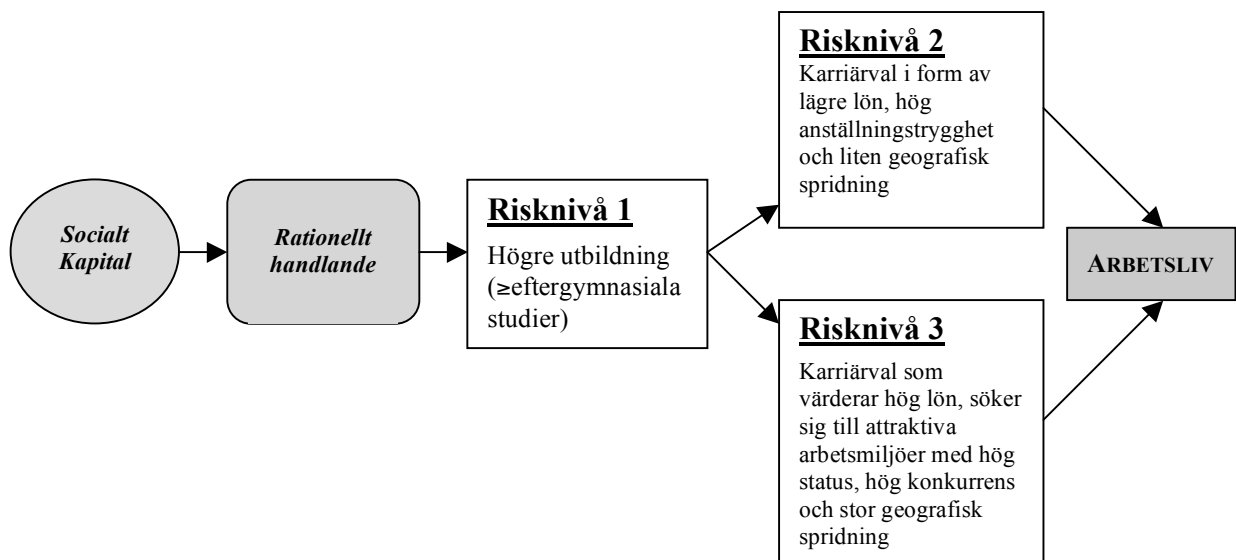
⁸ Det vill säga i enlighet med hur samtidens "överutbildade" svenska befolkning har karaktäriserats (se Åberg 2002).

sammanhang är det viktigt att lyfta fram forskning som, ur en brittisk kontext, tyder på att klassbakgrund kan inverka strukturellt vid rekrytering på arbetsmarknaden. Privilegierade personer i samhället som innehar arbetsgivarposition identifierar likasinnade, varpå dessa klarar sig bättre än andra på arbetsmarknaden. Vita män från övre medelklassen utgör exempel på detta. Morley (2001) menar att denna socioekonomiska dimension av utbildning och efterföljande etablering på arbetsmarknaden blivit bortglömd i samtida debatt om den högre utbildningens funktion.

Tidigare i uppsatsen redogjordes för hur det sociala kapitalet kan inverka på individers utbildningskarriär, något som kan relateras till arbetsgivarens position på arbetsmarknaden. Arbetsgivarens habitus begränsar dennes förmåga att erkänna och tillgodogöra sig kunskap, resurser och kvalifikationer i samhället och på arbetsplatsen. Sådana attribut klassificeras utifrån arbetsgivarens egna erfarenheter och situation. Det kan därför vara svårt att identifiera kvalifikationer som arbetsgivaren själv inte har erfarenhet av. Examen från nyetablerade högskolor eller nyinstittade utbildningar kan ha svårt att mäta sig med traditionella professioner som var vanliga på 1970-talet (Martinsson Löfgren 2008). Detta är något som talar för att det kan finnas strukturella orsaker till att en rekryterare agerar som hon gör. Hennes sociala rum begränsar rekryteringen eftersom potentiella relationer avläses utifrån hennes förmåga att tolka tillgångar och resurser. Attribut vid rekryteringsprocesser kan därför relateras till det sociala kapitalet. Rekryteringspolicys skulle då resultera i ett tekniskt angreppssätt gentemot ett socialt och kulturellt fenomen. Vad som ofta undgås är att detta kräver självkritik. Troligen är det väldigt svårt för individen att ta klivet utanför sitt sociala habitus och samtidigt utforma attribut som hon kan identifiera sig med. Det sociala kapitalet skulle troligen determinera inställningen till specifika utbildningscertifikat och individuella förmågor. Vidare skulle de beslut som rekryteraren tar alltid uppfattas som rationellt, baserat på rekryterarens samhällsposition.

För att sammanfatta resonemanget noteras att arbetsgivaren sannolikt agerar utifrån sitt egen habitus. Habitus begränsar dennes bedömningar och erkännande av arbetstagares förmågor och kunskaper (Bourdieu 1997a). Om så är fallet blir det ytterst komplext att (i praktiken) karaktärisera en god arbetstagare. Detta eftersom det i relation till de tre perspektiven på högre utbildning som presenterats inledningsvis (det vill säga nyttighets-, konkurrens och bildningsperspektivet) och en tilltagande individualiserings-trend kan konstateras att arbetstagaren troligen själv lämnas att definiera sina erfarenheter och förmågor. Det krävs konkurrensfördelar på arbetsmarknaden som sträcker sig utanför den akademiska examenstitelns ram (Lindberg 2009).

Den teoretiska ansats som betonas är alltså att det sociala kapitalet antas påverka det rationella övervägandet. Arbetsgivaren respektive arbetstagarens sociala kapital mer eller mindre determinerar tolkning och reflektion kring strategiska rekryteringsprocesser (vem man identifierar som kompetent) och jobbstrategier (var man söker sig, och hur). Här betonas alltså vikten av sociala nätverk och socialt kapital vid rekrytering in i arbetslivet. Det sociala kapital som är ett resultat av klassbakgrunden anses begränsa handlingen eftersom den sociala positionen inverkar på individens karriärmässiga valmöjligheter genom att begränsa individens riskbenägenhet. Sambandet mellan de två teoretiska utgångspunkterna, och hur detta anses ge effekt vid etablering på arbetsmarknaden, visualiseras i figuren nedan (se figur 3).

Figur 3. Figuren beskriver uppsatsens teoretiska antagande om att arbetstagarens rationella handlande begränsas av det sociala kapital som klassbakgrunden för med sig. Individens benägenhet att rationalisera sina handlingar i förhållande till olika risknivåer anses därför till viss del styras av den sociala klassbakgrunden. Ju högre klassbakgrund en individ har, desto lägre är tröskeln mellan varje risknivå. Källa: Erikson och Jonsson 1993; Hällsten 2010.

3.3. Sorteringen på arbetsmarknaden

För att aktualisera syntesen krävs en djupare förståelse kring den samtida kontext som handlingarna ingår i, något som därför klargörs i det följande.

Forskning visar att individen sedan 1900-talets slutskede blivit alltmer ”skyldig” att göra sig, men även att hålla sig, anställningsbar. Även de individer som hade fast anställning skulle börja tänka över sin anställningsbarhet i förhållande till arbetsmarknaden. Detta till stor del på grund av att, till trots en fast anställning, vem som helst kan *bli* arbetslös (Garsten och Jacobsson 2004). Här finns likheter med Becks (2000) beskrivning av den arbetslöse individen. Den enskilde anses själv ansvara för att bli rekryterad och hålla sig användbar på arbetsmarknaden.

Det senaste året har Högskoleverket övergått till ett mer kollektivt fokus genom att poängtera kunskapens användbarhet för samhället, något som i sin tur har påverkat utformningen av högre studier. Högskoleverket poängterar i en kvalitetsutvärdering av det högre utbildningsväsendet från 2009 att akademien skall fokusera på ”vad studenter kan och kan göra efter avslutad utbildning” (HSV 2009: 13). Förslaget tyder på ett resultat inriktat fokus för den högre utbildningen, där föreställningen om att *lära för att bli anställd* fortfarande dominerar.

3.3.1. Att hålla sig anställningsbar

Anställningsbarhetsbegreppet har förekommit frekvent inom litteratur och media de senaste fem åren. I relation till dess ursprungliga begrepp *employability* framgår att det rör sig om individens förmåga (*ability*) att bli anställd (*employ*), med andra ord att göra sig anställningsbar (Martinsson Löfgren 2008). Föreställningen om studenters anställningsbarhet, förmågan att göra sig anställningsbar, har intensifierats i samband

med ökad internationell konkurrens (Garsten och Jacobsson 2004).⁹ Rekryteringsstrategier är vanligt förekommande, något som kan förklara attityder och beteenden på arbetsmarknaden (Furåker 2005). Anställningsbarhetens ökade betydelse på arbetsmarknaden medför personligt fokus. Ansvaret vilar på individnivå. Begreppet anställningsbarhet myntades redan under 1950-talet, även om det kom att dröja ända in på 90-talet innan det fick reellt gensvar inom svensk samhällsdebatt. Anställningsbarhetsdiskursen har förändrats över tid, från att vara mer inriktad på samhällets institutionella ansvar till att bli mer individorienterad. Definitionen har gått från organisationsinriktat fokus som var tillämpligt för hela arbetsmarknaden på 1970-talet, till att idag på 2000-talets inledande decennium rikta sig till "individorganisationer" liksom ett "arbetsgivarinstrument och utbildningspolitiskt redskap" (Martinsson Löfgren 2008:45).

Att utbildningspolitiken det senaste året lyft fokus till individens användbarhet framför anställningsbarheten visar att strukturella lösningar värderas i samhällsdebatten. Utbildningssystemet skall anpassa sig efter arbetsmarknaden och individen är mer likt en produkt som utbildningsväsendet levererar. Kursplaner och kursinnehåll skall ständigt utvärderas för att på bästa sätt leva upp till arbetsmarknadens behov (RiR 2009). Relationen mellan högre utbildning och akademikers arbete beskrivs utförligt i Martinsson Löfgrens (2008) avhandling. Hon definierar relationen liksom ett diskrepans- och matchningsproblem. Diskrepansen beror på att det finns ett gap mellan den kompetens som nyutbildade akademiker besitter och den kompetens som arbetsgivare kräver. Författaren kopplar denna problematik till kulturella skillnader, utbildnings- och kursplansrelaterade problem samt studenters bristfälliga förberedelser inför arbetslivet. Vidare menas att systemet kräver en handlingsstrategi för ökad anställningsbarhet.

En individs förmåga att göra sig anställningsbar grundar sig troligen inte enbart i utbildningsformella kriterier, såsom betyg och examen. Sannolikt inverkar även sociala kontakter. Men troligen är det krångligare att "investera" i sitt sociala kapital och nätverk, i jämförelse med att fullfölja en utbildning. Släktrationer, socialt kapital och kontaktnät är ofta nära relaterat till individens sociala klassbakgrund (Bourdieu 1997ab). Graden av alternativ och valmöjligheter sträcker sig dessutom vanligen inom ramen för "lagen om stora nummer" (Goldthorpe 2000: 165). Detta indikerar, i likhet med vad som noterats tidigare, att individuella övertygelser formas via dominerande sociala värderingar och normer i samhället. Det är en förklaring till varför människor med liknande bakgrunder agerar på liknande sätt.

Intressant är att belysa vilka effekter en marknadsrelaterad anställningsbarhetsdiskurs (Martinsson Löfgren 2008) och en tilltagande individualiseringstrend (Beck 2000; Bauman 1999) har, och har haft, för olika individer i samhället. En annan viktig aspekt av samtida arbetsmarknad är att det utvecklats mot ett prestationsbaserat lönesystem med flexibla anställningar (Berglund 2003). Tydligt är att utbildningssystemet ställer mer krav på individen idag än vad som gjordes på 1970-talet (Martinsson Löfgren 2008). Var dessa ökade krav bär hän för olika individer i olika positioner är emellertid oklart. Tydligt är att individen betonas framför formella meritokratiska värden. Om samhället går i denna riktning försvinner aspekter som klass och kollektiv, endast individen kvarstår. Möjligen kan aspekter som habitus, den sociala positionen som styr människans praktiska handlingar, blivit än mer betydelsefullt vid

---

⁹ Bolognaprocessen år 2007 medförde en ökad internationalisering av det högre utbildningsväsendet, som vidare bidragit till en ökad internationell konkurrens på arbetsmarknaden. Sveriges högre utbildning skall vara erkänd och jämförbar internationellt. Detta var en stor förändring inom den europeiska universitetsvärlden. I sin ursprungsförord syftar det till att främja rörlighet och anställningsbarhet inom Europa. För de enskilda universitetens del innebar Bolognaprocessen framförallt att en ny masterexamen införts, men även ett nytt poängsystem och nya kursmål (Andréasson m.fl. 2007).

rekryteringstillfället. Såväl från rekryterarens sida, såsom den individ som söker jobb. Denna paradox, det vill säga att habitus i allt högre grad troligen styr värdering av kvalifikationer och kompetenser, belyses genom jämförelse över tid vid uppsatsens efterföljande empiriska ansats.

4. Hypoteser

I denna fas är det viktigt att reflektera över vad vi vet mer konkret om begreppen social klass och social snedrekrytering in i högre utbildning, och varför vi tror att det är på det sättet. Tydligt är att dessa två begrepp får effekter för uppsatsens tredje sorteringsnivå, etablering på arbetsmarknaden. De hypoteser som definieras i det följande undersöks i uppsatsens efterföljande avsnitt, *Del III*. Ovanstående teoriavsnitt ligger till grund för analysens upplägg.

Viktigt är att reflektera över varför det över huvud taget är angeläget med en kvantitativ studie som behandlar relationen mellan högre utbildning, klassbakgrund och etablering på arbetsmarknaden. Teorierna som presenterats ovan visualiserar en rad mekanismer som alla mer eller mindre predicerar ett ojämlikt utfall när det gäller val av utbildning, och effekter av utbildningen på arbetsmarknaden. Mekanismer som det sociala kapitalet ger utlopp för anses vara avgörande för hur arbetsgivare och arbetstagare rationaliserar sina handlingar på arbetsmarknaden. De teoretiska utgångspunkter som antytts i föregående avsnitt baseras på att det finns en viss ojämlikhet som kan relateras till klassbakgrund, vilket utgör orsaken till uppsatsens empiriska ansats.

Om det teoretiska resonemanget stämmer bör klassbakgrund generera ojämlikt utfall när det gäller rekrytering på arbetsmarknaden. Med andra ord, att klassbakgrund resulterar i att olika individer har olika utbildning och olika färdigheter att ta sig fram med efter fullföljd akademisk utbildning. I uppsatsen testas inte specifika sociala mekanismer som sådana, men framhållas bör att om det finns någon sanning i de teoretiska antaganden som definierats ovan bör klassbakgrund som generell kategori påverka utfallsvariabler såsom arbetslöshet samt rekrytering till högre tjänstemannaposition. Hypoteserna vilar därför på ett grundläggande antagande om att individers skilda klassbakgrunder, en social position som de föds in i, kommer att fortsätta generera olikheter i samhället när individen ger sig ut i arbetslivet.

4.1. Hypotes om större arbetslöshetsrisk för arbetarklassbarn med högre utbildning

Med teorikapitlets resonemang i åtanke kan konstateras att formell utbildning sannolikt är en av flera faktorer som ger avkastning på arbetsmarknaden. En akademisk examen är ingen garanti för att inte hamna i arbetslöshet. Huruvida det sociala kapitalet som en individ får med sig genom sin sociala klassbakgrund är avgörande för individers relativa arbetsrisk är emellertid oklart. En person med akademiska utbildningskvalifikationer som härstammar från lägre klassbakgrund har troligen inte samma förutsättningar i jämförelse med en person från ett akademiskt föräldrahem (med likvärdig utbildningskvalifikation) när det gäller att etablera sig på arbetsmarknaden.

Poängteras bör att sannolikheten att hamna i arbetslöshet för en högutbildad person inte är samma sak som den relativa risken att bli arbetslös för en viss kategori, exempelvis i förhållande till social klassbakgrund. Sannolikt varierar den relativa arbetslöshetsrisken beroende av om den högutbildade är kvinna med

arbetarklassbakgrund eller man vars föräldrar/förälder är högre tjänsteman. Klassbakgrund antas ha en effekt på den relativa arbetslöshetsrisken eftersom det visat sig ha en signifikant effekt på människors potentiella rörlighet på arbetsmarknaden (Furåker m.fl. 2001; Bihagen 1999). Rörligheten, och därmed arbetslöshetsrisken, varierar därför troligen beroende av klasskategori. Därmed följer slutsatsen att den relativa arbetslöshetsrisken sannolikt är större för personer med eftergymnasial utbildning som härstammar från lägre klassbakgrund. Det påstådda sambandet som följer av teorierna bör dock undersökas empiriskt. Följande hypotes är därför central:

H_1 Personer med eftergymnasial utbildning som härstammar från arbetarklassbakgrund har *högre relativ arbetslöshetsrisk* i jämförelse med personer som härstammar från högre tjänstemannahem.

Om den första hypotesen (H_1) accepteras stöds Bourdieus klassresonemang som bygger på att individens habitus (och det sociala kapital som detta habitus ger utlopp för) styr hennes livschanser. Samtidigt skulle samma fenomen även kunna förklaras via en kalkylerande övervägningsprocess (Goldthorpe 2000), präglad av en rådande individualiseringstrend i samhället (Back 2000; Bauman 1999). En rationell handling som styrs och begränsas av den sociala positionen. Båda perspektiven handlar i grund och botten om att den sociala positionen styr människors alternativ och slutgiltiga handlingar, något som talar för att en rådande individualiseringstrend inte är lika för alla.

Avsikten är alltså inte att studera högutbildade personers arbetslöshet som sådan, utan mer specifikt huruvida individer med olika klassbakgrund löper olika stor relativ risk att bli arbetslösa eller "överkvalificerade" på arbetsmarknaden, och huruvida utbildningsnivån kan tänkas påverka effekten. Den paradox som antytts i teoriavsnittet, att individuella egenskaper (vilket i sig är en produkt av en social kontext) framför formella meriter har kommit att spela allt större roll vid rekrytering på arbetsmarknaden, framhåller vikten av en jämförelse över tid. Med detta definieras en underhypotes till hypotesen om arbetslöshetsrisk (H_1), vilken lyder som följer:

$H_{1.1}$ Skillnaderna vad gäller arbetslöshetsrisk i förhållande till klassbakgrund och utbildningsnivå har *ökat över tid*.

Bakgrunden till underhypotesen ($H_{1.1}$) grundar sig alltså i ett generellt antagande om en ökad konkurrensbaserad individualiseringstrend i samhället. Uppsatsens teoretiska utgångspunkter visar att den post-industriella utvecklingen (mot ett service inriktat samhälle) har medfört att sociala färdigheter värderas allt högre. Hypotesen ($H_{1.1}$) belyser huruvida en samhällstrend av ökad individualisering (där det sociala kapitalet står i fokus) kan förklara eventuella skillnader över tid mellan olika gruppers arbetslöshetsrisk. Teorier om rationellt handlande och socialt kapital gäller oberoende av tid och rum. Men vad får det för konsekvenser om sociala sammanhang i samhället förändras över tid? Vad kan expansionen av utbildningssystemet ha betytt för människors förutsättningar att etablera sig på arbetsmarknaden? Klassbakgrund kan möjligen förklara varför vissa individer får större konkurrensfördelar med akademiska meriter än andra, och individualiseringstrenden kan förklara en eventuell skillnad över tid.

4.2. Hypotes om att rekrytering till högre tjänstemannapositioner är mer frekvent bland personer med högre klassbakgrund, givet högskoleexamen

Teorikapitlet redogör även för i vilken utsträckning olika individer rekryteras till eftertraktade positioner, och huruvida förändringar över tid i form av ökad konkurrens akademiker emellan har påverkat etableringen på arbetsmarknaden. Den andra hypotesen (H_2) belyser därför etableringen på arbetsmarknaden när det gäller karriärval och rekrytering. Hypotesen relaterar till samhällsinflytande, vem som rekryteras till dominerande maktpositioner i egenskap av högre tjänstemän, och vem som söker sig till sådana positioner. Mer specifikt definieras följande hypotes:

H_2 Klassbakgrunden inverkar på den egna klassen på så vis att personer med eftergymnasial utbildning från "lägre" klasser har *lägre sannolikhet att uppnå en högre tjänstemannaposition* i jämförelse med personer vars föräldrar tillhör/tillhörde högre tjänstemannaklass.

Accepteras hypotesen kan brister i den demokratiska samhällsapparaten konstateras, och vidare tyda på en förklaring till att vissa individer tenderar att bli mer "överkvalificerade" än andra. En annan tänkbar förklaring, mot bakgrund av Hällstens (2010) studier av utbildningsval bland svenska högskolestudenter är att individer med olika klassbakgrund tenderar att söka sig till olika typer av högskoleutbildningar. Exempelvis att arbetarklassbarn i högre grad tenderar att läsa kortare utbildningar, närmare sin uppväxtmiljö. De söker sig i lägre utsträckning till lärosäten som har hög status, som kan ge fördelar vid rekrytering till högre tjänstemannapositioner. Att personer med högre klassbakgrund i större utsträckning väljer mer traditionella utbildningsinriktningar kan följaktligen utgöra en tänkbar förklaring till varför dessa eventuellt är mer attraktiva på arbetsmarknaden i jämförelse med individer med lägre klassbakgrund.

Hypotetiskt förväntas alltså personer med akademiska meriter vars föräldrar har akademisk bakgrund inte bara ha lägre arbetslöshetsrisk, utan också bättre förutsättningar att rekryteras till högre tjänstemän i jämförelse med personer vars föräldrar innehar en lägre yrkesposition. Vidare antas detta samband ha ökat över tid.

$H_{2.1}$ Skillnaderna har *ökat över tid* vad gäller klassbakgrundens effekt på möjligheterna att rekryteras till högre tjänstemannaposition för personer med eftergymnasial utbildning.

Hypotesen ($H_{2.1}$) belyser huruvida en samhällstrend av ökad individualisering (Beck 2000; Bauman 1999) kan förklara eventuella skillnader över tid för när det gäller rekrytering till högre tjänstemannapositioner. Detta där det sociala kapitalet står i fokus, som vidare begränsar och styr det rationella handlandet bland såväl rekryterare som arbetssökande.

Gemensamt för de två hypoteserna är att det utgår ifrån ett antagande om att det finns systematiska skillnader mellan individer med olika klassbakgrunder angående vilken typ av sociala kontakter och nätverk man har tillgång till.

Del III. Analys

Det teoretiska resonemang som beskrivits i *Del II* tyder på att det högst sannolikt finns ett samband mellan klassbakgrund, utbildningsnivå och etablering på arbetsmarknaden. Antagandet kräver emellertid ytterligare empiriska belägg, vilket följer härnäst.

5. Empiri och metod

I detta avsnitt redogörs uppsatsens metodologiska aspekter, genom multivariat analys av det datamaterial som presenteras.

5.1. Analysmetod

Sambandet mellan de olika oberoende variablerna har definierats med utgångspunkt ur Aneshensels (2002) logiska modellkonstruktion. Tydliga analytiska riktlinjer underlättar för såväl läsare som för den person som skall utföra undersökningen. En tydlig och stringent statistisk analysmetod underlättar även då själva forskningsfrågan skall besvaras.

För att förbinda ovanstående teoretiska utgångspunkter med statistisk data definieras för det första ett *centralt samband*. Det centrala sambandet kan sammanfattas på så vis att klassbakgrund och högre utbildning antas ge effekt på en persons relativa chanser att etablera sig på arbetsmarknaden. Vanligen utgörs det centrala sambandet av *en* oberoende variabel i relation till *en* beroende variabel. I detta fall antas interaktionseffekten av *två* oberoende variabler utgöra den huvudsakliga effekten på en beroende variabeln. Avsikten är inte att definiera det huvudsakliga sambandet som att klassbakgrund och utbildning har störst förklaringsvärde till relativ arbetslöshetsrisk (Y_1) och/eller rekrytering in i högre tjänstemannaposition (Y_2). För att säkerställa att sambandet inte beror på något annat kontrolleras sambandet mot ett antal kontrollvariabler. På så vis synliggörs eventuella skensamband mellan klassbakgrund (givet högre utbildningsnivå) i förhållande till etablering på arbetsmarknaden. (Aneshensel 2002).

Att förhålla sig till modellens övriga oberoende variabler resulterar ofta i komplexa samband. Å ena sidan kan det finnas inkluderande variabler, som kan förklara det centrala sambandet. Å andra sidan kan man inte utesluta exkluderande variabler, som kan avfärda alternativa hypoteser genom att påvisa samband som inte håller. Vad som orsakar vad, den reella kausaliteten, kan ofta vara problematiskt vid tvärsnittsstudier. I detta fall finns en tydlig tidsaspekt, vilket framgår i figur 1 (se s. 11) som beskrivs i teoriavsnittet. Kausaliteten är relaterad till klassbakgrunden, huruvida högre utbildning har olika betydelse beroende av klassbakgrund. Klassbakgrunden anses påverka val av utbildning, vilket i sin tur påverkar individens anställningsbarhet och förmåga att etablera sig på arbetsmarknaden. Det finns dock ingen möjlighet att "följa upp" eventuella orsakssamband över tid. Denna studie, givet aktuella frågeställningar som definierats ovan, söker finna samvariation. På så vis kan eventuella mönster för olika kategorier identifieras vad gäller relativ arbetslöshetsrisk respektive rekrytering in i högre tjänstemannaposition (Aneshensel 2002).

5.1.1. Logistisk regressionsmodell

Eftersom den beroende variabeln är *dikotom* är logistisk regressionsanalys en användbar statistisk metod. De möjliga utfallen visar en form av sannolikhetskalkyl. För det första undersöks den manifesta variabeln *har du varit arbetslös någon gång de senaste fem åren* (Y_1). För det andra analyseras den manifesta variabeln *är du högre tjänsteman* (Y_2). Logistisk regressionsmodell skiljer sig från den linjära regressionsmodellen när det gäller tolkning av b-koefficienter. Medan den senare anger förväntad eller genomsnittlig skillnad i y -värde när x ökar med en enhet¹⁰ anger den logistiska regressionen istället *sannolikheten* för att en händelse skall inträffa. På så vis kan exempelvis sannolika utfall för arbetslöshet prediceras, givet vissa egenskaper på de oberoende variablerna. Till skillnad från den linjära regressionen kan detta inte utläsas direkt ur b-koefficienterna. Istället för en rak linje relaterar den logistiska regressionens koefficienter till en kurva. Genom logistisk regression kan därför effekten av *oddskvoten* för en viss variabel synliggöras, huruvida effekten för en viss variabel skiljer sig åt mellan olika kategorier. Därmed kan slutsatser dras vad gäller skillnader i förklaringsfaktorer (Djurfeldt och Barmark 2009).

Den logistiska regressionsmodellen anger en sannolikhet (en relativ risk) mellan noll och ett. För att få fram *oddset* divideras exempelvis sannolikheten att bli arbetslös med dess motsats (att inte bli arbetslös). Oddset varierar däremot mellan noll och oändligheten (∞). Detta uttrycks i parametern p .¹¹ Här beskrivs ökningen av oddset för ett positivt utfall på den beroende variabeln (y) i relation till en enhets ökning på den oberoende (x). Detta villkor definieras likt oddskvoten (e^β). Den beroende variabeln i den logistiska regressionen utgörs av *logiten*, ett tal som anger sannolikheten att anta värde 1 på den beroende variabeln.¹² Den logistiska regressionsmodellen definierar funktionen genom följande samband:

$$\log \frac{\text{Prob}(Y = \text{Ja})}{1 - \text{Prob}(Y = \text{Ja})} = \beta_0 + \beta_1 X.$$

Av intresse är att undersöka sannolikheten att Y antar värdet "Ja", då den förklarande variabeln blir lika med $f(X)$. För att beräkna sannolika utfall används *Maximum Likelihood* (ML) metoden. De värden som visas i regressionen skall till stor del vara konsistenta med observerade värden, givet att medelvärdesfördelningen av regressionens utfall är *binominal* (Djurfeldt och Barmark 2009; Hosmer och Lemeshow 2000).

Fördelen med den logistiska regressionen är att kunna estimerar risken att bli arbetslös (Y_1) samt sannolikheten att rekryteras till en högre tjänstemannaposition (Y_2) givet ett antal oberoende variabler (X_1 = klassbakgrund, X_2 = högre utbildning, X_3 = nationalitet, X_4 = kön samt X_5 = ålder). Samtliga binära variabler har kodats som nollor och ettor. I praktiken handlar det slutligen om att kalkylera scenarier som baseras på regressionsekvationen. Olika värden placeras in i modellen för att på så vis kunna uppskatta det förväntade y -värdet, givet de värden på x -variablerna som inkluderats i ekvationen (Djurfeldt och Barmark 2009).

Resultaten av de logistiska regressionsanalyserna presenteras i tabell 6 och 7 som följer i den empiriska analysen. Resultaten presenteras i form av oddskvoter, konfidensintervall och Nagelkerke. Nagelkerke tolkas här som en motsvarighet till R^2 -

¹⁰ $y = a + b_1x_1 + b_2x_2 \dots b_nx_n$

¹¹ $p = 1/(1 + e^{-(\alpha + \beta_1x_1 + \beta_2x_2 + \dots + \beta_kx_k)})$

¹² Sannolikheten kan variera mellan -1 till +1, även om logiten aldrig kommer ange exakt heltal eftersom ekvationen inte är linjär ($-\infty < \text{logit} < +\infty$).

värdet, det vill säga andelen förklarad varians som brukar anges vid linjär regression (se Kennedy 2008; Djurfeldt och Barmark 2009). För att förstå hur man enkelt kan tolka tabellerna bör man utgå ifrån att varje koefficient (β) avläses i relation till respektive referenskategori (ref.) för varje variabel. Om man ser till effekten av exempelvis högre utbildning (x_2) vid multivariat analys utgörs effekten av arbetarklassbarn (= ref. för klassbakgrund, x_1), svenska medborgare (= ref. för nationalitet, x_3), man (= ref. för kön, x_4), samt 30 år (= ref. för ålder, x_5) som har införskaffat en högre utbildning. Om istället effekten av en annan klassbakgrund än referenskategori arbetarklass skall anges så avläses detta genom att plocka in samtliga värden för respektive kategori i en regressionskvation.¹³

5.2. Datainsamling, urval, bortfall och begränsning

Aktuellt material hämtas från *Undersökningen av levnadsförhållanden* (ULF). Syftet med dessa nationella undersökningar är att identifiera centrala indikatorer för svenska levnadsförhållanden. Undersökningen belyser välfärden och söker finna samband mellan problem på olika områden samt identifiera skillnader mellan olika befolkningsgrupper (såväl i nuläge såväl som förändring över tid). Detta har pågått sedan 1974. Vanligen brukar man utnämna år 1979 som en viktig markör, det år som ULF delades in i fyra huvudområden. Dessa områden har i sin tur återkommit med viss periodicitet, för jämförelse över tid. Sedan 1980 genomförs fördjupningar under en tvåårsperiod. Eftersom ULF-undersökningarna är så omfattande ges goda möjligheter att studera två skilda födelsekohorter (SCB 2006).

ULF utgör ett centralt underlag för samhällsdebatt, planering och utvärdering. Varje komponent är knuten till en specifik referensgrupp där ansvariga myndigheter och forskare inom respektive området finns representerade. Materialet utgår ifrån ett stratifierat urval ur Sveriges befolkning. Detta hämtas från SCB:s ”register över totalbefolkningen” (RTB), ett basregister för framställning av statistik som tar hänsyn till befolkningsstorlek och sammansättning med fördelning mellan kön, ålder, civilstånd m.m. ULF har genomförts med besöksintervju som huvudmetod fram till 2006. Intervjutiden sträcker sig i genomsnitt till 70 minuter (SCB 2006).

Bortfallsuppföljningar eller eventuella kompletteringar har skett i form av telefonintervjuer. Vid efterarbetning tillkommer även övrig omfattande registersamling, såsom inkomstdata från Inkomst och Förmögenhetsregistret (IoF). Föreliggande intervjumetod för insamling av data kan förklara undersökningarnas höga svarsfrekvens.

En begränsande faktor är att uppsatsens empiriska material mäter variabeln *klassbakgrund* endast utifrån faderns socioekonomiska index (SEI). Detta på grund av att man på 1970-talet endast utgick ifrån faderns socioekonomiska position. För att synliggöra och identifiera den valda klassvariabelns effekt utförs en *validering* genom att kontrollera den ursprungliga klassvariabeln som baseras på faderns SEI mot moderns SEI i den senare kohorten, för 2002/03. Denna variabel har kodats i likhet med den ursprungliga klassvariabeln, för jämförbarhet. Valideringen utförs för att en värdering av analysens mätningar skall kunna göras. De begrepp som står i fokus värderas således i relation till de konsekvenser som användandet och tolkningarna av mätningarna kan ge upphov till (Sirkin 2006). En annan begränsande aspekt är att den sociala bakgrunden inte mäter föräldrars *inkomst* eller *utbildningsnivå*. Till försvar kan tilläggas att avsikten med studien är att mäta den specifika effekten av faderns klassbakgrund avseende yrkesposition, huruvida detta är missvisande är en annan diskussion. Självklart skulle

¹³ Ekvationen ser ut som följer: $Y = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k + \beta_3 (X_1 * X_2) + e$ (se Djurfeldt och Barmark 2009 kap. 5).

andra variabler möjligen kunna ge en mer omfattande förklaring till eventuella variationer när det gäller olika individers etablering på arbetsmarknaden, något som här anses vara föremål för vidare studier (således inte inom ramen för denna uppsats).

5.2.1. Etisk diskussion

Vid kvantitativ forskning kan det vara viktigt att ta hänsyn till att materialet kan innehålla personuppgifter, något som kan få konsekvenser för *konfidentialitetskravet*. Viktigt är att samtliga personuppgifter avkodas, så att enskilda individer inte går att identifiera. *Samtyckeskravet* uppfylles på så vis att samtliga svars personer själva har valt att delta, de gavs utrymme att avstå (SCB 2006; Vetenskapsrådet 2002).

Undersökningarna om levnadsförhållanden är rikstäckande och avser spegla hela Sveriges befolkning. Etiska aspekter anses i detta sammanhang inte vara problematiskt eftersom data utgörs av offentlig, nationell statistik. Detta medför att etiska överväganden har hanterats på central nivå, i enlighet med Vetenskapsrådets (2002) kriterier för samhällsvetenskaplig forskning. Betonas bör att endast ett begränsat urval av variabler har varit tillgängligt, specifikt för denna forskningsuppgift. Det begränsade urvalet omfattar därför inte personuppgifter.

5.3. Operationalisering av beroende och oberoende variabler

För att undersöka uppsatsens centrala samband empiriskt krävs att relevanta variabler identifieras och operationaliseras.

5.3.1. Det centrala sambandet

Uppsatsens huvudsakliga samband mellan akademisk utbildning, klassbakgrund och etablering på arbetsmarknaden föranledde forskningsfrågor om för det första vilken roll den sociala bakgrunden har efter högre utbildning och för det andra vem som innehar en specifik position på arbetsmarknaden. I figur 1 (som framställdes i uppsatsens teoridel, s. 11) kan man emellertid tolka det som om klassbakgrunden anses vara en bakomliggande variabel till utbildningsnivå, vilket i sin tur ger effekt vid etablering på arbetsmarknaden (se Aneshensel 2002). Den empiriska analys som följer behandlar istället variabelerna som interaktionstermer. Detta då det centrala sambandet utgörs av interaktionseffekten mellan klassbakgrund (X_1) och högre utbildning (X_2), den förväntade effekten det antas ha för individuella förutsättningar att etablera sig på arbetsmarknaden. Etablering på arbetsmarknaden har operationaliserats via två beroende variabler, vilket undersöks genom separata regressionsanalyser. Avsnitt sex redovisar sambanden mellan interaktionsvariabeln och de två beroende variabelerna (Y_1 och Y_2) i två separata modeller, med samma kontrollvariabler inkluderade.

Som ovan nämnts modellerar logistisk regression effekten av en given oberoende variabel förutsatt att övriga variabler är lika med sina medelvärden. Följaktligen bygger analysen på att varje oberoende variabel bidrar med en effekt på Y , att den specifika effekten inte är beroende av övriga X -variabler. I detta fall antas effekten av X_1 (som mäter respondentens klassbakgrund) på Y -variablerna vara beroende av X_2 (som mäter utbildningsnivå), och vice versa.

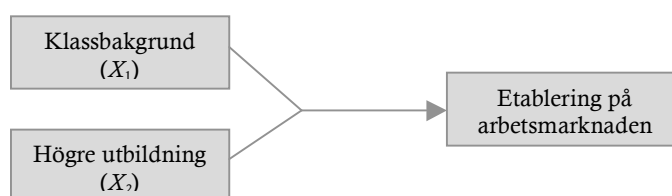
För att beräkna förväntade odds för de utfall som interaktionsvariabeln definierar krävs en fördjupad tolkning av den modell som beskrevs i figur 1 (se s. 11).¹⁴

---

¹⁴ Följande formel används för att beräkna sannolikhet (p) utifrån ett odds (o): $p = o/(1+o)$.

Det faktum att interaktionstermen anses utgöra studiens centrala samband, tillsammans med utfallsvariablerna, medför alltså att klassbakgrunden inte entydigt kan ses som en bakomliggande variabel i modellen. Enligt modellen anses klassbakgrunden, via det sociala kapital som det ger utlopp för samt dess påverkan på det rationella handlandet, i viss mån dirigera var en person med akademiska meriter hamnar på arbetsmarknaden. Vidare antas det via interaktion att högre utbildning har olika betydelse beroende av klassbakgrund. Detta på grund av att det antas ske en selektionseffekt som kan relateras till de tre sorteringsnivåerna som definierats i inledningen (det vill säga sorteringen in i högre utbildning, sorteringen inom högre utbildning samt sortering vid etablering på arbetsmarknaden).

För att undersöka huruvida det finns någon interaktionseffekt mellan variabeln *högre utbildning* och *klassbakgrund* (baserad på faderns socioekonomiska position) konstrueras en variabel som är lika med produkten av de två variablerna (*klassbakgrund*högre utbildning*). Eftersom de ursprungliga variablerna hålls konstanta för referenskategorierna (det vill säga $\leq$ *gymnasieutbildning* (X_2) samt *arbetare* (X_1)) kommer interaktionstermerna ange effekten av att ha högre utbildning, samt ha en social bakgrund i form av arbetar-, företagar-, lägre- eller högre tjänstemannaklass. Sambandet visualiseras nedan i figur 4.

Figur 4. Interaktion mellan de oberoende variablerna klassbakgrund (X_1) och högre utbildning (X_2). Interaktionseffekten tillsammans med respektive beroende variabel som mäter etablering på arbetsmarknaden (Y_1 = relativ arbetslöshetsrisk; Y_2 = rekrytering till högre tjänstemannaposition) utgör det centrala sambanden.

Mot bakgrund av konkurrensperspektivet är det troligt att personer med eftergymnasial utbildning indirekt är mer anställningsbara i jämförelse med personer som endast har grundskole- eller gymnasial examen. Det är alltså inte den generella effekten av en utbildningsnivå (i detta fall högre utbildning) som står i fokus, utan snarare hur effekten av utbildning skiljer sig åt beroende av person. Intressant är därför huruvida den relativa frekvensen (sannolikheten) skiljer sig åt bland personer med eftergymnasiala meriter beroende av klassbakgrund (med andra ord huruvida *strukturella* faktorer inverkar på individens sociala position). Uppsatsens teoretiska ansats framhåller att individer med olika klassbakgrund har olika möjligheter att ta sig fram på arbetsmarknaden, bland annat eftersom de vanligen läser olika typer av utbildningar. Detta borde följaktligen, vilket tidigare indikerats i hypoteserna, generera interaktionseffekter mellan klassbakgrund och högre utbildning. Dessutom borde det rimligen bli starkare effekt över tid, som en konsekvens av rådande tidsanda.

Föräldrars yrkesposition utgör den centrala markören för individens klassbakgrund, baserat på faderns SEI.¹⁵ Att det är just faderns klasstillhörighet som står i centrum beror på att tillgänglig data av traditionell sed utgått ifrån den sociala bakgrunden relaterat till intervjupersonens fader under 1970-talet. Den nationella databasen, som insamlas vart annat år, består sedan 1984 av variabler som fångar upp

¹⁵ Mer specifikt utgår klassschemat ifrån Statistiska Centralbyråns (SCB) Socioekonomiska Index (SEI), vilket specificeras ytterligare i det empiriska avsnitt där operationaliseringar av undersökningens oberoende variabler definieras.

båda föräldrars klassposition (SCB 2006). Eftersom uppsatsen belyser jämförelse över tid operationaliseras endast faderns klassposition, för att på så vis uppnå bättre jämförbarhet. Detta kan följaktligen kritiserats för att inte visa en heltäckande bild. Till försvar kan framhållas att fadern traditionellt innehaft det huvudsakliga ekonomiska ansvaret i en familjekonstellation, något som kan relateras till ojämlikheter i lönesystemet (Becker 1997).

Poängteras bör att en kategori som utbildningsnivå är problematisk att operationalisera. Med utgångspunkt i Beckers (1997) investeringsresonemang är det rimligt att anta att det samhällsliga "värdet" (hur eftertraktad man är på arbetsmarknaden och hur svårt det kan tänkas vara att få jobb) mellan olika typer av eftergymnasial examen sannolikt skiljer sig åt. Arbetslöshetsrisken skiljer sig troligen mellan samhällsvetenskap/humaniora i jämförelse med exempelvis en ingenjörsexamen, och så även över tid. Givet aktuell datamängd finns dessvärre ingen möjlighet att jämföra olika utbildningar åt, något som onekligen är en stor brist. Det centrala blir därför att jämföra själva "värdet" av högre utbildning oavsett inriktning, hur detta "värde" skiljer sig åt beroende av person. Här är därför återkopplingen till de tre sorteringsnivåerna central, där kopplingen mellan sortering in i högre studier samt inom högre studier i relation till etablering på arbetsmarknaden kan tyda på skillnader.

Kodning av de variabler som inkluderas i det centrala sambandet samt övriga oberoende variabler presenteras som följer. De beroende och oberoende variablerna presenteras i separata avsnitt, för att förtydliga bakomliggande orsaker till att de inkluderats i modellerna.

5.3.2. Beroende variabler

Det centrala sambandets beroende variabel *arbetslöshet* (Y_1) syftar till att mäta svarspersonens arbetslöshetsnivå de senaste fem åren. Frågan är dikotom (med svarsalternativen ja/nej) och lyder som följer; *har du varit arbetslös någon gång de senaste fem åren före intervjun?* Referenskategori utgörs av personer som aldrig har varit arbetslösa de senaste fem åren (= 0), följt av dem som har varit arbetslösa (= 1).

I uppsatsens andra modell utgör istället individens *egen uppnådda klassposition* (Y_2) den beroende variabeln, vilket relaterar till den andra hypotesen (H_2). Variabeln undersöker huruvida svarspersonen är högre tjänsteman i ledande befattning (= 1) eller något av följande: arbetare, företagare/lantbrukare, lägre tjänsteman eller tjänsteman mellannivå (referenskategori = 0).

5.3.3. Oberoende variabler

Variabeln *klassbakgrund* (X_1), utgår ifrån faderns socioekonomiska position (baserat på SEI-kodning). Variabeln består av fyra till viss del aggregerade kategorier; *arbetare* (ej facklärda samt facklärda arbetare, referenskategori = 0), *företagare och lantbrukare* (= 1), *lägre tjänstemän* (lägre tjänstemän samt tjänstemän mellannivå = 2) samt *högre tjänstemän* (inklusive högre tjänstemän samt högre tjänstemän med ledande befattning = 3).

Högre utbildning (X_2) mäter grundskolenivå samt gymnasienivå (referenskategori = 0) och högskolenivå (= 1). Det senare avser personer som studerat vid universitet eller högskola upp till forskarnivå. Problemet med variabeln är att den inte definierar hur lång utbildning olika individer har, eller om de ens har tagit ut en examen. Det framgår endast att de har studerat mer än två år på eftergymnasial nivå. En bidragande orsak till att variabeln trots allt är intressant är att forskning visat att personer från lägre klassbakgrund vanligen har kortare akademiska utbildningar i bagaget

(Hällsten 2010; Erikson och Jonsson 1993), vilket då rimligen bör ge lägre avkastning på arbetsmarknaden (det vill säga att det ger lägre konkurrensfördel i enlighet med det konkurrensperspektiv som beskrevs i inledningskapitlet, se Lindberg 2009).

Utöver faderns socioekonomiska position undersöks det sociala kapitalet ytterligare genom en kontrollvariabel som mäter svarspersonens *nationalitet* (X_3). Huruvida svarspersonen är född i Sverige anses påverka individens tillgång till dolda kulturella koder. Genom att växa upp i Skandinavien, i en traditionell kontext, utvinner man troligen gemensamma erfarenheter som arbetsgivare och centrala personer på arbetsplatser refererar till. Dessa referenser kan sannolikt vara viktiga att känna till för att bli informellt erkänd, anställd och vidare accepterad på arbetsplatsen. Referenskategorierna utgörs av en person som är *svensk medborgare* (= 0). Detta jämförs mot kategorierna *andra generationens invandrare* (svensk medborgare född i utlandet med någon av föräldrarna född i utlandet = 1), *naturaliserade invandrare* (svensk medborgare född i utlandet med någon av föräldrarna född i utlandet = 2), *nordiskt medborgarskap* (dansk, norsk eller isländskt inklusive finländskt) (= 3), eller *övriga utländska medborgare* (övriga medborgare enligt Registret över Totalbefolkningen (RTB) samt nationalitet okänd = 4). Här relateras begreppet etnicitet till en nationell kontext, normen om att vara född i Sverige, av svenska föräldrar. Invandrare kan, vilket indikerats i bakgrundskapitlet, påverkas av samma mekanismer som klass antas bero på. För att undvika skensamband bör det därför ske en kontroll för nationalitet, varför det inkluderas i modellen.

Kön (X_4) är en relevant kontrollvariabel i sammanhanget eftersom tidigare forskning visar att kön inverkar vid rekrytering och etablering på arbetsmarknaden, exempelvis att kvinnor är mindre rörliga (Bihagen 1998; Furåker m.fl. 2001; Berggren 2006). Forskning visar även att val av utbildning ofta drivs av en form av könsstereotyp traditionalism, samt att kvinnor från lägre klassbakgrunder i högre grad tenderar att välja kvinnodominerande utbildningsprogram som är lågavlönade. I slutändan har de då ofta lägre förväntningar på vad utbildningen ska komma att generera i framtiden, exempelvis i termer av inkomst och inflytande över sin arbetssituation (Hällsten 2010). Detta är orsaken till att kön inkluderas i modellen. På så vis synliggörs om effekten av klassbakgrund och utbildningsnivå varierar beroende av kön.

Ålder (X_5) är en annan relevant kontrollvariabel. Enligt Becker (1997) ökar inkomsten (och med detta det individuella "värdet" på arbetsmarknaden) expansivt mellan åren 30-45; inkomstnivån anses hålla sig på en stabil nivå fram till 50-årsåldern och sjunker sedan gradvis fram till dryga 60-årsåldern. Valet av det specifika åldersintervallet grundar sig i att resultatet av analysen bör reflektera varaktig framför övergående ojämlikhet. Före det att individer hunnit fylla 30 år anses ojämlika förhållanden individer emellan vara mer flyktiga, det förändras snabbt (Hällsten 2010). En avgörande orsak till att åldersgruppen 30-49 inkluderas är att detta är en grupp som är relativt homogen; de har troligen avklarat eventuell utbildning och hunnit etablera sig på arbetsmarknaden. Becker (1997) menar att det är den mest eftertraktade ålderskategorin på arbetsmarknaden, dessa bör således ha lättare att få jobb i jämförelse med andra ålderskategorier. Genom att ålder och övriga kontrollvariabler inkluderas så ökar modellens interna validitet, med andra ord att modellen mäter det som är relevant i sammanhanget (Sirkin 2006).

6. Empirisk analys

I detta avsnitt redogörs uppsatsens kvantitativa ansats, i två separata moment. Inledningsvis sammanfattas en deskriptiv del, där de två beroende variablerna *arbetslöshet*

(y_1) samt *egen uppnådd klassposition* (y_2) beskrivs separat i förhållande till de centrala oberoende variablerna *klassbakgrund* (x_1) samt *högre utbildning* (x_2). Efterföljande avsnitt fördjupas sedan med logistisk regressionsanalys som metod, där övriga oberoende kontrollvariabler inkluderas.

6.1. Deskriptiv statistik

Detta avsnitt beskriver hur stor andel av populationen 1979 samt 2002/03 som ingår i respektive kategori, givet det som uppsatsens centrala samband berör. Detta redovisas i tabellform och vidare tolkas resultatet. Endast arbetsför del av befolkningen i ålderskategorin 30-49 har inkluderats.

För att beskriva populationerna redogörs först för hur klassbakgrunden förhåller sig till individuell utbildningsnivå, i detta fall studier på högskolenivå. Andelen av dem som har studerat på eftergymnasial nivå i relation till faderns socioekonomiska yrkesposition anges. Fördelningen framgår nedan i tabell 1.

Tabell 1 Frekvenser i urvalet: Utbildning och klassbakgrund, 1979 samt 2002/03

	Fader arbetarklass	Fader företagare/ lantbrukare	Fader lägre tjänsteman	Fader högre tjänsteman	Total
≤Gymnasiala studier, 1979	1607 (55%)	894 (31%)	338 (12%)	68 (2%)	2907 (100%)
≤Gymnasiala studier, 2002/03	894 (31%)	527 (24%)	399 (18%)	98 (4%)	2211 (100%)
Eftergymnasiala studier, 1979	196 (27%)	208 (29%)	177 (25%)	140 (19%)	721 (100%)
Eftergymnasiala studier, 2002/03	454 (29%)	305 (19%)	510 (32%)	309 (20%)	1578 (100%)

Kommentar: $N_{1979} = 3628$ (3760); $N_{2002/03} = 3789$ (3830)

Tabellen tyder på en grundläggande snedrekrytering till högre utbildning. Poängteras bör att denna nivå, det vill säga den första sorteringsnivån som definierats i inledningen, inte utgör uppsatsens huvudsakliga empiriska fokus. Snedrekryteringen till högre utbildning som beskrivits i tidigare forskning är endast en bidragande faktor till att klassbakgrunden antas ha effekt vid etablering på arbetsmarknaden.

Den deskriptiva statistiken tyder alltså på viss mån av snedrekrytering in i högre studier. Samtidigt är det intressant att det är högre andel av dem med akademiska meriter som kommer från arbetarklasshem, företagarhus eller lägre tjänstemannahem vid båda kohorter, i jämförelse med det antal som härstammar från högre tjänstemannahem. Resultatet indikerar att det är nära dubbelt så hög andel som har studerat på eftergymnasial nivå 2002/03 i jämförelse med 1979. Att andelen respondenter med högskolemeriter har ökat över tid ligger helt i linje med genomförandet av den svenska utbildningsexpansionen sedan 1950-talet. Detta visar en absolut skillnad mellan de båda kohorterna, där andelen individer som studerat på eftergymnasial nivå ökat över tid. Det är mycket större andel som studerat på eftergymnasial nivå 2002/03, hela 42 procent (1578/3789) i jämförelse med 1979 då endast 20 procent (721/3628) av den totala populationen hade eftergymnasiala meriter. Tilläggas bör att populationerna är likvärdiga i antal (3628 för 1979 respektive 3732 för 2002/03).

6.1.1. Beroende variabel: arbetslöshet

Arbetslöshetsvariabeln (y_1) mäter huruvida respondenten har varit arbetslös någon gång de senaste fem åren före intervjutillfället. Detta ställs alltså i relation till etablering på

arbetsmarknaden. För jämförelse över tid används data från 1979 samt 2002/03. I ett första skede framställs en tabell över frekvensfördelningen mellan arbetslöshet och högre studier (se tabell 2).

Ur tabellen framgår att det är dubbelt så hög frekvens som befunnit sig i arbetslöshet 2002/03 (24 procent, det vill säga 897/3830) i jämförelse med 1979 (12 procent, det vill säga 456/3754). Andelen arbetslösa med akademiska meriter är även mindre år 1979 då det endast uppgår till 18 procent medan det 2002/03 var 35 procent av de arbetslösa som hade akademiska meriter.

Tabell 2 Frekvenser i urvalet: Arbetslöshet och Högre utbildning, 1979 samt 2002/03

	≤ Gymnasiala studier	Eftergymnasiala studier	Total
Icke arbetslösa, 1979	2643 (80%)	655 (20%)	3298 (100%)
Icke arbetslösa 2002/03	1656 (20%)	1277 (44%)	2933 (100%)
Arbetslösa 1979	373 (82%)	83 (18%)	456 (100%)
Arbetslösa 2002/03	586 (65%)	311 (35%)	897 (100%)

Kommentar: N₁₉₇₉ = 3754 (3760); N_{2002/03} = 3830 (3830)

För att ytterligare klargöra fördelningen i relation till det centrala sambandet är det relevant att studera klassbakgrund i relation till arbetslöshet. Fördelningen mellan arbetslöshet och klassbakgrund redogörs i tabell 3 nedan.

Tabellen visar självklart ett liknande mönster, att det är mindre andel arbetslösa 1979 i jämförelse med 2002/03. Intressant är att betydligt färre av dem som befunnit sig i arbetslöshet har fäder som varit högre tjänstemän. Skillnaden är emellertid ännu större för 2002/03 då 12 procent av de arbetslösa kom från högre tjänstemannahem i jämförelse med 7 procent år 1979. Andelen arbetslösa bland personer med högre tjänstemannabakgrund är därmed dubbelt så stor 2002/03, samtidigt som det bör poängteras att det är betydligt fler som är/har varit arbetslösa vid detta tillfälle totalt i jämförelse med 1979. Fördelningen av arbetslösa mellan de olika klassbakgrunds-kategorierna tycks till viss del kvarstå när det gäller personer med arbetarklassbakgrund, vilket mäter ungefär hälften av andelen arbetslösa vid båda kohorter.

Tabell 3 Frekvenser i urvalet: Arbetslöshet och Klassbakgrund, 1979 samt 2002/03

	Fader arbetarklass	Fader företagare/ lantbrukare	Fader lägre tjänsteman	Fader högre tjänsteman	Total
Icke arbetslösa 1979	1629 (50%)	995 (30%)	468 (14%)	183 (6%)	3279 (100% ⁹)
Icke arbetslösa 2002/03	1226 (42%)	637 (22%)	735 (25%)	306 (11%)	2904 (100%)
Arbetslösa 1979	174 (49%)	108 (31%)	47 (13%)	25 (7%)	354 (100%)
Arbetslösa 2002/03	415 (47%)	195 (21%)	174 (20%)	101 (12%)	885 (100%)

Kommentar: N₁₉₇₉ = 3629 (3760); N_{2002/03} = 3830 (3830)

Sammanfattningsvis var det totalt 24 procent som varit arbetslösa 2002/03 och endast 12 procent 1979. Av den totala arbetslösheten inom respektive kohort är det 8 procent som har eftergymnasial examen år 2002/03 och endast två procent år 1979 för samma kategori. Det var således lägre andel av dem med akademisk examen som varit arbetslösa. Intressant är att andelen arbetslösa för 2002/03 inte tycks reduceras i takt med ökad utbildningsnivå, vilket däremot är fallet för 1979 års data.¹⁶ Detta tyder på,

¹⁶ För utförligare exempel se Appendix 1a och 1b som beskriver fördelningen mellan tre utbildningsnivåer.

vilket noterats i teoridelen, att en akademisk examen i sig inte är en garanti mot arbetslöshet. I likhet med vad Martinsson Löfgren (2008) poängterat tyder resultatet på att det möjligen är viktigare att ”matcha” sina meriter med arbetsmarknaden och rekryterares behov, framför att öka sin anställningsbarhet genom en generell satsning på högre utbildning. När det gäller klassbakgrund är andelen arbetslösa högre för samtliga kategorier år 2002/03 i jämförelse med 1979 års population, med undantag för personer vars fäder är företagare/lantbrukare.

6.1.2. Beroende variabel: egen klasstillhörighet

I relation till teoriavsnittets övergripande fokus på individens förmåga att etablera sig på arbetsmarknaden är det även avgörande att undersöka individens egen uppnådda klassposition (y_2) avseende högre tjänstemannaposition i relation till respondentens klassbakgrund (x_1) samt erhållen utbildningsnivå (x_2). Resultatet framgår i tabellerna nedan (se tabell 4 och 5).

Tabell 4 Frekvenser i urvalet: Egen klasstillhörighet och Klassbakgrund, 1979 samt 2002/03

	Fader arbetarklass	Fader företagare/ lantbrukare	Fader lägre tjänsteman	Fader högre tjänsteman	Total
Arbetare, företagare eller lägre tjänsteman, 1979	1619 (52%)	981 (31%)	392 (13%)	135 (4%)	3127 (100%)
Arbetare, företagare eller lägre tjänsteman, 2002/03	1482 (47%)	732 (23%)	309 (10%)	648 (20%)	3138 (100%)
Högre tjänsteman, 1979	168 (35%)	118 (25%)	122 (25%)	73 (15%)	481 (100%)
Högre tjänsteman, 2002/03	159 (24%)	100 (15%)	82 (13%)	313 (48%)	651 (100%)

Kommentar: $N_{1979} = 3608$ (3760); $N_{2002/03} = 3789$ (3830)

Anmärkningsvärt är att 1979 års andel högre tjänstemän vars fäder är arbetarklass (35 procent), företagare/lantbrukare (25 procent) eller lägre tjänstemän (25 procent) är större än andelen högre tjänstemän vars fäder själva är högre tjänstemän (15 procent). Detta visar att åren efter expansionen av utbildningsväsendet, efter 1950-talet, var förknippade med stor social mobilitet. Motsatt samband råder däremot för 2002/03 då högre tjänstemän med samma bakgrund utgör 48 procent av den totala andelen högre tjänstemän. Resterande kategorier ligger mellan 13 procent (den andel av högre tjänstemännen vars fäder är lägre tjänstemän) upp till 24 procent (vilket utgörs av den andel som har arbetarklassbakgrund). Det var alltså större social mobilitet på 1970-talet i jämförelse med slutet av 1990-talet. Fördelningen mellan egen uppnådd klassposition i relation till erhållen utbildningsnivå redogörs i en separat tabell nedan (se tabell 5).

Tabell 5 Frekvenser i urvalet: Egen klassposition och Högre utbildning, 1979 samt 2002/03

	≤ Gymnasiala studier	Högre utbildning	Total
Arbetare, företagare eller lägre tjänsteman, 1979	2822 (87%)	416 (13%)	3238 (100%)
Arbetare, företagare eller lägre tjänsteman, 2002/03	2198 (69%)	978 (31%)	3176 (100%)
Högre tjänsteman, 1979	174 (35%)	320 (65%)	494 (100%)
Högre tjänsteman, 2002/03	44 (7%)	610 (93%)	654 (100%)

Kommentar: $N_{1979} = 3732$ (3760); $N_{2002/03} = 3830$ (3830)

Tabellen beskriver fördelningen mellan respondenter som innehar en högre tjänstemannaposition i förhållande till eventuella akademiska meriter. Med ovanstående tabell kan konstateras att betydligt färre (7 procent) innehar en högre tjänstemannaposition utan att ha förvärvat akademiska meriter 2002/03 i jämförelse med 1979 (vilket då uppgick till 35 procent). Vidare har andelen högre tjänstemän ökat över tid, det uppgick till 17 procent (654/3830) för 2002/03. Detta är en något större andel än vad som var fallet 1979 då 13 procent (494/3732) av den totala populationen var högre tjänstemän.

För att summera den deskriptiva statistiken i förhållande till *egen uppnådd klassposition* (y_2) bör framhållas att det är betydligt större andel högre tjänstemän 2002/03 som själva har högre tjänstemannabakgrund i jämförelse med 1979 års kohort. 1979 var fördelningen bland högre tjänstemän mer jämn när det gäller de fyra klassbakgrunderna. Vidare har andelen högre tjänstemän utan akademiska meriter reducerats över tid.

6.2. Logistisk regressionsanalys

Följande avsnitt redovisar för uppsatsens centrala multipla regressionsanalyser. Här redovisas den mest detaljerade analysen av materialet, som vidare hänvisas till uppsatsens teoretiska utgångspunkter. Metoden som används är logistisk regression. Övergripande resultat och slutsatser redovisas i uppsatsens efterföljande del, *Del IV*. I den efterföljande delen besvaras även uppsatsens centrala frågeställningar och en bredare diskussion kommer att föras.

Inledningsvis kan konstateras att ju fler variabler som inkluderas i modellen, desto större förklarad varians (Kennedy 2008). För att fördjupa analysen inkluderas därför övriga oberoende variabler som kan tänkas klargöra sambandet, för att undvika att ett eventuellt skensamband påvisas (avseende det centrala sambandet) vid multipel regressionsanalys (Aneshensel 2002). Före det att interaktionseffekten mellan de centrala oberoende variablerna inkluderas så undersöks samtliga variabler var och en för sig. På så vis framgår huruvida interaktionstermen medför starkare eller svagare effekt på den beroende variabeln i jämförelse med de två variabler som termen utgörs av, *klassbakgrund* (x_1) samt *högre utbildning* (x_2).

6.2.1. Beroende variabel: arbetslöshet

I ett första skede undersöks sambandet mellan variabeln *arbetslös någon gång de senaste fem åren* (y_1) i relation till undersökningens oberoende variabler som ingår i det centrala sambandet, *klassbakgrund* (x_1) och *högre utbildning* (x_2). Den första delen av analysens berör således den första hypotesen (H_1). Stämmer det att personer med eftergymnasial utbildning som härstammar från arbetarklassbakgrund löper högre relativ arbetslöshetsrisk i jämförelse med personer som härstammar från tjänstemannahem?

Först undersöks alltså varje förklaringsvariabel univariat (variabel för variabel) i förhållande till den beroende arbetslöshetsvariabeln (y_1). Dessa logistiska regressioner har dikotomt utfall. De univariata logistiska regressionerna beskrivs i samma tabell som den multivariata logistiska modellen. Referensgrupperna har valts på så vis att det skall underlätta för tolkningen, bland annat genom att effekten av utbildning avläses så att den lägsta utbildningsnivån (upp till gymnasienivå) utgör referenskategori (=0). Det medför att exempelvis effekten av att ha högre utbildning (=1) kan utläsas. Resultatet av de univariata samt multivariata analyserna för den beroende variabeln *arbetslöshet* (y_1) sammanfattas nedan i tabell 6, där oddskvoter samt andel förklarad varians kan utläsas.

Tabell 6 Resultat av univariat logistisk regression (variabel för variabel) samt multivariat logistisk regression för datamaterial från 1979 samt 2002/03. Inverkan på oddskvoter avseende arbetslöshet (1) eller icke arbetslöshet (0) de senaste fem åren. Konfidensintervall (95%) angivet inom parentes.

	UNIVARIAT 1979	UNIVARIAT 2002/03	MULTIVARIAT 1979	MULTIVARIAT 2002/03
Faderns socio-ekonomiska position				
Arbetare (ref)	1	1	1	1
Företagare och lantbrukare	1,06 (0,79-1,30)	0,90* (0,74-1,09)	1,16 (0,88-1,53)	0,85 (0,71-1,15)
Lägre tjänsteman	0,94 (0,67-1,31)	0,68*** (0,52-0,90)	0,79 (0,43-1,47)	0,75* (0,57-0,99)
Högre tjänsteman	1,01 (0,82-1,20)	0,80* (0,67-0,97)	1,00 (0,71-1,68)	0,87* (0,65-1,12)
Högre utbildning				
≤Gymnasieskola(ref)	1	1	1	1
Eftergymnasial utb.	0,85* (0,72-1,00)	0,68*** (0,59-0,80)	0,94* (0,57-1,57)	0,63*** (0,48-0,82)
Interaktionseffekt (Faderns SET*Högre utbildning)				
Fader arbetarklass *högre utbildning	-	-	1	1
Fader företagare *högre utbildning	-	-	0,87 (0,42-1,80)	0,98 (0,63-1,52)
Fader lägre tjänsteman *högre utbildning	-	-	0,96 (0,29-3,20)	0,87 (0,48-1,56)
Fader högre tjänsteman *högre utbildning	-	-	0,99 (0,47-2,13)	0,98 (0,64-1,49)
Nationalitet				
Svensk medborgare (ref)	1	1	1	1
Andra generationens invandrare	1,41 (0,71-2,60)	1,29* (0,99-1,65)	1,44 (0,70-2,98)	1,26* (0,98-3,27)
Naturaliserade invandrare	0,82 (0,47-1,40)	2,40*** (1,88-3,00)	1,03 (0,99-2,82)	2,55*** (1,98-3,27)
Nordiskt medborgarskap	1,78* (1,13-2,82)	1,26 (0,77-2,08)	0,50 (0,12-2,08)	1,32 (0,79-2,19)
Övriga utländska medborgare	1,71* (1,13-2,39)	3,17*** (2,25-4,46)	1,18* (0,95-1,48)	3,18*** (2,24-4,52)
Ålder				
30-49	0,95*** (0,93-0,96)	0,95*** (0,94-0,96)	0,93*** (0,91-0,95)	0,95*** (0,93-0,96)
Kön				
Man (ref)	1	1	1	1
Kvinna	0,86 (0,71-1,05)	1,21** (1,04-1,40)	0,63*** (0,51-0,78)	1,24* (1,06-1,45)
Konstant	-	-	1,31	2,44
Nagelkerke	-	-	0,037	0,073
N	-	-	3628 (3754)	3789 (3830)

Tabellkommentar: Signifikansnivå: * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001. Den beroende variabeln (Y₁) inkluderar sysselsatta, arbetslösa och de som befinner sig utanför arbetskraften (0=icke arbetslös; 1=arbetslös någon gång de senaste fem åren). För den centrala oberoende variabel som mäter *klassbakgrund* (X₁) har kategorin "oklassificerade" kodats bort, vilket medför ett bortfall i båda fallen på +/- hundra. Detta anses vara marginellt eftersom samtliga analyser inkluderar ett stort antal svarspersoner (N>3000 i båda kohorter). Klassvariabeln har kodats i fyra kategorier; *arbetare* = 0 (ej facklärard arbetare, facklärard arbetare), *företagare och lantbrukare* (1), *lägre tjänstemän* (lägre tjänstemän samt tjänstemän mellannivå = 2), *högre tjänstemän* (inklusive fria yrkesutövare med ledande befattning = 3). Den oberoende variabeln *högre utbildning* (X₂) inkluderar två kategorier. Referenskategorierna ≤ *gymnasienivå* (0) utgörs av kategorierna *förgymnasial utbildning < 9 år*, *förgymnasial utbildning 9 (10) år, saknar utbildning*, *gymnasial utbildning högst 1 årig*, *gymnasial utbildning längre än 1 år men högst 2 årig*, samt *gymnasial utbildning längre än 2 år*. *Eftergymnasial utbildning* (1) består av kategorierna *eftergymnasial utbildning kortare än 3 år*, *eftergymnasial utbildning längre än 3 år* samt *forskarutbildning*. För kontrollvariabeln *nationalitet* (X₃) utgörs referenskategorierna av *svensk medborgare, båda föräldrarna infödda svenskar* (0), i jämförelse med kategorierna *andra generationens invandrare* (svensk medborgare och född i Sverige men någon av föräldrarna födda i utlandet = 1), *naturaliserade invandrare* (svenska medborgare födda i utlandet med någon av föräldrarna födda i utlandet = 2), *nordiskt medborgarskap* (dvs. Sverige, Norge, Danmark, Island inklusive Finland = 3) samt *övriga utländska medborgare* (4). I variabeln *kön* ut (X₄) gör man referenskategori och *kvinna* har kodats till 1. Variabeln *ålder* (X₅) mäter ett steg på åldersskalan, inom aktuellt åldersintervall (30 ≥ x ≤ 49). I samtliga fall är Hosmer and Lemeshow icke signifikant (>0,23).

Vad gäller de univariata sambanden visar 1979 års data inget direkt signifikant samband mellan den centrala variabeln som mäter *klassbakgrund* (x_1) i förhållande till den beroende variabeln *arbetslöshet* (y_1). Klassbakgrunden är däremot signifikant för 2002/03; i jämförelse med arbetarklassbakgrund visar klassbakgrundskategorier lägre arbetslöshetsrisk för de individer som saknar högre utbildning. Sambandet skiljer sig inte nämnvärt åt mellan univariat- och multivariat analys. Interaktionseffekten mellan högre utbildning och klassbakgrund tycks alltså inte ta ut en generell effekt av klassbakgrund.

Vid multivariat analys för 1979 visar *klassbakgrund* (x_1) heller inte någon signifikant effekt. Däremot visar den multivariata analysen för 2002/03 att lägre och högre tjänstemän påvisar (på 95 procentig signifikansnivå) lägre sannolikhet att bli arbetslösa, de har något lägre arbetslöshetsrisk i förhållande till arbetarklassbarn. Men genom att inkludera interaktionseffekten framgår det alltså att effekten är oberoende av utbildning. Effekten kan alltså exempelvis bero på att tjänstemannabarn i högre utsträckning har akademisk utbildning och därmed sannolikt är mer eftertraktade på arbetsmarknaden. Att högre utbildning medför sådan stark effekt för 2002/03 års kohort är värt att notera, det vill säga att arbetslösheten reduceras via högre utbildning oavsett klassbakgrund. Detsamma gäller för 1979, även om effekten är något svagare. Sambandet skiljer sig inte nämnvärt åt vid jämförelse univariat- och multivariat analys emellan.

Sammanfattningsvis visar tabell 6 att personer som inte har högre utbildning år 2002/03 har lägre arbetslöshetsrisk om deras fäder vore företagare/lantbrukare eller tjänstemän jämfört med om deras fäder vore arbetare. För det första är det intressant att det finns en generell effekt av att vara barn till en lägre eller högre tjänsteman. Detta medför lägre arbetslöshetsrisk, även för dem som inte har högre utbildning, i jämförelse med de barn vars fäder är arbetare. Detta samband gäller endast för den senare kohorten, eftersom 1979 års data inte påvisar någon generell effekt av klassbakgrund. I relation till den deskriptiva statistiken är detta intressant, eftersom det var en mer homogen grupp (som till största del bestod av individer från en "högre" klassbakgrund) som hade studerat upp till eftergymnasial utbildningsnivå. För det andra är det intressant att effekten av högre utbildning mer eller mindre är oförändrad univariat som multivariat. Det finns alltså inte några signifikanta interaktionseffekter, vilket tyder på att det finns en effekt av högre utbildning någon stans men att effekten inte finns bland vissa grupper som antytts i hypotesen (det vill säga i relation till klassbakgrund). Effekten är sannolikt likadan oberoende klassbakgrund. Arbetslöshet tycks vara något som 2002/03 i högre grad var relaterat till nationalitet och kön i jämförelse med 1979. Som kvinna och utländsk (med undantag av nordisk) medborgare löper du högst arbetslöshetsrisk, och analysen redovisar även en påtaglig förändring över tid.

En förklaring till resultaten ovan, då specifikt utbildningsvariabeln (att arbetslöshetsrisken reducerats för arbetarklassbarn med högre utbildning över tid), bör rimligen sökas i de förändringar som skett på den svenska arbetsmarknaden under 1990-talets senare del (Erikson och Jonsson 2007). Utbildning tycks ha samma effekt oberoende av klassbakgrund. Detta kommer att diskuteras mer ingående i efterföljande slutsatser, *Del IV*.

6.2.2. Beroende variabel: högre tjänstemannaposition

Den andra fasen av analysen består i att undersöka sambandet mellan variabeln *egen uppnådd klassposition* (y_2) i relation till undersökningens centrala samband. Detta berör följaktligen den andra hypotesen (H_2). Stämmer det att klassbakgrunden inverkar på den egna klassen på så vis att personer med eftergymnasial utbildning från "lägre" klasser har lägre sannolikhet att uppnå en högre tjänstemannaposition i jämförelse med personer

vars föräldrar tillhör/tillhörde tjänstemannaklassen? Resultatet av analysen visas nedan i tabell 7. De oberoende variabler som inkluderas i modellen är detsamma som vid föregående multipla regressionsanalys av samma kohorter (jämför tabell 6 och 7). Högre tjänsteman operationaliseras i egenskap av en välbetald position, samt att det i förhållande till akademiska meriter anses vara en position som kräver hög kvalifikation.

Tabell 7 Resultat av univariat logistisk regression (variabel för variabel) samt multivariat logistisk regression för datamaterial 1979 samt 2002/03. Inverkan på oddskvoter avseende egen uppnådd klass; högre tjänsteman (1) eller ej högre tjänsteman (0). Konfidensintervall (95 procentigt) angivet inom parantes.

	UNIVARIAT 1979	UNIVARIAT 2002/03	MULTIVARIAT 1979	MULTIVARIAT 2002/03
Faderns socioekonomiska position				
Arbetare (ref)	1	1	1	1
Företagare/lantbrukare	1,16 (0,90-1,48)	1,27 (0,97-1,65)	0,78 (0,54-1,13)	1,71 (0,80-3,65)
Lägre tjänsteman	3,00** (2,32-3,88)	2,47** (1,84-3,30)	1,22 (0,77-1,95)	2,25* (1,06-3,70)
Högre tjänsteman	5,21* (3,76-7,22)	4,49** (3,63-5,55)	1,74 (0,73-4,14)	2,39* (1,69-3,47)
Högre utbildning				
≤Gymnasienivå (ref)	1	1	1	1
Eftergymnasial nivå	12,48*** (10,10-15,41)	31,16*** (22,74-42,70)	9,69*** (6,73-13,94)	35,11*** (20,61-59,80)
Interaktionseffekt (Högre utbildning* faderns SEI)				
Fader arbetarklass* högre utbildning			1	1
Fader företagare*högre utbildning			1,22 (0,70-2,12)	0,51 (0,13-1,16)
Fader lägre tjänsteman* högre utbildning			1,83 (0,97-3,43)	0,73 (0,33-1,64)
Fader högre tjänsteman*högre utbildning			0,99 (0,37-2,65)	0,87 (0,24-3,16)
Nationalitet				
Svensk medborgare (ref)	1	1	1	1
Andra generationens invandrare	0,41 (0,15-1,12)	1,13 (0,84-1,52)	0,44 (0,15-1,30)	1,07 (0,75-1,51)
Naturaliserade invandrare	0,80 (0,49-1,33)	0,64* (0,45-0,91)	0,69 (0,39-1,22)	0,60* (0,41-0,88)
Nordiskt medborgarskap	0,36* (0,17-0,76)	1,10 (0,63-1,90)	0,53 (0,23-1,22)	1,14 (0,60-2,17)
Övriga utländska medborgare	0,46* (0,25-0,85)	1,14 (0,77-1,68)	0,31** (0,15-0,64)	1,03 (0,65-1,63)
Kön				
Man (ref)	1	1	1	1
Kvinna	0,66*** (0,55-0,79)	0,91 (0,77-1,07)	0,63*** (0,51-0,79)	0,78* (0,64-0,95)
Ålder				
30-49	1,01 (0,99-1,02)	0,98* (0,97-1,00)	1,04** (1,02-1,06)	1,00 (0,97-1,02)
Konstant			0,02	0,02
Nagelkerke			0,30	0,39
N			3607 (3760)	3789 (3830)

Tabellkommentar: Signifikansnivå: * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001. Bortfallet uppgår 1979 till 566 svarspersoner och 02/03 till 41 (totala svarsfrekvensen inom parantes). Den beroende variabeln (Y₂) mäter egen klasstillhörighet avseende yrkesposition, huruvida respondenten vid intervju tillfället är *högre tjänsteman* (1) eller *arbetare, företagare* eller *lägre tjänsteman* (0). Oberoende variabler har kodats i likhet med vad föregående tabell (se tabellkommentar tabell 6). Samtliga värden visar icke signifikanta nivåer för Hosmer and Lemeshow test.

För det första är det intressant att det framkommer en effekt av *klassbakgrund* (x_i) för dem som saknar högre utbildning 2002/03, då specifikt när fadern är lägre- eller högre tjänsteman. Det är alltså högre sannolikhet att rekryteras till högre tjänsteman utan att ha akademiska meriter om man är tjänstemannabarn. Noteras bör att denna grupp är mindre år 2002/03 i jämförelse med den tidigare kohorten. För det andra framgår ett orsaksmönster i form av ökad positiv effekt (det vill säga större sannolikhet att inneha en position som högre tjänsteman) för den senare kohorten om individen har högre utbildning. Utbildningseffektens storlek är anmärkningsvärd, den tycks ha ökat tre gånger så mycket 2002/03 i jämförelse med 1979. Detta tyder på ett mer utbildningsstrukturerat samhälle över tid, till viss mån även klass.

När de gäller de sociala förklaringsmekanismer som i teoriavsnittet relaterats till social klassbakgrund är det viktigt att notera det faktum att analysen faktiskt inte påvisar några interaktionseffekter. Effekten av utbildning sker således även i detta fall oberoende av klass, och vice versa. Detta beror sannolikt på att utbildningsvariabeln visar så stark effekt i sig att den enskilda effekten av varje kategori tar ut interaktionseffekten, något som tyder på att generella effekter finns där men att de relativa skillnaderna endast kan förklaras via ett komplext samband. Samtidigt visar analysen att effekten av klassbakgrund inte är lika stark vid 2002/03 års multivariata analys, i jämförelse med univariat analys. Sambandet kan möjligen till viss del förklaras via kön; oavsett klassbakgrund är det större sannolikhet att rekryteras till högre tjänsteman om man är man.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns en orubbad effekt för de centrala, oberoende variablerna då interaktionstermen inkluderas. Detta gäller främst för 2002/03, eftersom klassbakgrunden inte längre visar något signifikant samband vid multivariat analys för 1979. Effekten av utbildning är däremot i stort sätt orubbad (och detta gäller för båda kohorter) eftersom effekten kvarstår oberoende klassbakgrund. En effekt av utbildning finns alltså någonstans, men inte bland vissa grupper som antytts i hypotesen (det vill säga i relation till klassbakgrund). Vad som inte framgår i analysen är att det sannolikt finns en effekt av de två föregående sorteringsnivåerna (sortering in i högre utbildning samt klassbakgrund), och att denna effekt sannolikt har olika innebörd beroende av klassbakgrund på den tredje sorteringsnivån (det vill säga vid etablering på arbetsmarknaden). Arbetarklassbakgrund medför trots allt lägre sannolikhet att rekryteras till högre tjänsteman, oberoende utbildning.

6.2.3. Validering av klassbakgrundsvariabeln

För att validera analysprocessen på en rimlig nivå utförs regressionsanalyser med data från 2002/03 som inkluderar klassbakgrundsvariabeln baserat på moderns SEI. Detta sker för att uppnå jämförbarhet med den klassbakgrundsvariabel som undersöks vid föregående analyser. Att endast den senare kohorten valideras beror på, vilket indikerats i metodavsnittet, att moderns socioekonomiska tillhörighet inte ingick i ULF 1979.

Valideringen (se Appendix 3A och 3B) visar att moderns SEI inte tycks ha mer signifikant effekt på utfallsvariablerna än vad faderns SEI har. Resultatet av valideringen visar även att utbildningsvariabeln har liknande effekt (om än starkare vid kontroll för faderns SEI) vid multivariat analys för båda utfallsvariabler. Däremot tycks faderns SEI påverka utfallet i högre grad än moderns, vilket talar till förmån för uppsatsens avsedda analys, att de resultat som redovisats i tabell 6 och 7 är valida. Med andra ord finns inga motsättningar i det resultat och tolkningar som framkommit hittills.

Nästa steg i processen är att utförligt diskutera uppsatsens slutsatser, i *Del IV som följer*. Vidare diskuteras hur väl forskningshypoteserna har besvarats, mot bakgrund av ovanstående analys och återkoppling till teoridelen.

Del IV. Slutsatser

För att tydliggöra de slutsatser som kommer att redogöras i det följande är det viktigt att återknyta till de frågeställningar som presenterades i inledningen: *Vilken roll spelar den sociala bakgrunden efter högre utbildning för möjligheten a) att få ett jobb, samt möjligheten b) att få ett jobb som står i paritet med utbildningen?*

7. Slutsatser

Tidigare forskning indikerar att klassbakgrund spelar roll för var en individ hamnar i livet, då specifikt när det gäller utbildningsval. Uppsatsens visualiserar en kedja av social snedrekrytering via tre sorteringsnivåer; sorteringen in i högre utbildning, sortering inom det högre utbildningsväsendet samt sorteringen på arbetsmarknaden. Den empiriska ansatsen fokuserar på den sista länken i kedjan, vägen in i arbetslivet. Genom att belysa vem som befinner sig på en viss position givet utbildningsnivå och klassbakgrund kan ett tänkbart socialt mönster synliggöras, något som kan bidra till ökad förståelse för hur sociala ojämlikheter ser ut i samhället. Om samhället går mot en mer individualiserad riktning reduceras betydelsen av klass och kollektiv, det blir bara individen kvar. Problemet, som betonas i denna uppsats, handlar om samhällsinflytande; huruvida en akademisk examen värderas olika beroende av social bakgrund. Den sociala klassbakgrunden antas ha effekt på val av utbildning och jobbsökarstrategi.

Empiriskt undersöks huruvida klassbakgrund inverkar vid etablering på den svenska arbetsmarknaden, då specifikt avseende personer som har högre utbildning. Med detta skildras huruvida den empiriska analysen kan tänkas utgöra en förklaring till de strukturella mekanismer som beskrivits i teoriavsnittet. Teorier om rationell handling och socialt kapital (som aspekt av klassbakgrund) gör anspråk på att predicera ett ojämnt utfall när det gäller etablering på arbetsmarknaden. Detta kan utgöra tänkbara strukturella förklaringsmekanismer till varför vissa individer blir rekryterade på arbetsmarknaden, och andra inte. Poängteras bör att den sociala kapitalformen endast utgör en del av de symboliska kapitalformer som det moderna samhället karaktäriseras av, detta eftersom den sociala klassbakgrunden även inkluderar kulturella aspekter såväl som ekonomiska och symboliska kapitalformer.

När det gäller klassbakgrund framgår endast marginella skillnader mellan arbetarklassbarn och tjänstemannabarn, även om det tycks finnas en viss tendens som går i linje med den första hypotesen (H_1 : att personer med eftergymnasial utbildning med arbetarklassbakgrund löper högre relativ arbetslöshetsrisk i jämförelse med personer som härstammar från högre tjänstemannahem). Samtidigt framgår att högre utbildning medför lägre arbetslöshetsrisk. Effekten av högre utbildning har dessutom ökat över tid. Detta indikerar, till trots att den svenska arbetsmarknaden på 2000-talet karaktäriserats som "överutbildad", att högre utbildning trots allt innebär någon form av ökad anställningsbarhet på arbetsmarknaden. Ju högre utbildning en person har, desto större sannolikhet är det att rekryteras och få jobb. Huruvida detta jobb motsvarar den yrkeskategori som eftersträvas är dock inte fokus för förevarande studie, även om utfallsvariabeln "högre tjänstemannaposition" (y_2) kan tänkas vara relevant i ett sådant sammanhang. När det gäller att identifiera huruvida respondenten lyckats etablera sig på arbetsmarknaden genom att nå en position som står i paritet med utbildningen (se frågeställning s. 4) är det just en högre tjänstemannaposition som avses. Detta anses vara en eftersträvansvärd position för akademiker. Med detta fokus beskrivs vem som värderas högre än andra, samtidigt förutsätter det att alla individer som erhållit en akademisk examen strävar efter att uppnå en ledande position i samhället. Faktum är att så inte är

fallet, många väljer sannolikt bort karriär av personliga anledningar. Anledningen till att det ändå är relevant är att "överutbildningen" som beskrivits ovan (se Åberg 2002) sannolikt medför att kompetenta personer selekteras bort eftersom andelen kvalificerade anses vara större än efterfrågan på arbetsmarknaden. Uppsatsen ämnar därför belysa *vem* som sorteras bort, med andra ord skillnader inom den grupp av individer som har meriter i form av högre utbildning. Klassbakgrunden tycks ha en generell effekt på 2000-talet för dem som härstammar från lägre- eller högre tjänstemannahem. En tjänstemannabakgrund medför ökad sannolikhet när det gäller att själv rekryteras till en högre tjänstemannaposition, och en (om än marginell) reducerad individuella arbetslöshetsrisken i jämförelse med arbetarklassbakgrund. En individ vars fader är högre tjänsteman har alltså lite mindre risk att bli arbetslös. Men frågan är om detta verkligen innebär att den första hypotesen bör accepteras.

Innan den första hypotesprövningens resultat fastställs bör även den andra hypotesen belysas (H_2 : att klassbakgrunden inverkar på den egna klasstillhörigheten på så vis att det anses vara mindre sannolikt att personer med arbetarklassbakgrund uppnår en högre tjänstemannaposition i jämförelse med personer med högre tjänstemannabakgrund, givet högre utbildning), i relation till den analys som uppsatsen redovisat. För det första är det väsentligt att framhålla att båda hypoteser inkluderar samtliga individer med högre utbildning, men att hypotesen utgår ifrån att utbildningens "värde" varierar beroende av klassbakgrund. Resultatet visar att utbildning idag har en väldigt stark generell effekt i båda avseenden. Eftergymnasial utbildning medför låg arbetslöshetsrisk och hög sannolikhet att rekryteras till högre tjänsteman (i jämförelse med individer som har $\leq$ gymnasial utbildning). Den positiva effekten (det vill säga ökad sannolikhet att rekryteras till högre tjänsteman) av att härstamma från en högre tjänstemannabakgrund visar sig vara mer generell, effekten påverkar individer oavsett utbildningsnivå. Intressant är att barn till tjänstemän som inte har högre utbildning löper mer än dubbelt så hög sannolikhet att rekryteras till högre tjänsteman i jämförelse med arbetarklassbarn som inte har högre utbildning. Möjligen kan detta tyda på att sociala nätverk och kontakter kan komma väl till pass då en individ skall söka sig ut i arbetslivet.

Slutligen, med ovanstående resultat och slutsats i bagaget, kan hypotesprövningen besvaras. Värt att beakta är att arbetarklassbarn med högre utbildning inte tycks klara sig sämre än högre tjänstemannabarn, såväl när det gäller arbetslöshet som rekrytering till högre tjänstemannapositioner. Detta är främst tydligt eftersom det inte finns några signifikanta interaktionseffekter mellan utbildning och klassbakgrund. Båda hypoteserna bör därför rimligen förkastas, eftersom hypoteserna byggde på ett antagande om att tjänstemannabarn med högre utbildning klarar sig bättre, i jämförelse med arbetarklassbarnen. Avseende förändringar över tid tycks klassbakgrundens effekt ha ökat ytterst marginellt, vilket alltså inte går i linje med vad som indikerats i underhypoteserna. Endast effekten av högre utbildning tycks ha ökat nämnvärt över tid. Idag är det näst intill omöjligt att inneha en position som högre tjänsteman utan att ha "investerat" i högre utbildning. Detta talar för en tydlig konkurrensaspekt, som kan relateras till konkurrensperspektivet avseende högre utbildning (Lindberg 2009). Det är dock inte självklart att utbildningen ger avkastning på arbetsmarknaden (se Becker 1997), eftersom konkurrensen bland högutbildade är stor. Så var däremot inte fallet på 1970-talet. Alltså har det skett förändringar över tid. Men eftersom $H_{1,1}$ och $H_{2,1}$ endast antydde att klassbakgrundens betydelse ökat över tid kan inte underhypoteserna accepteras. Samtliga hypoteser handlade ju om interaktionseffekten, explicit att individer med högre utbildning behandlas olika på arbetsmarknaden beroende av klassbakgrund.

Den generella effekten av klassbakgrund må ha ökat över tid när det gäller arbetslöshetsrisk, men detta kan likväl bero på att större andel av arbetarklassbarnen är

lågutbildade och därför "sorteras ut" på arbetsmarknaden. De högutbildade tar deras jobb (det vill säga jobb som kräver lägre kvalifikationer, se Åberg 2002) eftersom individer med högre utbildning "tvingas" till att ta jobb som de är överkvalificerade för. Detta går i likhet med Åbergs (2002) studie. Förevarande studie visar emellertid att personer med arbetarklassbakgrund som klättrar upp till högre utbildningsnivå troligen har högre riskmedvetenhet och kämpar hårt för att nå en bra position på arbetsmarknaden. De härstammar från ett annat habitus (Bourdieu 1997ab) och därmed upplever de troligen att det krävs mer för att ta sig från en risknivå till en annan (Goldthorpe 2000). Nackdelarna för barn till arbetarklassfäder ser dock likadana ut över tid. Det framgår trots allt att det finns en generell klasseffekt, relaterat till individens egen klass, som har blivit starkare över tid.

Uppsatsens empiriska ansats visar att grundeffekten av klassbakgrund rimligen bör finnas. Det finns en generell effekt av klassbakgrund bland högutbildade, men inte på de villkor och bland vissa grupper som antytts i hypoteserna. Här framgår att arbetarklassbarn är mer selekterade inom det högre utbildningsväsendet men att de tycks klara sig bra, om än bättre, än barn till högre tjänstemän. Det är troligen inte lika självklart för en person som härstammar från ett arbetarhem att inta en samhällsposition som kräver högre utbildning. Därför blir de möjligen automatiskt mer motiverade, och drivna att ta sig framåt i karriären, om de väl beslutar sig för att ta klivet från en risknivå till en annan.

Sannolikt finns det strukturella mekanismer som mer eller mindre determinerar individens handling, som troligen kan relateras till klassbakgrund. Uppsatsens teoretiska ansats framhåller hur teorier om socialt kapital (se exempelvis Bourdieu 1997ab) och rationell handling (se Goldthorpe 2000) begränsar individens potentiella rörlighet i samhället. Uppsatsens empiriska analys talar för att så är fallet. De krävs mer av en individ med arbetarklassbakgrund när det gäller att ta sig vidare från en sorteringsnivå till en annan. Något som bör noteras i en konkluderande fas är att det är väldigt svårt att mäta sociala nätverk och relevanta relationer som individer kan ha nytta av vid etablering på arbetsmarknaden. I relation till uppsatsens teoretiska ansats anses detta idag vara en viktig tillgång. Teorin utgår ifrån att det finns en systematisk skillnad mellan olika typer av nätverk som olika individer har (Bourdieu 1997ab; 2002), att detta ofta speglas av individens klassbakgrund. Mot bakgrund av föreliggande teori kan det sannolikt vara så i praktiken att det krävs *mer* av en individ som härstammar från en lägre klassbakgrund för att erkännas på arbetsmarknaden. Exempelvis att denne måste ha väldigt bra betyg för att ta sig in i vissa sammanhang, att det inte räcker med att ha ett gott självförtroende för att söka sig in i högaktade och inflytelserika arenor.

8. Avslutande diskussion

Forskningsfrågorna berör vilken roll den sociala bakgrunden har efter högre utbildning för möjligheten att få ett jobb (= låg arbetslöshetsrisk), samt möjligheten att få ett jobb som står i paritet med utbildningen (*vem* som rekryteras till en specifik position, i detta avseende högre tjänsteman, på arbetsmarknaden). Här framgår att även om den absoluta skillnaden för personer med arbetarklassbakgrund har ökat när det gäller de fördelar som högskoleutbildning kan medföra på arbetsmarknaden, så är den relativa skillnaden fortfarande lägre i jämförelse med tjänstemannabarn. Klass- och utbildningsskillnader tycks växa över tid, det intressanta är att det inte tycks finnas några interaktioner mellan de två centrala oberoende variablerna, klassbakgrund och högre utbildning.

I bakgrundskapitlet konstaterades att den svenska befolkningens utbildningskvalifikationer generellt har ökat, i takt med expansionen av det svenska

utbildningssystemet. Förändringar över tid, exempelvis i form av att antalet sökande blivit betydligt fler än antalet arbetsplatser (Martinsson Löfgren 2008), har resulterat i en ökad konkurrens på arbetsmarknaden. Utbildning har blivit ett konkurrensmedel. Paradoxalt nog har utbildningsexpansionen, som syftade till att jämna ut klasskillnader genom att fler skulle få möjlighet att vidareutbilda sig, bidragit till att habitus kommit att bli än mer betydelsefullt. Om människor agerar efter "autopilot (i nivå med sin sociala kontext) spelar det inte någon roll hur många utbildningsmöjligheter det finns i kvantitet. Klassbakgrunden påverkar sannolikt individens riskmedvetenhet, vilket resulterar i att arbetarklassbarn och tjänstemannabarn tycks klara sig likvärdigt på arbetsmarknaden, givet högre utbildning. Men detta innebär dock inte att alla individer kämpar i lika stark motvind. Sannolikt har tjänstemannabarnen mer medvind och lägre risknivå. Detta då analysen visar att tjänstemannabarnen tycks klara sig bättre oavsett utbildningsnivå.

Arbetarklassbarn är troligen, vilket går i linje med tidigare forskning och teori, i högre utsträckning mer riskmedvetna i jämförelse med tjänstemannabarn. Detta medför att arbetarklassbarnen har högre tröskel när det gäller att gå från en utbildningsnivå till en annan. Denna kategori är således mer selekterad i jämförelse med dem som härstammar från högre klassbakgrund. De värdesätter sannolikt trygghet och jobsäkerhet då de skall välja utbildningsinriktning, vilket vidare påverkar deras förutsättningar på arbetsmarknaden. Samtidigt kan detta sannolikt påverka deras inkomst; mot bakgrund av uppsatsens teoretiska ansats kan konstateras att de troligen inte tar lika stora risker inom ramen för sin karriär. Individer från högre klassbakgrund prioriterar sannolikt högre lönenivåer och attraktiva arbetspositioner med hög status. Då personer från högre tjänstemannahem har lägre tröskel in till högre studier är det förmodligen vanligare att en större andel av denna kategori inte fullföljer sina studier. Arbetarklassbarn fullföljer sannolikt i högre grad sina akademiska studier eftersom de haft en helt annan riskkalkyl när de inledde sin utbildningskarriär.

En teori är att de som över huvud taget går vidare till högre studier bland arbetarklassbarn är mer framgångsrika på arbetsmarknaden. De kämpar hårdare och tar inte "framgången", exempelvis i form av rekrytering till en högre tjänstemannaposition, som en självklarhet. Med andra ord, en sådan position är för dem något som man inte ges tillträde till via sociala kontakter, utan snarare kvalifikationer (i form av bra betyg) och målmedvetenhet. Till skillnad från personer från högre tjänstemannahem som studerat samma ämnesområde som sina föräldrar kan de inte glida med på ett bananskal. Istället måste de kämpa hårt för att bli anställningsbara och framgångsrika på arbetsmarknaden i form av inflytelserika positioner i samhället. Dessutom måste de kämpa för att lära sig de sociala koder som gäller för sitt eget ämnesområde eftersom de förmodligen inte har upplevt detta inifrån, via sin uppväxtmiljö.

Att urvalet inkluderar relativt få respondenter, samt att variationer i utbildningsval inte framgår, medför en viss begränsning. Idealt sett hade det varit en fördel om studien omfattat ett mer detaljerat urval, där faktorer som vilka specifika utbildningar respondenterna fullföljt hade kunnat avläsas. Troligen finns ytterligare en rad faktorer som kan vara viktigt att notera, problemet är att mekanismer som sociala nätverk och relationer är ytterst subtila. Hur mäter man detta, på ett sätt som uppfyller reliabilitetskravet, det vill säga att vi mäter det som vi avser att mäta? Detta är inte helt oproblematiskt. Samtidigt är det självklart att forskningsresultat alltid inkluderar begränsningar. Viktigt är ändå, i relation till kontextuella aspekter, att poängtera huruvida den studie som utförts kan bidra med för samhället användbara slutsatser.

På 1970-talet var konkurrensen inte lika påtaglig akademiker emellan som den tycks vara på 2000-talet. Det intressanta, som framkommit i denna uppsats, bör relateras till titeln: *högutbildad och anställningsbar?* Den (över)utbildade delen av

befolkningen utgörs av individer från samtliga samhällsklasser. Klassbakgrunden har visat sig resultera i att individer med högre utbildning påverkas på olika sätt. "Förlorarna" är möjligen idag individer som härstammar från högre klassbakgrund, som väljer att studera vidare till trots icke optimala studieresultat. Genom att studera och tvingas ta jobb som de är överkvalificerade för genomgår de möjligen en form av omvänd (neråtgående) klassresa. Detta talar för att formella kriterier, till trots ett teoretiskt resonemang om vikten av de sociala relationer och nätverk, ändock har stort gehör på arbetsmarknaden. Förklaringen till detta är att individer med arbetarklassbakgrund har selekterats i högre grad eftersom de sannolikt är mer riskmedvetna. Därför har de högre kvalifikationer (i form av bättre betyg) och kan hävda sig på arbetsmarknaden, till trots effekten av den andra sorteringsnivån (det vill säga att de i större utsträckning väljer kortare utbildningar med lägre status, se Hällsten 2010). Arbetarklassbarn (som generell grupp) löper sannolikt störst arbetslöshetsrisk på arbetsmarknaden eftersom selekteringen in i högre utbildning fortfarande är relativt stabil. En större andel av arbetarklassbarnen går inte vidare till eftergymnasial nivå i jämförelse med tjänstemannabarnen. Därmed har de lägre formella kvalifikationer, vilket sannolikt medför att det i första hand är dessa som gallras ut på arbetsmarknaden när högutbildade tvingas söka lågkvalificerade jobb.

8.1.1. Framtida forskning

Avslutningsvis bör betonas att en kvantitativ uppsats sällan leder till enkla svar och lösningar på sociala problem. Sådana studier bidrar vanligen med nya frågor, och nya perspektiv. Uppsatsens analys och slutsats har resulterat i en rad förslag på framtida forskning, och vidare en rad förslag på vad som kan tänkas vara viktigt att ha vetskap om för att realisera detta. Intressant hade varit att belysa hur den sociala klassbakgrunden inverkar på individens studieresultat och betyg. Genom att ha kunskap om individens skilda betygsnivåer blir det möjligt att undersöka mer specifika mekanismer som ligger bakom rekrytering på arbetsmarknaden. På så vis kan undersökas om det finns någon korrelation mellan låga betyg och "överkvalificering" på arbetsmarknaden. Om en stor andel av tjänstemannabarnen har lägre betyg än arbetarklassbarn kan man rimligen spekulera i att sociala kontakter och nätverk är avgörande vid rekrytering. I praktiken kan det vara svårt att uppmärksamma detta via kvalitativ ansats, rekryteringen sker sannolikt rationellt i förhållande till rekryterarens och den arbetssökandes habitus. Därför är en mer omfattande kvantitativ analys relevant, som kan visualisera hur sambandet mellan utbildningsinriktning, klassbakgrund och etablering på arbetsmarknaden ter sig i praktiken. Med andra ord hur den andra sorteringsnivån, sortering inom utbildningsväsendet, påverkar individens anställningsbarhet och etablering på arbetsmarknaden. Något som skulle kunna bidra till att individer som innehar beslutsmässiga och inflytelserika positioner i högre grad speglar samhället i sin helhet. Med andra ord att dem som 'föds in i' mindre förfördelade sammanhang i högre utsträckning vågar ta större risker.

Resultatet av studien visar att det inte finns några specifika interaktionseffekter av klassbakgrund och utbildning, men den enskilda effekten av klassbakgrund och utbildning kvarstår. Det bör därför finnas någon specifik mekanism som orsakar detta samband. En tänkbar framtida studie är att undersöka separata modeller över kvinnor och män, eller möjligen hur andra generationens invandrades situation ser ut på arbetsmarknaden mer specifikt. Detta då kategorierna naturaliserade invandrare och övriga invandrare visat sig ha effekt på utfallsvariablerna (främst för den senare kohorten), och så även kön. Rimligen är då andra årtal av intresse.

9. Referenser

- Abrahamsson, Lena och Johansson, Jan (2009). "Nya produktionskoncept och arbetets vardag". Ur antologin *Anställningsbarhet – perspektiv från utbildning och arbetsliv*. Berglund, Gun och Fejes, Andreas (red.). Lund: Studentlitteratur AB.
- Ahrne, Göran, Roman, Christine, Franzén, Mats. (2000). *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Andréasson, Ulf, Rosenberg, Elin och Lindstrand, Helen (2007). *Jakten på anställningsbarhet – om mötet mellan student och arbetsgivare*. Rapport utgiven i samarbete mellan TCO, Sveriges Förenade Studentkårer (SFS) samt Lärarförbundet. Stockholm.
- Andersson, Dan och Lindblad, Jenny (2007). *Etablering på arbetsmarknaden – hur klass, kön och etnicitet styr ungdomars villkor*. Landsorganisationen i Sverige (LO).
- Aneshensel, Carol S. (2002). *Theory-Based Data Analysis for the Social Sciences*. University of California at Los Angeles. Pine Forge Press.
- Bauman, Zigmunt (1999). *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. Göteborg: Daidalos förlag.
- Beck, Ulrich (2000). *Risksamhället: på väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos förlag.
- Becker, Gary S. (1997). *Human Capital – A Theoretical and Empirical Analysis with Special reference to Education*. Chicago och London: University of Chicago Press. Tredje upplagan.
- Berggren, Cecilia (2006). *Entering Higher Education – Gender and Class Perspectives*. Pedagogiska Institutionen, Göteborgs Universitet.
- Berglund, Tomas (2003). "Individualiserade arbetssituationer och attityder till arbete". Ur antologin *Reflektioner: Perspektiv i forskning om arbetsliv och arbetsmarknad*. Blomsterberg, Marianne och Soidre, Tiiu (red). Sociologiska Institutionen, Göteborgs universitet.
- Bihagen, Erik (1999) "How Do Classes Make Use of Their Incomes? A Test of Two Hypotheses Concerning Class and Consumption on a Swedish Data-set from 1992". *Social Indicators Research* 47.
- Bihagen, Erik och Halleröd, Björn (2000). "The Crucial Aspects of Class: An Empirical Assessment of the Relevance of Class Analysis with Swedish Data Covering the Late Twentieth Century". *Employment & Society*, Vol. 14, No.2.
- Bihagen, Erik (2008). "Does Class Matter Equally for Men and Women?: A Study of the Impact of Class on Wage Growth in Sweden 1999 and 2003". *Sociology*; 42; 522.
- Boudon, Raymond (1989). "Subjective Rationality and the Explanation of Social Behaviour". *Rationality and Society*. Vol. 1, No. 2. (173-196). University of Paris-Sorbonne.
- Bourdieu, Pierre (1990). *Homo Academicus*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre (1997a). *Kultur och kritik, anföranden*. Göteborg: Diadalos Förlag.
- Bourdieu, Pierre (1997b). The forms of capital. I A. H. Halsey (red). *Education, Culture, Economy, Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, Pierre (2002). "Rooms of Capital". Woolsey Biggart, Nicole (red.). *Readings in Economic Sociology*. Oxford. Blackwell Publishing.
- Bourdieu, Pierre (2008). *Reproduktionen – bidrag till en teori om utbildningssystemet*. Bourdieu, Pierre och Passeron, Jean-Claude (red.) Lund: Arkiv förlag. Baserad på 1990 års engelska utgåva. Första utgåva 1970.
- Carle, Jan (1991). "Pierre Bourdieu och klassamhällets reproduktion" i Per Månson (red): *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Prisma. Tredje upplagan.
- Castell, Manuel. (2000). *The information Age: Economy, Culture and Society. The Rise of the Network Society*. Vol. 1. Oxford: Blackwell Publishing.
- Cochrane, Allan, Clarke, John och Gewirtz, Sharon (2002). *Comparing Welfare State – Family life and social policy*. Andra utgåvan. London: Sage Publication.
- Crompton, Rosemary (1993). *Class and stratification: an introduction to current debates*. Oxford: Polity Press.
- Djurfeldt, Göran och Barmark, Mimmi (2009). *Statistisk verktygslåda 2: multivariat analys*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Erikson, Robert och Goldthorpe, John H. (1992). *The constant flux: a study of class mobility in industrial societies*. Oxford: Clarendon.

- Erikson, Robert och Jonsson, Jan (2007). "Sweden: Why Educational Expansion Is Not Such a Great Strategy for Equality-Theory and Evidence." Från *Stratification in Higher Education: A Comparative Study*. Shavit, Yossi. Arum, Richard och Gamoran, Adam (red.). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Erikson, Robert och Jonsson, Jan (1993). "Ursprung och utbildning: social snedrekrytering till högre studier. Huvudbetänkande av utredningen om den sociala snedrekryteringen till högre studier". *Statens offentliga utredningar (SOU)* 1993:85.
- Foss, Ewa. (2003). *Bakgrund avgör valet till högskola*. Vårdbulletin Nr 1: Statistiska centralbyrå.
- Furåker, Bengt (2005). *Sociological perspectives on Labor Markets*. Hampshire: Palgrave Macmillian.
- Furåker, Bengt (red.) m. fl. (2001). *Employment, unemployment, marginalization: studies on contemporary labour market*. Göteborg: Sociologiska Institutionen.
- Garsten, Christina och Jacobsson, Kerstin (2004). *Learning to be employable: new agendas on work, responsibility and learning in a globalizing world*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.
- Goldthorpe, John Harry (2000). *On Sociology. Numbers, Narratives, and the Integration of research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldthorpe, John Harry (1987). *Social mobility and class structure in modern Britain*. Oxford: Clarendon.
- Granovetter, Mark S. (1995). *Getting a job: a study of contacts and careers*. Chicago; London: University of Chicago Press.
- Hallahan, Terrence (2004). "An Empirical Investigation of Personal Financial Risk Tolerance". *Financial Service Review*. 13.
- Halleröd, Björn (1996). "När har Sverige blivit nog ojämligt?" *Ekonomisk Debatt*. 24(4).
- Hochschild, Arlie Russell (2003). *The managed heart: commercialization of human feeling*. Berkeley; California: University of California Press.
- Hosmer, David W. och Lemeshow, Stanley (2000). *Applied Logistic Regression*. New York; Chichester: Wiley cop. Andra upplagan.
- HSV (2009) *Kvalitetsutvärdering för lärande. Högskoleverkets förslag till nya kvalitetsutvärderingar för högskoleutbildningar*. Rapport från Högskoleverket. 2009:25.
- Jonsson, Jan. O. (1987). Class origin, cultural origin, and educational attainment: the case of Sweden. *European Sociological Review*, vol.3. (229-242). Oxford: University Press.
- Kazamaki, Eugenia (1987). *Anställningsbeslut och arbetslöshetens struktur: effekter av företagets rekryteringsbeteende på arbetslöshetens struktur*. Stockholm: Institutet för social forskning.
- Kennedy, Peter (2008). *A Guide to Econometrics 6E*. Malden; Oxford: Blackwell Publishing.
- Lindberg, Ola (2009). "Nyttig, utvald eller bildad? Tre sätt att se på den högre utbildningens funktion". Ur antologin *Anställningsbarhet – perspektiv från utbildning och arbetsliv*. Berglund, Gun och Fejes, Andreas (red.). Lund: Studentlitteratur AB.
- Marshall, Albert (1890). *Principles of Economics*. London. [Elektronisk resurs hämtad den 2010-04-13 via; <http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/marshall/prin/index.html>]
- Martinsson Löfgren, Maria (2008). *Högre utbildning och arbete med personal och arbetslivsfrågor – om professionalisering och utveckling av anställningsbarhet*. Doktorsavhandling. Pedagogiska Institutionen: Lunds universitet.
- Morley, Louice (2001). "Producing new workers: Quality, equality and employability in Higher Education". *Quality in Higher Education*, vol. 7, 131-138.
- Pakulski, Jan och Malcom Waters (1996) *The Death of Class*. London: SAGE.
- RiR (2009). *Studenternas anställningsbarhet – regeringens och högskolans insatser*. Rapport från Riksrevisionen 2009: 28. Stockholm: Riksdagstryckeriet.
- Rönn, Britt Marie (2009). *Gränsoverskridande val och vägledning: En studie om studievägledning och breddad rekrytering inom högskola/universitet*. Magisteruppsats. Pedagogiska institutionen: Stockholms universitet.
- Sandberg, Åke (2007). *IT-företagen i Kista*. Ur serien Arbetsliv i omvandling; 2007:1. Stockholm: Arbetslivsinstitutet 2007.
- SCB (2007). *Befolkningens studiedeltagande höstterminen 2003. Tema utländsk bakgrund, UF 79 SM 0501*. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- SCB (2006). Informationsmaterial om ULF-data från 2006 hämtad från SCB:s hemsida 2009-12-01 från: http://www.scb.se/Pages/ProductDocumentations___19231.aspx

- SCB (2005). *Svensk utbildning i internationell statistik*. Kapitel 9; "Deltagande i arbetskraften". Publikation från SCB: Enheten för utbildning och arbetsmarknad, Örebro. Hämtad den 2010-03-13 från; http://www.scb.se/statistik/UF/UF0526/2003M00/UF100ÖP0201_09.pdf
- Sirkin, R. Mark (2006). *Statistics for the Social Sciences*. Tredje upplagan. United States of America: California. SAGE Publications.
- SOU (2000). *Mångfald i högskolan: reflektioner och förslag om social och etnisk mångfald i högskolan*. SOU:47.
- Soidre, Tiiu (2003). "Tvång, tryck och anpassning. Mekanismer bakom hur länge vi vill arbeta". Ur antologin *Reflektioner. Perspektiv I forskning om arbetsliv och arbetsmarknad*. Blomsterberg, Marianne och Soidre, Tiiu (red). Sociologiska Institutionen, Göteborgs universitet.
- Svallfors, Stefan (1995) "The end of class politics? Structural cleavages and attitudes to Swedish welfare policies". *Acta Sociologica* 38.
- Svenska Akademin (2002). *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. Stockholm: Nordstedts förlag. Tolfte upplagan.
- Ulfsdotter-Eriksson, Ylva (2001). "Klassbakgrundens betydelse för högre studier – en jämförelse mellan studenter på samhällsvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs universitet och ungdomar från Västra Götaland". Artikel baserad på rapporten *Lika men olika*, baserat på Student-SOM 2000 samt Ungdoms-SOM 2000, Göteborgs Universitet.
- Unemar-Öst, Ingrid (2009). *Kampen om den högre utbildningens syften och mål. En studie över svensk utbildningspolitik*. Pedagogiska institutionen: Örebro universitet.
- Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Wilén, Anna & Ljungberg, Anders (2009). Statistiska Centralbyråns (SCB) utgivna material. *Trender och Prognoser 2008. Befolkningen, utbildningen, arbetsmarknaden – med sikte på år 2030*. Örebro: SCB-Tryck.
- Åberg, Rune (2002). "Unemployment Persistency, Over-education and the Employment Chances of the Less Educated". *European Sociological Review*, Vol. 19. No. 2, 199-216.
- Åberg, Rune (1998). *Social bakgrund, utbildning, livschanser*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Öberg, Sture (2001). *Under- och överutbildning på 2000-talets arbetsmarknad – en förstudie av matchningen mellan utbildning och kvalifikationskrav*. Östersund: Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS).

10. Appendix

1a. Korstabell (tre utbildningsnivåer – klassbakgrund), ULF 1979

	Fader arbetare	Fader företagare	Fader lägre tjänsteman	Fader högre tjänsteman	Total
Grundskoleutbildning	794	465	115	13	1387
Gymnasial utbildning	813	429	223	55	1520
Eftergymnasial utbildning	196	208	177	140	721
Total	1803	1102	515	208	3628

Kommentar: Klassvariabeln (baserat på fader SEI) har kodats i fyra kategorier; *arbetare* = 0 (ej facklärdd arbetare, facklärdd arbetare), *företagare och lantbrukare* (1), *lägre tjänstemän* (lägre tjänstemän samt tjänstemän mellannivå = 2), *högre tjänstemän* (inklusive fria yrkesutövare med ledande befattning = 3). Variabeln *utbildningsnivå* inkluderar tre kategorier: $\leq$ *grundskoleutbildning* (0) (som utgörs av förgymnasial utbildning < 9 år, förgymnasial utbildning 9 (10) år samt saknar utbildning), $\leq$ *gymnasial utbildning* (som inkluderar gymnasial utbildning högst 1 årig, gymnasial utbildning längre än 1 år men högst 2 årig, samt gymnasial utbildning längre än 2 år) och $\geq$ *eftergymnasial utbildning* (vilket består av eftergymnasial utbildning kortare än 3 år, eftergymnasial utbildning längre än 3 år samt forskarutbildning).

1b. Korstabell (tre utbildningsnivåer – klassbakgrund), ULF 2002/03

	Fader arbetare	Fader företagare	Fader lägre tjänsteman	Fader högre tjänsteman	Total
Grundskoleutbildning	178	95	43	9	325
Gymnasial utbildning	963	432	356	89	1840
Eftergymnasial utbildning	443	305	510	309	1567
Total	1584	832	909	407	3732

Kommentar: Klassvariabeln (baserat på fader SEI) har kodats i fyra kategorier; *arbetare* = 0 (ej facklärdd arbetare, facklärdd arbetare), *företagare och lantbrukare* (1), *lägre tjänstemän* (lägre tjänstemän samt tjänstemän mellannivå = 2), *högre tjänstemän* (inklusive fria yrkesutövare med ledande befattning = 3). Variabeln *utbildningsnivå* inkluderar tre kategorier: $\leq$ *grundskoleutbildning* (0) (som utgörs av förgymnasial utbildning < 9 år, förgymnasial utbildning 9 (10) år samt saknar utbildning), $\leq$ *gymnasial utbildning* (som inkluderar gymnasial utbildning högst 1 årig, gymnasial utbildning längre än 1 år men högst 2 årig, samt gymnasial utbildning längre än 2 år) och $\geq$ *eftergymnasial utbildning* (vilket består av eftergymnasial utbildning kortare än 3 år, eftergymnasial utbildning längre än 3 år samt forskarutbildning).

2.a. Validering (arbetslöshetsvariabel)

Nedan valideras uppsatsens resultat (som baseras på en analys där faderns SEI är inkluderad). Samma regressionsanalys utförs, bortsett från att klassbakgrunden utgår från moderns SEI. Endast data från 2002/03 har validerats (se metodavsnitt för vidare diskussion och problematisering av detta). Samtliga variabler som inkluderats har kodats i likhet med tidigare regressioner (jämför tabell 6 och 7).

Tabell 8 Resultat av univariat logistisk regression (variabel för variabel) samt multivariat logistisk regression för datamaterial 2002/03. Inverkan på oddskvoter avseende arbetslöshet (1) eller icke arbetslöshet (0) de senaste fem åren. Konfidensintervall (95%) angivet inom parentes.

	UNIVARIAT 2002/03	MULTIVARIAT 2002/03
Moderns socioekonomiska position		
Arbetare (ref)	1	1
Företagare och lantbrukare	0,86 (0,62-1,19)	0,86 (0,58-1,29)
Lägre tjänstemannaposition	0,83 (0,67-1,01)	0,81 (0,61-1,07)
Högre tjänstemannaposition	1,04 (0,71-1,52)	1,49 (0,66-3,34)
Högre utbildning		
≤Gymnasieskola(ref)	1	1
Eftergymnasial utb.	0,68*** (0,59-0,80)	0,64** (0,47-0,85)
Interaktionseffekt (Moder SEI*Högre utbildning)		
Moder arbetarklass* högre utbildning		1
Moder företagare* högre utbildning		1,06 (0,52-2,14)
Moder lägre tjänsteman* högre utbildning		1,12 (0,72-1,74)
Moder högre tjänsteman*högre utbildning		0,67 (0,26-1,72)
Nationalitet		
Svensk medborgare (ref)	1	1
Andra gen. invandrare	1,29 (0,98-1,70)	1,29* (1,02-1,89)
Naturaliserade invandrare	2,40*** (1,88-3,06)	1,88** (1,29-2,73)
Nordiskt medborgarskap	1,26 (0,77-2,08)	1,60 (0,89-2,89)
Övriga utländska medborgare	3,17*** (2,25-4,46)	2,90*** (1,77-4,76)
Kön		
Man (ref)	1	1
Kvinna	1,21* (1,04-1,40)	1,30** (1,07-1,56)
Ålder		
30-49	0,95*** (0,94-0,96)	0,94*** (0,93-0,96)
Konstant	-	2,60
Nagelkerke	-	0,06
N	-	2653 (3830)

Tabellkommentar: Signifikansnivå: * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001. Bortfallet i den multivariata analysen uppgår till 1177 svarspersoner (totala svarsfrekvensen inom parentes). Den beroende variabeln (Y₁) inkluderar sysselsatta, arbetslösa och de som befinner sig utanför arbetskraften (0=icke arbetslös; 1=arbetslös någon gång de senaste fem åren). Samtliga oberoende variabler har kodats i likhet med motsvarande regression som mäter klassbakgrund baserat på faderns SEI (se tabellkommentar tabell 6). Samtliga värden visar icke signifikanta nivåer för Hosmer and Lemeshow test.

2.b. Validering (högre tjänstemannaposition)

Tabell 9 Resultat av univariat logistisk regression (variabel för variabel) samt multivariat logistisk regression för datamaterial 2002/03. Inverkan på oddskvoter avseende egen uppnådd klass; högre tjänsteman (1) eller ej högre tjänsteman (0). Konfidensintervall (95 procentigt) angivet inom parantes.

	UNIVARIAT 2002/03	MULTIVARIAT 2002/03
Moderns socioekonomiska position		
Arbetare (ref)	1	1
Företagare och lantbrukare	0,93 (0,59-1,45)	0,82 (0,18-3,64)
Lägre tjänstemannaposition	3,05*** (2,42-3,84)	0,97 (0,37-2,54)
Högre tjänstemannaposition	7,14*** (5,00-10,21)	0,00 (0,00)
Högre utbildning		
≤Gymnasieskola(ref)	1	1
Eftergymnasial utb.	44,44*** (30,56-64,61)	28,76*** (16,26-50,86)
Interaktionseffekt (Moder SEI*Högre utbildning)		
Moder arbetarklass* högre utbildning		1
Moder företagare* högre utbildning		0,87 (0,18-4,21)
Moder lägre tjänsteman* högre utbildning		1,97 (0,72-5,38)
Moder högre tjänsteman* högre utbildning		7,63 E7 (-)
Nationalitet		
Svensk medborgare (ref)	1	1
Andra gen. invandrare	1,06 (0,78-1,44)	1,05 (0,71-1,56)
Naturaliserade invandrare	0,60** (0,42-1,44)	0,64 (0,38-1,07)
Nordiskt medborgarskap	1,12 (0,65-1,95)	1,06 (0,47-2,40)
Övriga utländska medborgare	0,92 (0,60-1,41)	1,00 (0,51-1,95)
Kön		
Man (ref)	1	1
Kvinna	0,90 (0,76-1,07)	0,76* (0,60-0,96)
Ålder		
30-49	0,98* (0,97-1,00)	1,01 (0,99-1,03)
Konstant	-	0,01
Nagelkerke	-	0,42
N	-	2653 (3830)

Tabellkommentar. Signifikansnivå: * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001. Bortfallet i den multivariata analysen uppgår till 1177 svarspersoner (totala svarsfrekvensen inom parantes). Den beroende variabeln (Y₂) mäter egen klasstillhörighet avseende yrkesposition, huruvida respondenten vid intervju tillfället är *högre tjänsteman* (1) eller *arbetare, företagare eller lägre tjänsteman* (0). Samtliga oberoende variabler har kodats i likhet med den regression som valideras (se tabell 7), och klassbakgrundsvariabeln baserat på moderns SEI har kodats så att den överensstämmer med den variabel som mäter faderns SEI i tabell 7. Samtliga värden visar icke signifikanta nivåer för Hosmer and Lemeshow test.